

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

магістра

на тему: «Образи Александра Македонського в античних джерелах»

Виконав: студент II курсу

магістратури

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Голь Данііл Русланович

Керівник: к.і.н., доц.

Токарев Андрій Миколайович

Рецензент: к.і.н., доц./ д.і.н., проф.

.....П.І.Б.....

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історіографія, джерела та методологія дослідження.....	9
1.1. Історіографія.....	9
1.2. Джерела.....	20
1.3. Методологія.....	41
Розділ 2. Розкриття постаті Александра Великого античними авторами.....	44
Розділ 3. Жанри та стилістика джерел присвячених Александру Великому.....	77
Висновки.....	92
Джерела та література.....	96
Додатки.....	105
Резюме.....	119
Summary.....	120

ВСТУП

Актуальність теми. Одним з основних завдань антикознавства, політичної історії та історичної дисципліни загалом є висвітлення питання про уявлення та образ тих чи інших політичних діячів. Звернення до дослідження образу Александра Великого серед античних авторів є важливим, перш за все, з одного боку для виявлення розвитку та формування образу Александра Великого у працях Діодора, Арріана, Курція Руфа, Плутарха й т.д., адже саме ці джерела формували та формують образ полководця., з іншого боку це дає нам змогу частково реконструювати уявлення населення римської імперії про Александра.

Без сумніву можна стверджувати, що ім'я Александра Великого є найзнаменитішим серед усіх інших імен стародавньої історії. Навіть через більше ніж 2000 років у найрізноманітніших культурах, які не мають прямого зв'язку із грецькою, дітей називають на його честь. Таку популярність особистість полководця тримає незмінно увесь час. Саме про Александра Македонського до нас дійшло найбільше біографій з античності, присвячених окремій людині. Популярність полководця невщухла і у середньовіччі. На основі античних історій Європейські поети, переважно французькі, писали епічні поеми присвячені діянням Александра. У XII ст. виникли дві французькі поеми Ламбера Турського та Олександра Берне. Ці твори лягли вже в основу англійського "Роману про Александра". Прозаїчні варіанти історії про Александра дійшли навіть до Русі, де вони мали назву "Александрії". На сході, паралельно європейській традиції, персидські поети створювали поеми про Александра Великого на основі народних усних придань, через що в них вигаданого було більше ніж історичного.

З XIX сторіччя й по цей день з'являється велика кількість наукової літератури присвячених Александрю Македонському.

Така велика популярність полководця у найрізноманітніших культурах яка триває й досі безумовно не є безпідставною, адже роль особистості Александра відіграла величезну роль у розвитку не лише особисто ним завойованих земель, а на територію від Геркулесових столпів, аж до північної Індії.

Дивлячись на таку велику кількість наукової літератури на різних мовах присвячених лише особистості Александра Великого може виникнути уявлення, що сьогодні проблематика пов'язана із цим політичним діячем не є актуальною, а проблеми вже розв'язані. Звісно, таке твердження є помилковим. Велика кількість джерел, на основі яких і реконструюється уся діяльність полководця, з одного боку дають змогу розгорнуто нам розповісти як про нього самого так й про події навколо нього, але з іншого боку, саме ця велика кількість джерел стає причиною багатьох дискусій, адже найчастіше вони розходяться у трактуванні образу Александра Македонського.

Сучасні історики роблять свої інтерпретації особистості Александра Великого на доволі пізніх джерелах, адже першоджерела які створювалися під час самого Александра та після його смерті людьми які знали його особисто. Очевидно, що такі джерела через різні причини викривляють уявлення про особистість.

Для багатьох політичних діячів античності постать Александра була сакральною. Так, наприклад, один з діадохів на ім'я Евмен, щоб владнати відносини з Антигеном та Тевтамом розповів їм про свій сон, у якому сам Александр прийшов та сказав, що якщо вони будуть зустрічатися у царській палатці то його дух буде там присутній й усе погоджене, буде по волі духу Александра.¹ Інший відомий діяч античності, Юлій Цезар, ще в молодому віці коли приїхав до Іспанії то ознайомився із біографією Александра після чого вельми засмутився, адже він у такому самому віці нічого не досяг порівняно з

¹ Плутарх. Евмен.13.

македонським полководцем. Можливо саме постать Александра яка зачепила Цезаря стала причиною його активних завоювань в Іспанії.¹

Римський імператор Каракала, під час перебування у східних провінціях, почав копіювати образ життя Александра Македонського та його самого, навіть запевняв, що душа полководця переродилася в ньому. Також він зібрав загін емітуючий македонську фалангу, а начальникам роздав імена найближчих полководців Александра.² Після свого туру провінціями імператор розпочав війну з парфянами, яка так само мала бути копією війни Александра з персами.³

Відразу постає питання, а яким уявляли собі Цезар та Каракала Александра? Наскільки сильно відрізнялося уявлення про Александра у Цезаря від Каракали? Звісно, що на ці питання не може бути відповіді, адже історик хоч й може на основі писемних джерел реконструювати минуле, але зазирнути у думки померлих йому не дано, проте в нас є змога реконструювати уявлення про Александра Македонського у античних істориків, чиї праці й створювали образ полководця. Очевидно, що ці історичні твори далекі від сучасних, та містять у собі не малу кількість байок, легенд, міфів та відголоски офіційної пропаганди Александра, тому потрібно говорити саме про образ, а не про постать Александра. У сучасній історіографії вельми популярною є проблематика пов'язана зі світоглядом та свідомістю людей античності.

У сучасній історіографії активно досліджується світогляд та свідомість людей античності. Костюхін у своїй роботі “Александр Македонський в літературі та фольклорній традиції”, 1972 року, аналізує міфологічні мотиви в творах про Александра Македонського. Серед античних джерел особливу увагу дослідник приділяє твору Псевдо-Каллісфена. У 1978 році вийшла

¹ Плутарх. Цезарь.11-12.

² Геродиан. История императорской власти после Марка Аврелия. IV. 8. 1. – IV. 8. 2.

³ Goldsworthy Adrian. How Rome fell: death of a superpower. New Haven: Yale University Press. 2009. P.74.

робота, “Доля Александра Великого від античності до середньовіччя” у Кьяри Фругоні яка розглядає зміни образу Александра під впливом різних епох. Поль Гуковскі видав “Нарис походження міфу про Александра” у 1978 році. У ній дослідник зібрав та проаналізував міфи про Александра намагаючись знайти їх першоджерела. Зігмар Депп у 1999 році видав статтю у якій аналізувалися погляди на Александра Великого у пізньолатинській літературі. Клод Моссе у своїй праці “Александр Великий: доля міфу” 2001 року досліджує легенди про Александра, а головне висвітлює їх еволюцію. У 2003 році вийшла колективна монографія “Brill's Companion to Alexander the Great”. Для нашого дослідження є важливий розділ під авторством Елізабет Бейнхем, яка аналізують образ Александра Великого у античних джерелах та рівень наукової розробки цієї теми. Також дослідження образу є і у грекомовній літературі, так наприклад у 2004 році Дмитріс Куюмцоглу видав монографію “Александр Великий з Еллінізму”. Хоч автор робить акцент на нумізматиці, але окрім неї представлено широкий спектр і літературних античних творів. Останньою великою працею присвяченій дослідженню образу македонського полководця є книга Джона Бордмана “Александр Великий, від смерті до наших днів.” 2019 року. Вчений зосереджується на відображенні Александра після його смерті, переважно в художній літературі.

Починаючи з другої половини ХХ сторіччя й по сьогоднішня з’являються усе нові й нові дослідження на різних мовах, які займаються проблематикою образу Александра Великого напряду або опосередковано, що вказує на актуальність теми.

Мета: Дослідити найбільш вагомні факти біографії Александра Великого які вплинули на його образ в античних джерелах.

Завдання дослідження:

- системазувати джерельну та історіографічну базу дослідження.

- провести аналіз матеріалу викладеного в античних творах присвячених постаті Александра Македонського.

- визначити основні образи Александра Великого у античній літературі.

- виявити особливості жанру й стилю творів та їх вплив на образ македонського царя.

Об'єкт дослідження: погляди на образ Александра Македонського античних авторів.

Предмет дослідження: образи Александра Македонського у історичних творах античних авторів.

Територіальні межі дослідження відповідають маршрутам походів Александра Великого, а саме, вони стосуються Греції та Фракії на Європейському континенті. На Азійському континенті шлях Александра македонського проходив через: Пафлагонію, Іонію, Карію, Фрігію, Кападокію, Кілікію, Сирію, Єгипет, Месопотамію, Сузіану, Персію, Мідію, Гірканію, Парфію, Маргіану, Арію, Бактрію, Согдіану, Гандхару, Арахосію, Індію,¹ Гедросію, Дрангіану та Карманію. Крайньою точкою походу Александра на Схід вважається річка Гіфасіс яка впадає у річку Інд.

Дослідження має дві **хронологічні межі**. Перша хронологічна межа базується на житті Александра Великого, тобто 356 р. до н.р. – 323 р. до н.е.. Друга хронологічна межа базується на часі виникнення античних джерел які нами порівнюються та досліджуються, а тому сягають I століття до н.е. – III століття н.е.. У процесі дослідження задля ґрунтовнішого з'ясування суті досліджуваних проблем ми, одначе, виходимо за визначені хронологічні межі.

Наукова новизна дослідження полягає у:

- Розкритті ролі постаті Парменіона у формуванні образу Александра Великого античними авторами.

¹ Мається на увазі регіон який охоплював тільки територію по руслу ріки Інд.

- Визначенні двох головних образів македонського царя: Александра-елліна та Александра-варвара.
- Розглянуто вплив політичного клімату Римської імперії на ставлення античних письменників до політики Александра Македонського.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для написання монографій, підручників і довідкових видань з історії античності, а також у навчальному процесі на історичних факультетах і в наукових установах, що займаються історико-культурною спадщиною.

Структура магістерської роботи і послідовність викладу матеріалу обумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (107 позицій на 9 сторінках), додатків (16 додатків на 14 сторінках). Загальний обсяг магістерської роботи становить 120 сторінок, з них основна частина – 83 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія

Александр Великий привертав до себе увагу істориків та поетів як під час свого життя, так й після його смерті, аж до наших днів. З появою сучасної історіографії інтерес до особистості полководця нікуди не зник, й навіть коли вже було висвітлено основні факти пов'язані з його діяльністю нові покоління істориків все одно знаходять нові проблематики пов'язані із ним. Очевидно, що такий інтерес до такої багатогранної особистості не міг проявитися лише в одній історіографічній традиції. Говорити про домінацію лише англослов'янської історіографії присвяченій цій проблематиці буде у більшій мірі невірні. У ХХІ столітті можна виділити як мінімум три історіографічних традиції, які задають тон іншим історіографіям та є найбільш розвиненими на сьогоднішній час: англослов'янська; німецькомовна; франкомовна. Менш значущими історіографічними традиціями можна вважати: російськомовну; італійськомовну; грекомовну. Історіографічні традиції на інших мовах, наприклад таких як турецька, іранська й т.д., мають набагато менший рівень розробки теми, а роботи які там є мають здебільшого загальний характер який відображає найчастіше рівень розробки ХХ століття, а інколи навіть ХІХ століття. Враховуючи велику кількість робіт у кожній історіографічній традиції, а також специфіку соціальних та політичних потрясінь які впливали на кожну з них по різному, ми бачимо доцільним розкрити кожну історіографічну традицію окремо, що дає нам більш глибоке розуміння того, які процеси впливали на розвиток та як саме вони втілювалися.

Говорячи про німецькомовну історіографію слід почати з швейцарського історика культури Якоба Буркхардта. Він був одним із піонерів культурології як самостійної дисципліни. У своїх лекціях, які були опубліковані у 4-х томах "Історії грецької культури" на межі ХІХ – ХХ ст.. Він займався розробкою проблем культури античності та грецького світогляду, а також намагався

зрозуміти сутність “грецького духу”. Буркхардт визнавав геніальність грецького народу, але також підкреслював їхню політичну роздробленість та моральну недосконалість. Він досліджував різні аспекти грецької культури, від міфології та релігії до мистецтва та філософії. Буркхардт вважав, що “велика” особистість – це той, хто несе культуру та є “цивілізатором”, тому він вважав Александра Македонського “великою особистістю”. Виходячи з його концепції виходить, що такі видні діячі грецької історії як Алквіад, Демосфен та інші не є “великими особистостями”, адже представляли лише інтереси кола певної партії у своєму полісі.¹

Видатний німецький історик Іоганн Густав Дройзен у 1877 році опублікував своє дослідження повністю присвячене життю Александра, під назвою “Історія Александра Великого”. Робота була важливою для свого часу, адже вперше збирала велику кількість фактологічного матеріалу до купи. Про значущість роботи також говорить перевидання цього дослідження у Німеччині в 2004 році з доповненим розділом приміток із критичними коментарями та великою кількістю ілюстрацій й мап.

Саме завдяки працям Дройзена в сучасній історіографії з’явився такий термін як еллінізм. Великої популярності ця епоха здобула у ХХ ст., адже до рук істориків потрапила велика кількість папірусних текстів з Єгипту, які давали змогу більш глибоко досліджувати епоху правління династії Птолемеїв та Римський Єгипет. Так як термін еллінізм та уявлення про добу після завоювання Александра Великого як окремого етапу розвитку було введено набагато пізніше за інші, то у історіографії ХІХ ст. майже немає великих досліджень присвячених еллінізму.²

У Німеччині після Першої світової війни спостерігався спад інтересу до класичних епох грецької історії, але збільшилася увага до періоду еллінізму. Це пояснювалося не лише новими матеріалами, але і військовими та

¹ Кузицин В.И. Историография античной истории. Москва. 1980. С. 109.

² Крих С.Б. Образ древности в советской историографии. Москва. 2013. С. 166 – 167.

соціальними потрясіннями, які породили тугу за “сильною владою”, що могла б остаточно придушити рух до демократії та встановити “залізний порядок”. Німецькі історики акцентували увагу на перехідному періоді між класикою та еллінізмом, коли, за їхніми уявленнями, македонські царі врятували грецький світ від розпаду, втручаючись у справи. Деякі автори критикували Демосфена та інших афінських політиків, що підбурювали народ до війни з Філіпом, і висували Ісократу як патріота з міцними політичними переконаннями. Після першої світової війни тема Александра Великого стала популярною в німецькій історіографії, зокрема у працях Вількена та Берва, де особистість та діяльність цього царя ідеалізувалися. Книга Берва, опублікована у 1926 році, містила велику кількість фактичного матеріалу, але також відображала нове просопографічне спрямування в німецькій історичній науці, зосереджене на реакційних поглядах на роль історичної особистості, що віддзеркалювало вплив Ніцше та культ героїв у німецькій історіографії. Коли Дреруп опублікував свій памфлет проти афінської демократії, низка найбільших німецьких антикознавців виступили з публічними, характерно складеними доповідями про Александра Македонського: В. Кольбе — у Ростокі, В. Отто — у Марбурзі та У. фон Віламовіц-Меллендорф — у Берліні.¹

У роки Третього рейху Шахермайр був відомий як історик націонал-соціаліст. Він був засновником націонал-соціалістського бойового кільця німецьких австрійців та підтримував ідеї націонал-соціалізму. Після 1945 року він змінив свою позицію, висловивши сумніви у героїзації історичних особистостей. У своїй книзі про Александра Великого він висловив думку, що Александр залишив похмурий слід в історії. У роботі він час від часу намагається критикувати Александра за жорстокі вчинки навіть не дивлячись на те, що вони могли бути нормою для того часу. Друга книга Шахермайра про Александра Македонського була присвячена останньому періоду його життя. Історик намагався підбити підсумки правління та описати результати

¹ Кузицин В.И. Историография античной истории. Москва. 1980. С. 211 – 213.

діяльності Александра. Його об'ємна монографія про Александра Македонського, видана у 1973 році, стала результатом багаторічних досліджень особистості та діяльності цього великого правителя. У ній німецький історик хоч й вказує на негативні моменти пов'язані з Александром, але в результаті усе одно високо ставить його порівняно з діадохами, які прийшли після нього.¹

У 1996 році Ханс-Іоахім Герке видав свою монографію “Александр Македонський”. У ній дослідник окрім самої діяльності полководця також зосередився на міжкультурних впливах та соціальних конфліктах які були спричиненні походом на Схід.

Зігмар Делп у 1999 році опублікував статтю “Александра у пізньолатинській літературі”, де з найрізноманітніших джерел знайшов та проаналізував висловлювання та уявлення про Александра Великого серед найрізноманітніших авторів від істориків до діячів церкви.

Іоганнес Енгельс опублікував свою монографію присвячену як діяльності так й відносинам Філіпу II та Александру під назвою “Філіп II та Александр Великий” 2006 року видання, а у 2009 році вийшла монографія Олександр Демандт під назвою “Александр Великий. Життя та легенда.”, де спробував розділити вигадані події та реальні й дати свою інтерпретацію яким був полководець насправді.

У 2019 році, дослідниця еллінізму Сабіна Мюллер видала монографію “Александр Великий. Завоювання та політика”. У ній дослідниця у більшій мірі розкривала протистояння старої македонської знаті політиці Александра, а також намагалася у більшій мірі розкрити життя жінок пов'язаних із полководцем.

Однією з останніх та важливих робіт присвячених Александру, є дослідження Юліана Дегена під назвою “Александр Ахеменіди та пошук

¹ Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 348.

Діоніса. Створення та затвердження універсального правління у Македонській світовій державі.”, 2021 року видання.¹ У ній історик доволі широко висвітлює саму структуру та принципи на яких функціонувала держава Александра Великого. У 2023 – 2024 роках, Юліан Деген, опублікував статтю під назвою “Двір Александра III між македонськими традиціями та персидськими впливами”.²

Елліністична проблематика була поширеною як у англійському, так і в американському антикознавстві. Саме у цій історіографії помітна тенденція про розширення розуміння еллінізму, яке об'єднує його соціальні та політичні структури з культурною спадщиною. На основі цього з'являються ідеї про римський, християнський і навіть візантійський еллінізм. Таки погляди вельми чітко просліджуються у монографії Ф. Петерса “Плоди еллінізму. Історія Переднього Сходу від Александра Великого до тріумфу християнства” виданою у 1970 році. Деякі дослідники, такі як М. Вілер у своїй роботі “Полум'я над Персеполем. Поворотний пункт в історії” 1968 року видання, розглядають еллінізм як сукупність культурних явищ епохи, коли грецька культура поширилася на Схід однак, сама грецька культура розглядається ідеалістично та не має спроб дослідити соціально-економічні та політичні аспекти грецької культури. Дослідник М. Хадас у своїй роботі “Елліністична культура” 1967 року видання розглядає еволюцію грецької культури та пов'язує її з долею грецького поліса на Сході та соціальними відносинами там склавшимися.

У вивченні еллінізму особливе місце відводиться особистості Александра Македонського. У історика А. Тойнбі у його роботі “Еллінізм. Історія

¹ Julian Degen. Alexander III, the Achaemenids and the Quest for Dionysos. Framing and Claiming Universal Rulership in the Macedonian World Empire. 2021. URL: <http://surl.li/holcwa> (Дата звернення 30.08.2024)

² Julian Degen. Accessibility to the Argead Ruler. Alexander III's Court between Macedonian Traditions and Persian Influences. 2023-2024. URL: <http://surl.li/wtixqn> (Дата звернення 30.08.2024)

цивілізації” 1959 року видання, ми бачимо ідеалізацію полководця та створення його образу сверх-людини, а усі події пов’язані з історією підняття Македонії пояснюються талантом Філіпа та його сина. У середині ХХ ст. у англомовній історіографії набув популярності апологетичний напрям. Його представники вважали Александра першим інтернаціоналістом. Цю концепцію переважно просували В. Тарн у своїй роботі “Александр Великий” 1948 року видання та Ч. Робінсон у своїй роботі “Александр Великий. Зустріч Сходу та Заходу у світовому уряді та братстві”, 1947 року видання. Така політизована концепція у другій половині ХХ ст. зазнала нищівної критики й на сьогодні вважається спростованою та неактуальною. Головними критиками виступали Е. Бедіен, який перший напав на неї у своїй роботі “Дослідження з грецької та римської історії”, 1964 року видання. Його критику продовжив Х. Балдрі, який вмістив її у свою роботу “Єдність людства в грецькій думці”, 1965 року видання. На сьогодні затвердилася тенденція, що діяльність Александра Македонського була не результатом однієї романтичної особистості, а була результатом довгих соціально-політичних процесів як у Греції так у Персидській державі, які дали Александру Македонському можливість реалізації своїх планів, а сам він зображується холоднокривним стратегом, чия діяльність спрямована на підкорення світу. Таку концепцію почали затверджувати такі дослідники, як Р. Мілнз у книзі “Александр Великий”, 1968 року видання та П. Грін у книзі “Александр Великий”, 1970 року видання.¹

У 90 – х роках вийшли дві роботи Альберта Брайна Бозуорта. Перша робота вийшла у 1993 в серії Кембриджської історії. Друга робота вийшла вже окремою книгою у 1996 році. У своїх дослідженнях А.-Б. Бозуорт вельми негативно оцінює роль особистості Александра у історії. Така точка зору прослідковується у багатьох інших його працях присвячених полководцю.

На початку ХХІ століття усе частіше історики роблять дослідження не усього життя Александра, а зосереджуються більше на різних його частинах,

¹ Кузицин В.И. Историография античной истории. Москва. 1980. С. 261 – 263.

або інших тем пов'язаних із полководцем, хоча й дослідження присвячені усьому життю Александра виходять й досі. Серед таких робіт можна виділити книгу “Brill's Companion to Alexander the Great” під редакцією Джозефа Ройсмана, 2003 року видання. Серед авторів різних розділів книги є Елізабет Бейнхем, Ендрю Стюарт, Брайн Бозуорт, Річард Стоумен та інші. Ця книга дає вельми широке уявлення як про самого Александра, так й про рівень наукової англійської розробки проблематики пов'язаною з ним. Для нашого дослідження особливо важливим є розділ Елізабет Бейнхем, де вона розглядає та аналізує античні свідчення про Александра.¹

У 2019 році британський дослідник Джон Бордман видав своє останнє дослідження під назвою “Александр Великий, від смерті до наших днів.”. У ній історик зосередив свою увагу на уявленні та відображенні Александра Великого після його смерті переважно у художній літературі хоча також у дослідженні зачіпається кінематограф та інші види мистецтва.²

Алекс Роусон зосередився на дослідженні юних років Александра Великого та дав своє бачення того, що у більшій мірі вплинуло на формування полководця. Його дослідження вийшло у 2022 році під назвою “Молодий Александр: Створення Александра Великого”.

Однією з останніх та важливих англійських робіт є “Александр Великий: листи: вибірка”, 2023 року видання, під авторством Джустини Монті. В ній дослідниця демонструє читачам, як різні папірусні фрагменти листів, які рідко публікуються так й вирізки з історичних праць античних істориків. У своїй вступній статті авторка робить ретельний аналіз листів.³

¹ Brill's companion to Alexander the Great / E. Bayham, A. Stewart, I. Worthington, M. Faraguna, B. S. Strauss, A. B. Bosworth, M. Brosius, W. Heckel, E. D. Carney, E. Fredricksmeier, J. Roisman, R. Stoneman, L. M. Danforth, Leiden and Boston. 2003. P. 3 – 31.

² Boardman J. Alexander the Great: From His Death to the Present Day. Princeton and Oxford. 2019. P. 1 – 2.

³ Monti G. Alexander the Great. Letters: a selection. Liverpool. 2023. P. 1 – 66.

У французькому антикознавстві ХХ століття відбувалася зміна підходів до історії еллінізму, особливо це вилилося на початку та середині ХХ століття простежується ідеалізація Александра Македонського. Особливо це проявлялося у роботах Ж-Раді “Александр Великий”, 1950 року видання, Л.Омо “Александр Великий”, 1951 року видання та у роботі П. Клоше “Александр Великий”, 1961 року видання. Починаючи з другої половини ХХ століття дедалі більше уваги приділяється на розкриття реальних мотивів його дій. Головним представником нової хвилі вважається П. Бріан, який у своїй роботі “Александр Великий” 1974 року видання проводить жорстку критику попередніх трактувань постаті полководця та акцентує увагу на реконструкції дій Александра на основі історичних реалій того часу. У своїй іншій роботі “Антигон Одноокий. Початок його кар'єри та проблеми македонських народних зборів” 1973 року видання, досліджує важливий етап завоювань Александра, вказуючи на опір місцевого населення та події, пов'язані з перським контрнаступом під час облоги міста Тира. У своїх наступних роботах дослідник зосередив більше уваги на діадохах та їх епосі, а також на противниках Александра, особливо Дарії III.¹

Якщо П. Бріан почав розвінчувати міфи про Александра Великого та намагається дати свою інтерпретацію яким він був насправді, то Поль Гуковскі навпаки, почав збирати ці міфи, аналізувати їх та досліджувати. Результатом такої роботи стало видання “Нарис походження міфу про Александра” 1978 року видання. Ця робота є важливою для французьких дослідників, адже вона фактично задала тон для наступних досліджень. Так Поль Педек у своїй роботі “Історики-супутники Александра”, 1984 року видання, проводить ретельний аналіз джерел які до нас не дійшли на основі цитат та мотивів у більш пізніх джерелах й разом із цим показує, як зароджувалися ті чи інші міфи про полководця. Цю тему далі розвинув Янік Оберг у своїй роботі “Історики Александра” 2001 року видання, де вже окрім втрачених джерел аналізує

¹ Кузицин В.И. Историография античной истории. Москва. 1980. С. 283.

також і п'ять головних джерела, а саме Плутарха, Арріана й т.д. У тому самому 2001 році паралельно вийшла робота дослідниці Клод Моссе під назвою “Александр Великий: доля міфу”, де також ретельно досліджує міфи, які були створені про полководця та те як вони видозмінювалися у майбутніх століттях. Для нашого дослідження особливо вадливими є розділи присвячені аналізу образу Александра у античних джерелах. Так наприклад доволі розлого розібрано яким саме малює Плутарх полководця.¹ Однією з останніх й важливих робіт як присвячені міфам пов'язаних із Александром Македонським є дослідження Поля-Андре Клоделя під назвою “Александрія: історія міфу”.

Окрім робіт, присвячених міфам, важливою є робота, по економіці держави Александра, Жоржа Ле Райдера під назвою “Александр Великий: валюти, фінанси та політика”. У 2016 році вийшла важлива робота П. Бріана під назвою “Александр: тлумачення загальних місць”, у якій вчений досліджує як образ Александра Македонського використовувався у найрізноманітніших епохах після античності.

Починаючи з ХХ століття у російськомовній історіографії доволі активно велося вивчення елліністичного періоду історії. С. І. Ковальов досліджував політичну діяльність Александра Великого і опублікував монографію “Александр Македонський” у 1937 році. А. Б. Ранович уважно досліджував елліністичну історію у 40-х роках, а його монографія “Еллінізм його історична роль” 1950 року видання, стала важливим результатом попередніх досліджень радянських вчених. У 1970-х роках вийшла книга Шофмана “Східна політика Александра Македонського”, де автор досліджує військово-політичні дії полководця та реакцію завойованих народів на його політику.² У 1972 році видає свою роботу Костюхін Є. А. під назвою “Александр Македонський в

¹ Mosse C. *Αλέξανδρος. Το πεπρωμένο ενός μύθου*. Αθήνα. 2004. Ρ. 135 – 149.

² Кузищин В.И. *Историография античной истории*. Москва. 1980. С. 344 – 345.

літературі та фольклорній традиції”. Якщо більшість дослідників звертаються до таких джерел як Арріан, Плутарх й т.д., адже вони надають найбільш точні факти про життя полководця, то Костюхін звертає більше уваги на труд Псевдо-Каллісфена “Історія Александра”, у яких домінують казкові мотиви.¹

У 1980 році, видатний радянський антикознавець Василь Іванович Кузицин опублікував важливу працю “Історіографія Античної історії”, у якій провів аналіз наукової літератури по усім періодам античності, включаючи й епоху Александра Великого. Дослідник доволі часто розглядає історіографію на тлі політичних потрясінь та їх впливів на тих чи інших істориків. Вже у 1982 році історик видає іншу важливу книгу – “Джерелознавство стародавньої Греції. Епоха еллінізму.”. У ній Кузицин демонструє як великий спектр найрізноманітніших джерел як по добі еллінізму, так й по особистості Александра, а також дає коротких аналіз та оцінку окремих джерел.

У 1993 році Людмила Маринович опублікувала роботу “Греки та Александр Македонський”, де зосередилася на кризі поліса та політиці Александра щодо грецьких полісів у його імперії. Що важливо, у монографії розглядаються не тільки поліси Греції, а також поліси Малої Азії.² У 2002 і 2019 роках вийшли книги грузинсько-узбецького академіка Едварда Васильовича Ртвеладзе. Перша робота присвячена перебуванню Александра у Бактрії та Согдіані, а також спробам ідентифікувати місця, згадані у джерелах, як наприклад скеля Сісімітра. У праці представлено широкий спектр археологічних знахідок пов’язаних із місцями де перебував Александр. Друга робота досліджує політику Александра у Трансоксіані.³ У 2022 році вийшла збірка листів Александра Великого, складена Деревенським Б.Г., яка є

¹ Костюхін Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 20 – 21.

² Маринович Л. П. Греки и Александр Македонский: к проблеме кризиса полиса. Москва. 1993. С. 155 – 198.

³ Эдвард Ртвеладзе. Александр Македонский в Бактрии и Согдиане. Ташкент. 2002. С. 39 – 65.

новітньою роботою, присвяченою Александру Македонському, з фокусом на джерелознавстві.¹

Говорячи про італійськомовну історіографію слід почати з дослідження "Розпад грецької свободи", 1937 року видання, історика та філософа Альдо Феррабіно, який в ній розглядає роль свободи та монархії у давньогрецькому й перському світі. Він підкреслює, що у греків свобода проявлялася у полісах, тоді як у персів — у монархії, яка об'єднувала різні народи. Феррабіно стверджує, що перська держава була сильнішою через свою єдність, яку не мали грецькі общини. Він розглядає питання універсальної монархії, яке поставив Александр Македонський, але вважає, що той створив лише греко-варварську монархію. Феррабіно вважає, що грецька культура досягла свого апогею в суперечності з грецькою свободою, що завадило їм створити велику імперію. Він заключає, що військова імперія, представлена Римом, була сильнішою за інші політичні системи того часу.²

У 1978 році вийшла робота Кьяри Фругоні, "Доля Александра Великого від античності до середньовіччя". У ній дослідниця розглядає для чого використовувався образ Александра та як він видозмінювався під впливом епох.

У грецькому антикознавстві відзначається національна спрямованість у розгляді історії давньої Греції, де домінує концепція елліноцентризму яку репрезентують у своїх роботах Х. Налгас, К. Вурверіс та ін. та теорія елліно-християнства, яку репрезентують у своїх роботах І. Теодоракопулос, А. Керамопулос та ін. Спеціалісти досліджують переважно культурні аспекти, надаючи менше уваги соціально-економічним відносинам. Монархічний режим Македонії ідеалізується, а афінська демократія навпаки критикується. Походи Александра розглядаються як поширення грецької культури на Схід.

¹ Деревенский Б.Г. Письма Александра Великого. Санкт-Петербург. 2022. С. 6 – 10.

² Кузицин В.И. Историография античной истории. Москва. 1980. С. 228 – 229.

На даний момент у грецькій історіографії панує консервативна думка про домінування Західних держав над Східними у розвитку, особливо культури.¹

З образом Александра Македонського працювала дослідниця Самсаріс Д. К. Результатом цих досліджень стала стаття під назвою “Александр Великий як зразок для римських полководців та імператорів”, 1990 року видання.²

У 2004 році Дмитріс Куюзоглу опублікував своє дослідження під назвою “Александр Великий з Еллінізму”. У ньому вчений досліджує образ та сприйняття Александра Македонського від доби еллінізму до сьогодення. Так як вчений навчався на археолога то у його монографії ми бачимо широке висвітлення образу Александра у нумізматиці різних епох.³

Таким чином історіографія нашого дослідження охоплює найрізноманітніші мовні традиції які досліджують історію та образ Александра Великого починаючи переважно з XIX – XX століть.

1.2. Джерела

Александрю присвячена не тільки велика кількість історіографії, а також велика кількість джерел, значна частина яких була втрачена. Ще при житті самого полководця велася документація у якій висвітлювали доволі важливі свідчення про похід, але які скоріше за все були вже втрачені за життя самого Александра коли згоріла палатка Евмена, особистого секретаря царя.⁴ Окрім

¹ Кузицин В.И. Историография античной истории. Москва. 1980. С. 318 – 319.

² Σαμσάρης Δ. Κ. Ο Μέγας Αλέξανδρος ως πρότυπο Ρωμαίων στρατηγών και αυτοκρατόρων 1990. URL: <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/6147> (Дата звернення 30.08.2024)

³ Κουγιουμτζόγλου Δ. Κ. Ο Μέγας Αλέξανδρος του Ελληνισμού: Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Νεότερη και Σύγχρονη Ελλάδα. Σαΐτα. 2004. Ρ. 103 – 126.

⁴ Плутарх. Эвмен. 2.

документації паралельно писалися історичні твори пером придворних історіографів, яскравим представником яких був Каллісфен.

До наших днів дійшли лише вторинні історичні праці, які базуються на втраченій елліністичній традиції та можливо навіть самих документів царя.

Ще з XIX століття, а особливо у XX у істориків було бажання відшукати втрачені джерела сучасників Александра, й так як археологія не надає нових, то у істориків виникає спокуса спробувати виокремити їх уривки з пізньої історичної традиції про Александра. Очевидно, що такий підхід завжди зустрічає активну критику більшості істориків. Наприклад Арріан називає своїми основними джерелами Птолемея та Арістібула. Були спроби виокремити уривки Птолемея з твору Арріана, але підтримки історичної спільноти такі спроби не отримали, адже ми не можемо бути впевнені у тому, чи посилається Арріан у тому чи іншому моменті на Птолемея, а якщо він й каже, що бере інформацію з нього, то нам невідомо наскільки сильно Арріан переробив данні Птолемея, й на якому моменті він перестає слідувати йому.¹

Епістолярний жанр був одним з найпопулярніших в античності. До наших днів дійшла велика кількість збірок листів найрізноманітніших діячів того часу, а ритори писали книжки про те, як вірно написати листа.² У Македонії першим традицію створювати цілі архіви листів започаткував Філіпп II. Александр не тільки продовжив цю традицію, а також доповнив її персидськими, а саме він активно користувався системою пошти Ахеменідів, які завдяки своїм царським дорогам могли за швидкий час передати повідомлення на великій відстані, адже кожні 20 кілометрів були розташовані поштові служби, де гонець міг змінити стомленого коня на свіжого. Під час царювання Александра, його архівом було доручено завідувати Евмену

¹ Brill's companion to Alexander the Great / E. Bayham, A. Stewart, I. Worthington, M. Faraguna, B. S. Strauss, A. B. Bosworth, M. Brosius, W. Heckel, E. D. Carney, E. Fredricksmeier, J. Roisman, R. Stoneman, L. M. Danforth, Leiden and Boston. 2003. P. 20.

² Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 25.

Кардійському. У першу чергу полководець вів переписки із своїми воєначальниками, полісами, ріднею й т.д. Не зважаючи на таку активність листування, а також велику кількість копій листів які робилися як у архіві, так й на місцях імперії, до на наших днів нічого не дійшло, й це порівняно із тим, що від сучасників Александра та навіть його батька дійшла якась кількість листів.¹

Відсутність оригіналів листів Александра, ще не ставить хрест на дослідженні цих джерел, адже деякі уривки або зміст листів ми можемо знайти у історичних творах античних авторів. Серед усіх них, найважливішим джерелом є життєпис Плутарха присвячений Александру. По перше, він містить у собі найбільшу кількість листів серед усіх інших джерел про Александра, по друге, у цьому творі представлено найбільше листів з будь якого іншого твору автора.² Листування Александра, представлені Плутархом, у першу чергу опираються на втрачені роботи Харета Мілетського та Дуріда Самоського. Харет був учасником Східного походу Александра та займав якийсь час посаду секретаря, що дало йому потім змогу використати побачені ним особисто листи Александра у своїй роботі. Дурід теж є сучасником Александра, але мав участі у поході, адже був тираном острова Самос. Важливо те, що сам Плутарх не вельми довіряв відомостям Дуріда. Щн одним важливим джерелом для реконструкції епістолярної спадщини Александра є твір Афінея “Трапеза мудреців”, у якій автор демонструє нам витримки з унікальних джерел.³

Інші джерела, наприклад такі як “Аттичні ночі” Авла Геллія, “Строкати оповідки” Клавдія Еліана та інші, дають нам вельми малі свідoctва про листування полководця, а деякі з них повторюють вже нам відомі відомості з основних джерел.

¹ Деревенский Б.Г. Письма Александра Великого. Санкт-Петербург. 2022. С. 6 – 10.

² Monti G. Alexander the Great. Letters: a selection. Liverpool. 2023. P. 2.

³ Деревенский Б.Г. Письма Александра Великого. Санкт-Петербург. 2022. С. 13 – 14.

Важливим джерелом для реконструкції останніх днів життя Александра є його царські щоденники. Два головних історика античності, Арріан та Плутарх посилаються саме на них в описі смерті полководця.¹ Ефемеріди мали у собі інформацію не лише про останні дні життя царя, а також розповідали про усі його дії, такі як проводимі трапези, прийняття послів, накази полководцям й т.д. Після смерті Александра Великого, його щоденниками володів, а згодом видав, зробивши літературну коректуру Евмен Кардійський.² Причиною того, чому автори посилаються на царські щоденники лише для опису смерті полководця можна пояснити тим, що архів Евмена згорів у його наметі, а так як це трапилося незадовго до смерті Александра, то очевидно, що усі втрачені документи архіграматевс не встиг повністю відновити, через початок війни діадохів.³ Неодноразово дослідники намагалися навіть виокремити з наявних джерел уривки ефемерід, але більшість дослідників виступали радикально проти таких спроб. Пірсон Л. та Бедіан Е. виступили проти того, щоб вважати царські щоденники важливим джерелом та навіть називали них пізніми елліністичними творами.⁴

Гіпомнеумати – так називається втрачене джерело, у якому було написано про плани Александра які він хотів встигнути зробити. З їх змісту, ми бачимо, що вони були вельми грандіозними, адже серед них ми бачимо бажання Александра, побудувати Філіппу грандіозну гробницю по образу Єгипетських пірамід, шість великих храмів, який кожен мав коштувати по півтори тисячі талантів й т.д.⁵ При цьому, не всі історики вірять у автентичність сіх планів. Так наприклад Тарн В. та Хамплб Ф., вважали що гіпомнеумати повністю або

¹ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 23.

² Деревенский Б.Г. Письма Александра Великого. Санкт-Петербург. 2022. С. 9 – 10.

³ Плутарх. Эвмен. 2.

⁴ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 23 – 24.

⁵ Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. XVIII. 4. 1. – XVIII. 4. 6.

частково є підробкою II століття до н.е., у свою чергу автентичність джерела захищали Шахейрмаєр Ф., Бедіан. Е та інші.¹

Серед втрачених джерел доби еллінізму, велику частину займають історичні твори, які писалися як очевидцями подій, так вже більш пізніми авторами. Саме ці твори стали основою для вторинної історичної традиції, яка до нас дійшла. Не дивлячись на те, що ці твори не дійшли до нас, або ми маємо дрібні уривки які нічого путнього не кажуть, ми можемо судити про те, яким був зміст їх творів на основі посилань Плутарха, Арріана, Діодора й т.д., а також на основі відгуків інших письменників античності на твори цих істориків. Також говорити про характер цих творів нам може їх біографія, особливо це стосується тих, хто були учасниками походу Александра. Саме так в нас є змога хоча б частково реконструювати характер втрачених творів та те, який вони мали вплив на майбутню традицію.

Каллісфен. Був першим офіційним історіографом Александра. Отримав таку посаду він завдяки Аристотелю, адже Каллісфен був внуком його сестри Арімнести. Коли Александр запропонував філософу приєднатися до його походу та побачити світ, він відмовився, але замість себе запропонував тоді молодого історика, який так й бажав стати частиною Східного походу. Діоген Лаертський вказує, що ще тоді Аристотель, побачивши його розмову з царем пророкував йому печальну долю.²

Втрачений твір Каллісфен у першу чергу був присвячений для еллінської аудиторії. Постать Александра у творі мала явно героїчний характер якому допомагали навіть самі боги, подібно тому, як це було описано у грецьких епосах. Фактично, історія Каллісфена була уособленням панеллінізму, прибічником якого був й він сам. Акцентувалася увага на героїчній війні Александра проти персів та помсти їм за страждання грецького народу. Також

¹ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 25.

² Диоген Лаертский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Книга V. 1. 4. – V. 1. 5.

цей твір мав бути апологією Коринфського союзу.¹ Сама історія писалася поступово, а кожна закінчена частина відправлялася в Елладу, де вона видавалася окремими книгами зміст яких мав патріотичний характер. Інформацію, для свого твору, історик брав у першу чергу з військових звітів канцелярії, якою завідував Евмен, а також вплітав туди свої власні враження, які точно важко назвати достовірним мірилом подій, адже сам Каллісфен вельми захоплювався особистістю Александра під час більшої частини походу. Безумовно такий твір лестив Александру й можливо у ньому він бачив себе саме таким, яким би хотів виглядати насправді. Не дивлячись на усе це, згодом головний пропагандист царя, впав у немилість через розбіжності й поглядах, що до персидського обряду проскінеза, проти якого виступав історіограф. Змова “пажив” та їх страта стала також приводом для Александра позбутися Каллісфена, який на той момент вже не відображав реальних намірів царя й навіть ставав причиною розбрату між ним та прихильниками старих традицій серед македонської знаті. Через страту історика під час походу свій труд він зумів завершити лише до битв на Яксарті.²

Наступні історики, такі як Тімей, Полібій та інші, негативно висловлювалися про твір Каллісфена помічаючи в них як надмірну романтизацію особистості Александра так й більш незначні помилки у його розповіді. Не дивлячись на це, твір зумів стати для свого часу справжнім хітом та оказав великий вплив на наступні покоління істориків, а також став предтечою для художніх романів про Александра Великого.³

Онесікріт, після смерті Каллісфена, фактично став його заміною на посаді офіційного історіографа царя. Це було обумовлено у першу чергу тим, що він був представником кініків, які у свою чергу підтримували політику Александра на об’єднання різних народів у один єдиний та не сприймали

¹ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 26.

² Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 94.

³ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 26.

панеллінського духу Каллісфена, який вже був не актуальний для другої половини походу. Сам твір Онесікріта по духу був схожий на твір Ксенофонта “Кіропедія”, яка у першу чергу ставила перед собою виховання читача, а не передачу реальної історії. Образ у творі відповідав бажанню Александра й малював його як нового Кіра та Геракла одночасно та зображував царя справжнім ідеалом філософії кініків, прихильником якої був й він сам. Окрім Александра, філософ також ідеалізував образ індійських брахманів та факірів.¹ Окрім ідеалізації, не обійшлося й без вигадок, так, саме перу Онесікріта належить епізод відвідування Александра царицею амазонок. Коли він прочитав його вже після смерті царя, Лісімаху, то той іронічним запитанням висміяв цей уривок натякаючи на його безглуздість.²

Твір Онесікріта був цікавий саме вмілим поєднанням вигадок та реальних фактів, які філософ збирав як під час походу з військових архівів та спілкуючись з очевидцями так вже й після смерті Александра. Велику увагу автор приділив саме індійській частині походу де зображував не тільки індійських брахманів, а також приділив велику увагу на висвітлення флори та фауни, а також зображенню життя індійських народів та їх звичаїв. Саме тому найбільше цитувань Онесікріта ми знаходимо у творі Страбона, який у першу чергу був присвячений географічним відомостям.³

Неарх, який був командиром флоту Александра, видав свій твір після публікації Онесікріта, де критикував його. У першу чергу він зосередився на описі географії Індії, через що вважається, що свій твір Неарх написав на основі офіційного звіту, який спочатку був написаний особисто для Александра.⁴ Згодом римський письменник Арріан напише на основі твору Неарха свій твір про Індії. Серед більшої частини дослідників закріпилася

¹ Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 94 – 95.

² Плутарх. Александр. 46.

³ Кузищин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 27.

⁴ Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 96.

думка про те, що твір Неарха був одним з самих цінних та правдивих описів, хоча в ньому також вбачали автобіографічний елемент, а також літературну обробку для більшої цікавості тексту, які могли би незначно викривляти факти.¹

Харет або Харес з Мітілени. Починаючи з 330 року до н.е., він займав посаду ейсангелія, тобто розпорядника двору, що давало йому доступ до придворних інтриг та дипломатії, яку проводив Александр. Виходячи з цього факту і вважається, що твір Харета Мітіленського має у собі в першу чергу опис придворних подій, але ось в описах військових та інших точність оповіді історика зменшується, адже він у першу чергу передавав те, що чув від придворних, або частково бачив сам з боку.² Труд Харета мав у собі також етнографічні та природнонаукові свідчення про територію, яку завойовував Александр. Найбільш цінними частинами його твору вважається опис введення обряду проскінези, вбивство Кліта, змова “пажів” та вбивство Каллісфена, свадьба у Сузах, яку організовував він сам за наказом царя та інші.³

Одним із найважливіших істориків, який був найближче до Александра серед них та знав його ще з самого дитинства є Птолемей, його воєначальник, а згодом один із діадохів який зумів заснувати династію Лагідів у Єгипті. Не дивлячись на важливість труду, який він написав, мабуть у античні часи він не користувався популярністю як Каллісфен, адже його майже не згадують інші історики. Це може свідчити, що труд Птолемея був написаний більш сухою мовою, а також мав у собі менше цікавих фактів для широкої аудиторії того часу. Зазвичай прийнято вважати, що у першу чергу Птолемей зображував Александра з точки зору військового та акцентував увагу лише на військових моментах. Такий образ джерела ми у першу чергу маємо завдяки Арріану, який

¹ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 28 – 29.

² Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 97.

³ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 26 – 27.

опирався на Птолемея саме для реконструкції військових подій, але це ніяк не означає того, що першоджерело було присвячено лише військовій справі Александра, адже Арріан міг просто не використовувати інші свідчення які могли матися у історії Птолемея, саме тому питання про зміст джерела полководця Александра залишається відкритим та не може бути вирішеним лише на основі свідчення Арріана.¹

Птолемей вмів з неймовірною майстерністю приховувати свідчення які могли очорнити репутацію Александра та висував на перший план його заслуги. Важливою відмінністю від інших істориків є те, що він не створює яскравих дифірамб та не вигадує якісь нісенітні історії, а викривляє істину лише до того ступеню, до якого це робив сам штаб Александра. Таким чином Птолемей замовчує усі негативні відомості про царя та демонструє його таким, яким він на нього дивися коли був один із його полководців беззаперечно виконуючим його накази. Важливу долю його історії займають також власні мемуари, які могли виділятися з загального тону розповіді та навіть бути занадто великими.² Не дивлячись на це, твір Птолемея у античні часи вважався самим правдивим висвітлення подій та особистості Александра, й навіть цього серед дослідників можна зустріти таке відношення. Арріан ще на самому початку свого твору каже, що довіряє інформації яку надає Птолемей, адже він був царем Єгипту, що вже на думку античного історика має спонукати його говорити лише правду.³

Якщо у античні часи Птолемею довіряли за його царський сан, то вже історики сучасності у більшій мірі йому довіряють, адже вважається, що у своїй історії він окрім власних спостережень активно використовував царську канцелярію та ефемеріди, які він захопив після смерті Пердікки. Таке ставлення до джерела викликало спротив, й було написано не мало статей, де

¹ Кузищин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 29 – 31.

² Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 98.

³ Арриан. Поход Александра. Вступление. 2.

міф про достовірність Птолемеєвського твору розвічувався. У першу чергу аргументами виступали те, що сам цар Єгипту був тісно замішаний у політики свого часу та активно боровся за спадщину Александра, що не могло не сказатися на його творі. Особливо ставляють в увагу той факт, що Птолемей фактично обожествив Александра, викрав його тіло та запровадив цілий релігійний культ й усе це на легітимізацію своєї влади. Виходячи з цього критики достовірності Птолемея вважають, що у його творі Александра зображено як зразок для елліністичного правителя, якому потрібно наслідувати, що у більшій мірі ідеалізує й викривляє образ справжнього царя, ніж говорить нам про нього правду. Разом із цим виникає також проблема датування джерела. Існує два головних напрямки: перший – прибічники ранньої хронології вважають, що цар Єгипту почав публікувати свій твір у ранні роки після смерті Александра, що було частиною його пропаганди на легітимізацію себе; другий – прибічники пізньої хронології, які вважають, що Птолемей написав його у похилому віці та публікував його як мемуари в яких у першу чергу приділяв місце особистості Александра.¹

Арістобул написав свою історію про Александра значно пізніше за інших, й можливо саме роботи попередників, які він читав стали стимулом для написання власної історії, адже пристарілого вісімдесятирічного Арістобула дратували фантастичні оповідки. Він, як і багато інших істориків й сам був учасником походу Александра на Схід. У першу чергу його поразили інші країни та звичаї їх народів, через що у роботі багато уваги приділено саме географічному опису нових країн та етнографічним заміткам життя раніше невідомих народів, про які знали лише з міфів та легенд. Таких характер твору Арістобула ріднить його із історіями Онесікрита та Неарха.² Сьогодні вельми складно сказати який саме образ Александра Великого створив Арістобул, хоч більшість вчених сходяться у тому, що загалом портрет царя зображено з

¹ Кузищин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 23 – 31.

² Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 97.

позитивної сторони, а негативні моменти замовчуються, усе одно ми не можемо вважати це як істину, адже не маємо першоджерела на руках.¹ Античні автори дають нам суперечливі оцінки достовірності твору Арістобула. Арріан у своїй книзі “Похід Александра”, з самого початку дає високу оцінку свідцтвам Арістобула та ставить його вище інших сучасних йому істориків окрім Птолемея.² З іншого Лукіан розповідає нам історію яка навпаки, ставить свідцтва Арістобула під сумнів. Коли пливучі по Гідаспу, Арістобул показав свій твір Александру й саме той епізод де він вигадав поєдинок царя із Пором та зображував Александра настільки сильним, що він міг вбивати слонів одним ударом. Коли він почув про цей епізод то розлютився й викинув книгу у річку та погрожував викинути й самого історика туди. Після цього Арістобул впав у немилість й Александр більше не використовував його для яких небуть робіт, адже вважав його звичайним підлесником.³ На основі настільки малих та полярних точок зору складно говорити про справжній зміст та важливість вкладу твору Арістобула. Нарівні із цим виникає джерелознавча проблема, а саме питання про те, наскільки твір Арістобула був оригінальний враховуючи, що він був написаний вже після видання більшості історичних творів які написали інші учасники походу Александра. На даний момент залишається незрозумілим, чи Арістобул зробив просто компіляцію з уже виданих творів чи дає свої свідцтва та розкриває те, чого ще не розкривали до нього. Через відсутність у вчених джерела, або задовільної кількості фрагментів ми не можемо вирішити цю проблему, а будь які спроби дати свою оцінку чи погляд на джерело у більшій мірі не можливо підкріпити більш менш авторитетними джерелами.⁴

Клітарх вважається істориком який не брав участі у поході, а усі свідцтва збирав від найманців, солдат, придворних й т.д., але переважно від греків, які

¹ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 31 – 32.

² Арриан. Поход Александра. Вступление. 1 – 3.

³ Лукиан. Самосатский. Как следует писать историю. 12.

⁴ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 31 – 32.

воювали як за Александра так й за Дарія. Цей момент важливий тому, адже давав змогу Клітарху зобразити події з обох сторін конфлікту. Не дивлячись на те, що свідоцтва його про персидський штаб могли бути туманними, адже ті хто йому розповідав про Дарія та придворних скоріш за все лише чули донесені чутки, ніж були справжніми свідками подій, але не дивлячись на це, джерело усе одно є вельми важливим, адже єдине серед багатьох демонструє персидський погляд на похід Александра. Першу частину свого твору Клітарх писав на основі робіт Каллісфена, а вже другу частину у більшій мірі ґрунтуючись на розповідях очевидців та можливо працях Онесікріта та Неарха. Вважається, що автор не використовував записи штабу та офіційні документи, через що його твір схожий не на суху історичну доповідь, а на захоплюючу історію, у якій домінує описання військового життя та географічні відомості про нові землі.¹

За час існування твір Клітарха користувався великою популярністю, але у той самий час він зазнавав критики від професійних істориків того часу. Так Страбон іронічно висміював епізод зустрічі Александра із царицею амазонок Фалестрідою який вигадав Клітарх та каже, що ті хто любе істину не вірять у се.²

Появу романтичного напрямку в античних історіях про Александра пов'язують саме із твором Клітарха, який вважається першим у цьому роді. Інколи його твір називають героїчним романом. Автор без вагань був готовий вигадати цікаві історії для широкої публіки та викривляти факти для своїх цілей. Навіть тварини у нього мають ознаки епічності та наділені фантастичними рисами. Досі не зрозуміло, як само Клітарх відносився до особистості Александра. Окрім радикально протилежних позицій, де одні вважають, що негативно, а другі навпаки – позитивно, на основі існуючого

¹ Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 95 – 96.

² Страбон. География. XI. 5. 4.

матеріалу ми не можемо говорити впевнено про погляди автора на особистість царя. Навіть що до часу написання твору не має єдиної думки.¹

У більшій мірі історики, які були сучасниками Александра або їх наступники компілятори давали вельми позитивну оцінку царю, фактично пишучи йому панегірик. При цьому ми можемо знайти й негативні оцінки полководця. Найбільш яскраво та злобно про Александра писав перипатетик Феофраст. Акцентував увагу на деспотизм полководця і Ефіпп, який найкраще серед інших знав якою була атмосфера при дворі Александра. Повністю відсутня позиція старомакедонської знаті з якою увесь час боровся Александр, можливо їх позицію міг представити Марсій, єдиний македонський історик, але про зміст його твору нам узагалі нічого невідомо.²

Розповідь про джерела, які були написані сучасниками Александра або істориками раннього елліністичного періоду дуже складна через відсутність цих джерел та короткі відомості про них більш пізніх античних авторів та незначних фрагментів з їх творів. Поява будь якого з втрачених джерел може докорінно змінити як уявлення про саме джерело, так й погляди на інші втрачені тексти.

Сучасна історіографія у більшій мірі цінує твори Птолемея та Арістібула на які опирається Арріан, а ось інші історичні твори сучасників Александра відносять до романтично-риторичної групи, на яку опираються переважно Діодор, Курцій Руф та Юстін. Окремою гілкою другої групи став художній твір, який з'явився у Єгипті під назвою "Роман про Александра". Автор цього твору невідомий, тому його символічно назвали Псевдо - Каллісфеном. На відміну від представників двох груп, Плутарх активно користувався усіма

¹ Кузищин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 32 – 35.

² Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 98 – 99.

джерелами до яких лише міг дотягнутися, тому його “Життєпис Александра” не можна віднести до будь якої з них.¹

Одним з найяскравіших та оригінальних джерел про Александра безумовно є його життєпис написаний Плутархом. Життя автора припало на другу половину I – початок II століття н.е., на самий розквіт Римської імперії. Він багато мандрував, особливо відвідував місця битв, що допомагало потім більш точніше описувати хід бойових дій у своїх життєписах. Не дивлячись на те, що найчастіше освічені греки переїжджали жити у Рим, або обласні міста, Плутарх вирішив повернутися до себе на батьківщину до Херонеї. Одним із стимулів для написання порівняльних життєписів, була саме любов до рідного краю. Біограф хотів показати римлянам, які стали господарями грецької землі, що греки також мають своїх героїв, які не чим не гірші за римських.²

Не дивлячись на те, що однією з головних цілей є моральні настанови, які читачі мають брати як добрий приклад з біографій знаменитих людей античності, його життєписи не дають нам готових висновків або моделей поведінок, навпаки вони дають читачу можливість зробити це самому на основі прочитаного. Щоб текст не виглядав нудним або просто хронікою, Плутарх до фактів додає другий шар, який грає не меншу роль у створенні образу його героїв ніж історичні свідчення, а саме – анекдоти, які теж несуть у собі певні моральні настанови.³

Не вирішеним питанням залишається джерельна база твору Плутарха. Подібність деяких епізодів із книга Страбона, Арріана та романтичними книгами про Александра з одного боку дають підстави вважати основними джерелами Плутарха Онесікрита, Арістобула та Клітарха, з іншого боку усі ці втрачені історики опиралися на твір Каллісфена, а інколи навіть брали

¹ Кузищин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 35.

² Mosse С. Αλέξανδρος. Το πειρωμένο ενός μύθου. Αθήνα. 2004. Ρ 246.

³ Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 7.

інформацію один у одного. Таким чином, нам важко говорити щось конкретне про джерельну базу твору, коли ці джерела втрачені. Можна говорити лише про те, що коло творів які використовував Плутарх було широким. Серед них він міг користуватися як оригіналами так й більш пізніми копіями або навіть переказами, але точно вказати чим саме неможливо без наявності втрачених джерел.¹

Окрім свого життєпису, Плутарх звертається до Александра й у інших своїх творах. Про полководця згадується у “Застільних бесідах”, а також автор приводить найкращі репліки Александра у збірнику промов полководців. Ще у юнацькі роки Плутарх пише дві промови які присвячені Александру. Вони мають у першу чергу риторичний характер. Перша промова демонструє нам Александра як філософа який зумів завоювати усіх доблестю, а друга навпаки, підводить нас до того, що Александр у більшій мірі допомогла удача. Цей юнацький твір дає змогу прослідити, як Плутарх вже тоді вмів вибудувати історію так, щоб вона відповідала певній ідеї.²

Квінт Еппій Флавій Арріан за життя встиг як зробити велику кар’єру у римській політиці, так й стати доволі плодотворим й різностороннім письменником. Народився він наприкінці I століття н.е. у місті Нікомедія. Зумів дослужитися до губернатора Віфінії. За свої військові здібності та відбиття нападу аланів, Арріан користувався прихильністю імператора Адріана.³ У дитинстві отримав добру освіту, яка стала підґрунтям для майбутньої літературної діяльності автора. Мабуть саме у ці юнацькі роки він зазнав впливу Ксенофонта, учня Сократа, який став для нього взірцем, якому Арріан буде наслідувати у кожному своєму творі. Не тільки стилістика та різнопланова тематика споріднює цих двох письменників, а також їхня біографія. Арріан так само, як і його кумир вчився бути військовим, а потім

¹ Кузищин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 57.

² Там само. С. 58 – 59.

³ Boardman J. Alexander the Great: From His Death to the Present Day. Princeton and Oxford. 2019. P. 19.

мав участь у військових діях, а також як Ксенофонт, він навчався риториці та філософії. Навіть вчителі філософії у них чимось схожі, адже Епіктет, чия філософія стала основою світогляду Арріана, так само як і Сократ не писав творів, адже надавав перевагу “живому слову”. Ксенофонт за життя захищав репутацію Сократа у своїх творах. Так само робив Арріан, який написав два твори, які б мали прославляти його вчителя – “Бесіди Епіктета” та “Керівництво по вченню Епіктета”. Саме тому не дивно, чому Арріан навіть отримав прозвісько “новий Ксенофонт”.¹

Сам Арріан на початку свого твору вказує два головних джерела, на які він спирається, а саме Птолемея та Арістобула. У першу чергу він надає перевагу Птолемею. Також автор каже, що також використовував свідчення з інших джерел, якщо вважав ту інформацію корисною, або коли Птолемей та Арістобул розходилися у поглядах. Нажаль конкретних імен інших авторів у цьому місці Арріан не називає, через що складно реконструювати які саме праці використовував письменник.²

Потрібно підмітити те, що хоч Арріан й надає у першу чергу перевагу Птолемею, усе таки він дає більше пошани його титулу ніж критичному підходу. Мабуть Арріан переймає погляди Єгипетського царя на сподвижників Александра, адже нічого не каже про діяльність Антігона Одноокого, який зумів своїми силами зупинити контрнаступ персів, коли Александр вів осаду міста Тіра.³

У XXI столітті помітна тенденція на розвіювання міфу про виключну достовірність інформації яку подає Арріан. Не дивлячись на те, що це джерело й справді виглядає порівняно із іншими більш достовірнішим та бере за основу авторитетні джерела, такі як Птолемей та Арістібул, але автор ставиться до

¹ Крюгер. О.О. Арриан и его труд “Поход Александра”. // Арриан. Поход Александра. Москва. 1993. С. 8 – 10.

² Арриан. Поход Александра. Вступление. 1 – 5.

³ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 61.

особистості Александра не об'єктивно. Сам автор вже у самому кінці своєї книги зізнається відкрито читачам, що він із захопленням ставиться до особистості Александра. Не дивлячись на те, що відразу після цих слів, він каже про любов до правди та осуд деяких вчинків полководця, але з вище наведеного порівняння ми бачили, що Арріан також може замовчувати неприємні факти й таким чином йому вже не доводиться зайвий раз осуджувати Александра.¹

Інший письменник імператорського Риму, Квінт Курцій Руф, на відміну від Арріана, не тільки не замовчував негативних епізодів пов'язаних з Александром, а й акцентував на них увагу. Достовірної інформації про життя письменника ми не маємо. Автора "Історії Александра" співвідносять із Курцієм Руфом про якого згадано у Плінія Молодшого, Тацита та списку риторів Светонія.

Пліній Молодший у своєму листі до Сури, звертається до нього з питанням та роздумами що до правдивості існування привидів. Для того часу це було важливим питанням якому приділяли увагу навіть такі філософи як Аристотель. На основі теми про привидів, Пліній розповідає фантастичну історію про те, як Курцію Руфу явився привид у вигляді жінки та пророкував йому майбутнє життя, яке потім збулося.² Цей фантастичний епізод розповідає також Тацит у своїх "Анналах". Окрім цього епізоду, ми також дізнаємося, що повернувшись до Риму, Курцій Руф зумів посісти посади принцепса та претора, а вже на схилі років він зумів добитися консульства та провінції Африки. Двічі Тацит згадує про низьке походження Курція: на самому початку, де передає плітки про те, що він син гладіатора, але правду, через її ганебність казати не хоче та в середині оповіді, де згадує заступництво Тиберія, який каже, що Курцій родився від самого себе.³ Дата написання

¹ Арріан. Поход Александра. VII. 30. 3.

² Пліній Младший. Письма. VII. 27. 1. – VII. 27. 3.

³ Корнелий Тацит. Анналы. XI. 21. 1. – XI. 21. 4.

“Історії Александра” Курцієм точно невідома. Малою зачіпкою для датування тексту, є коротка згадка автором спасіння римського народу принцепсом та побажання благополуччя його дому.¹ Така туманність породила найрізноманітніші концепції датування тексту, від Августа аж до Костянтина Великого. Найбільше історики схиляються до імператорів I століття н.е.² На нашу думку, Курцій Руф скоріш за все має на увазі або Клавдія, або Віспасіана.

Твір Курція Руфа, “Історія Александра” у сучасній історіографії не заслужив такого визнання та довіри як твір Арріана. Навіть у античний час, особливо з приходом епохи доміану, твір Курція не користувався популярністю серед римлян, адже великий пласт критики по відношенню до Александра не відповідав політичній пропаганді імператорів, деякі з яких любили порівнювати себе із Александром. Найбільш екстравагантне порівняння себе із Александром робив Каракала, який навіть запевняв, що душа македонського полководця переродилася у ньому.³ Критика “Історії Александра” сучасною історіографією у першу чергу пов’язані із тим, що Курцій Руф без будь якого аналізу використовує у своєму творі безліч фантастичних епізодів, ніяк їх не тлумачачи чи намагаючись розібратися у їх достовірності. Одним із найбільш яскравим міфом, який Курцій передає у деталях, це зустріч Александра із царицею амазонок Фалестріс у Кавказі, яка бажала від македонського царя зачати дітей.⁴

Найдавнішим істориком, який дійшов до наших днів та описав життя Александра є Діодор Сицилійський. Історія про македонського царя вплетена у автора у його великий труд “Історична бібліотека”. Оповідь про події ведеться від самого Діодора, а посилання на джерела, які використовував письменник – відсутні. Такі обставини ускладнюють пошук джерел Діодора

¹ Квинт Курцій Руф. Історія Александра Великого. X. 9. 3 – X. 9. 6.

² Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 51 – 52.

³ Геродиан. Історія імператорської влади після Марка Аврелія. IV. 8. 1 – IV. 8. 2.

⁴ Boardman J. Alexander the Great: From His Death to the Present Day. Princeton and Oxford. 2019. P. 15 – 16.

Порівнюючи його твір із іншими історіями про Александра то найбільше подібностей він має із працею Курція Руфа, що є підставою вважати про використання ними спільного джерела. У ХІХ – першій половині ХХ століттях домінуючою була думка про Діодора як звичайного компілятора, але починаючи з другої половини ХХ століття погляд на питання методу використання джерел автор змінюються, й вже неактуально говорити лише про компіляцію.¹ Враховуючи малу кількість збережених джерел як по історії Александра так й по історії античної доби в цілому, зневажливе відношення до джерела, навіть якщо воно компілятивне є недоречним, адже без “Історичної бібліотеки” Діодора наші знання були би набагато скуднішими, тому потрібно дивитися як на цей твір так й на інші джерела з точки зору того, чого сам автор хотів досягнути.²

Біографія Александра Великого була вплетена у ще один історичний твір, який намагався проілюстровати історію усього людства від найдавніших часів – “*Historiae Philippicae*” Помпея Трога. Про самого автора нам майже нічого невідомо. Його дід отримав римське громадянство від Гнея Помпея, а батько служив Юлію Цезарю. Сам Трог був сучасником Тита Лівія, а свій труд видав приблизно у 7 ст. н.е. Твір присвячений відображенню розвитку всесвітньої історії від найдавніших часів, але через призму Македонії, на що натякає й сама назва книги. Найбільшу увагу Трог зосереджує на історії Філіппа, Александра та елліністичних державах. У свій час “*Historiae Philippicae*” користувалася популярністю, але через великий розмір твору, багатьом римлянам не вистачало часу для повноцінного прочитання, тому у ІІ – ІІІ століттях виникає епітома на основі твору Трога, яку написав Юстін. Узагалі у Римській імперії було популярним робити скорочені версії великих творів. На заході Римської держави, такі письменники як Августин або Орозій мали на

¹ Кузищин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 45 – 48.

² Brill's companion to Alexander the Great / E. Bayham, A. Stewart, I. Worthington, M. Faraguna, B. S. Strauss, A. B. Bosworth, M. Brosius, W. Heckel, E. D. Carney, E. Fredricksmeier, J. Roisman, R. Stoneman, L. M. Danforth, Leiden and Boston. 2003. P. 14.

руках лише епітому Юстіна. Його популярність невщухла навіть у середньовіччі. Сам Юстін позитивно відгукувався про твір Трога, а своєю метою бачив виділення у творі цікавих та повчальних моментів. Це призводило до того, що епітоматор пропускав значні частини тексту які мали важливі свідощтва для сучасних істориків.¹

Найбільш сильно вирізняється від усіх інших джерел “Роман про Александра”, який дослідники не використовують для реконструкції історичних подій пов’язаних із життям полководця через домінацію казкових мотивів, але для нашого дослідження це джерело безумовно підходить, адже дає більш ширше уявлення про те, як уявляли собі Александра не тільки вчені мужі, а також простолюдини. Говорити про авторство роману не тільки неможливо, а навіть недоречно, адже він створювався на протязі не одного століття та дійшов до нас у трьох редакціях, які значно відрізняються одна від одної. У нашому дослідженні ми будемо використовувати першу редакцію, адже дві інших за часом створення не відповідають хронологічній рамці дослідження. Час створення першої редакції можна доволі відносно вважати проміжок між II ст. до н.е. – III ст. н.е.

Окрім окремих біографій та великих історичних трудів у які було вплетено біографію Александра, відомості про його життя ми можемо знайти у інших джерелах, які не мають прямого відношення до життя полководця. Найбільш яскравим прикладом слугує праця Страбона “Географія”. У ній автор дає нам невеличкі уривки життя Александра пов’язані із якимись географічними місцями, особливо багато уваги македонському царю приділено у частині присвяченій опису Індії, яка вважала екзотичною та маловідомою країною. Труд Страбона важливий тим, що він дає нам уривки з втрачених історій сучасників Александра, що дає змогу більш точноше

¹ Зельин К. К. Помпей Трог и его произведение “Historiae Philippicae”. // Юстин Марк Юниан “Эпитома сочинения Помпея Трога “Historiae Philippicae””. Санкт-Петербург. 2005. С. 5 – 7.

говорити про характер, зміст та важливість того чи іншого втраченого твору.¹ Інша праця, яка по значущості знаходиться на рівні Страбона – “Трапеца софістів” під авторством Афінея. У ній, так само як у “Географії”, ми можемо виокремити окремі уривки пов’язанні із життям Александра та цитати з втрачених джерел. Менш важливою роботою подібного характеру є “Строкаті оповідки” Еліана, де можна знайти різноманітні анекдоти про Александра та його похід які були особливо популярними за життя автора. Іншим автором, який вплітав уривчасті історії пов’язані з Александром був латинський автор Секст Юлій Фронтін. У першу чергу його твір висвітлює римських полководців, тому у праці “Стратегеми” є лише 14 прикладів військових хитрощів Александра. Для зручності читачів книгу було розбито на тематичні глави.² Іншим письменником, який збирав різноманітні хитрощі полководців з усіх часів та етносів був римський судовий оратор Поліен. Його праця “Стратегеми” складається з 8 книг, у яких військові хитрощі розподілені по культурам. На відміну від Фронтіна, Поліен відображає у більшій мірі стратегеми греків від міфологічних часів до епігонів. Про життя самого автора відомості спірні, ми можемо лише говорити, що він був судовим оратором та написав свій твір під час Парфянської війни 161 – 166 рр. Не дивлячись на те, що Поліен користується втраченими джерелами, реконструювати їх на основі його твору ми не можемо, адже він узагалі не називає авторів на яких посилається. Автор ставив перед написанням цього твору дві мети: перша, продемонструвати імператорам найкращі приклади військових хитрощів, які б могли стати їм у нагоді під час Парфянської війни; друга, отримати прихильність імператорів.³ Труд Поліена був популярний й після його смерті

¹ Brill’s companion to Alexander the Great / E. Bayham, A. Stewart, I. Worthington, M. Faraguna, B. S. Strauss, A. B. Bosworth, M. Brosius, W. Heckel, E. D. Carney, E. Fredricksmeier, J. Roisman, R. Stoneman, L. M. Danforth, Leiden and Boston. 2003. P. 14.

² Нефёдкин А. К. Античная военная теория и “Стратегемы” Полиэна. // Полиэн. Стратегемы. Санкт - Петербург. 2021. С.44 – 45.

³ Ксенофонов А. Б. Полиен и его “Стратегемы”: греческий писатель в Римском мире. // Полиэн. Стратегемы. Санкт - Петербург. 2021. С. 7 – 33.

переважно на Сході, особливо у Візантії. Навіть Костянтин VII Багрянородний радив працю Поліена та Сіріана Магістра своєму сину Роману.¹

На основі відомих нам джерел, можна із впевненістю говорити про існування двох образів македонського царя – “елліна” та “варвара”. Що важливо найчастіше у творах ці два образи знаходяться разом та реалізуються в одному тексті. Історія Александра цікавила більшу частину античних письменників, окрім Арріана, не з історичної точки зору, а з точки зору переважно філософії, моралі та риторики. Таким чином біографія полководця ставала полем для реалізації тих чи інших ідей авторів, що значно вплинуло на образ Александра, а враховуючи тенденційність джерел сучасників полководця та той факт, що їх праці втрачені, стає очевидним, що дістатися справжнього Александра дуже нелегко, через що ми у першу чергу маємо створений образ Александра. Хоч у переважній більшості джерел, які дійшли до нас, присутній легендарний матеріал, а інколи відверто фантастичний, усе таки він не відіграє домінуючої ролі та узагалі займають скромне місце у текстах. Виключенням є лише твір “Роман про Александра” де головним компонентом є казковість.²

1.3. Методологія.

Постать Александра Великого розглядається в контекстах занепаду полісної структури у Елладі, зародженню елліністичної цивілізації та падіння Ахемендської династії. В основу дослідження покладено принципи всебічності, конкретності та системності. У процесі опрацювання джерел і

¹ Нефёдкин А. К. Античная военная теория и “Стратегемы” Полиэна. // Полиэн. Стратегемы. Санкт - Петербург. 2021. С. 54.

² Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 20 – 21.

розробки всього спектру визначених наукових завдань нами було застосовано хронологічний, логічний і проблемно-тематичний підходи.

При дослідженні образу Александра Македонського, ми критично підходили до аналізу будь-якої інформації, тобто комплексно і всебічно розглядали наявну джерельну базу, порівнювали інформацію, отриману в процесі дослідження. У нашому дослідженні ми послуговувались принципами історизму та науковості, застосовували системний підхід, логічний, хронологічний і проблемно-тематичний методи для комплексного дослідження як джерельної бази та історіографії, так і поставлених наукових завдань.

У роботі використано загальнонаукові й історичні методи, а також методи суміжних наук. Було використано методи які застосовуються у історіографії, а саме, методи раціональної реконструкції історіографічного доробку з теми дослідження, джерелознавстві, а саме зовнішню і внутрішню критику джерел. Для реконструкції загального портрета, образу Александра Великого й пов'язаних з ним осіб було використано метод просопографії. При вивченні політики Александра Великого, його дитинства та становлення як особистості, визначення просопографічного портрета царя використовується історико-генетичний метод.

Для дослідження життя македонського полководця, видозміну його характеру під час Східного походу, а також дослідженню життя античних авторів які писали твори про нього, було використано біографічний метод, який дозволив простежити життєвий шлях Александра Великого у контексті протистояння з персидською державою Ахеменидів та її сусідами та розкрити у можливій мірі біографічні свідчення про античних письменників, що дає змогу краще зрозуміти вплив середовища та епохи на їх погляди.

Найважливішим для нашого дослідження є метод порівняльного аналізу, адже він дає змогу ґрунтовно реконструювати образ Александра Македонського. Метод порівняльного аналізу складається з двох методів:

історико-порівняльного та методу аналізу. Завдяки історико-порівняльному методу ми змогли виділити подібності та розбіжності у образах полководця в історичних працях античних авторів, а метод аналізу дав змогу пояснити причини створення образів такими, якими їх було створено.

Поняття “образ” має багато інтерпретацій у філософії. В основі нашого розуміння поняття “образ” лежать уявлення російського філософа Миколая Бердяєва. Важливо зазначити, що ми лише беремо за основу його роздуми, а не слідуємо його концепції, так наприклад, ми не поділяємо точки зору філософа щодо протиставлення образів та речей, що є фактично протиставленням світу духовного та матеріалістичного.¹ Узагалі уявлення Миколая Бердяєва про образ нагадує концепцію Платона про ейдоси. Російський філософ вірно підмітив, що образи які були створенні творцями починають існувати в цьому світі й взаємодіяти з ним, тобто стають частиною реальності, але при цьому, вони можуть бути як правдивими так й видуманими та вкидати людину у ілюзії які стали для неї реальністю.² На нашу думку, образ виникає лише завдяки уяві, яка у свою чергу є частиною більш ширшого процесу – мислення, тобто акту пізнання. Образ в уяві виникає не з порожнього місця, а створюється на основі об’єкта або комбінації об’єктів. Так наприклад, життя Александра Македонського є об’єктом, а історичні твори античних авторів є образами полководця. Миколай Бердяєв мітко підмітив, що образ може формуватися як на основі об’єкту так й об’єкт може формуватися на основі образу. Потрібно розуміти, що образ створений на основі об’єкту буде біднішим за самий об’єкт та не відображатиме усього різноманіття першоджерела.³

¹ Бердяев Н.А. Царство Духа и царство кесаря. Москва. 1995. С. 249 – 250.

² Там само. С. 249

³ Там само. С. 249 – 251.

РОЗДІЛ 2. РОЗКРИТТЯ ПОСТАТІ АЛЕКСАНДРА ВЕЛИКОГО АНТИЧНИМИ АВТОРАМИ

Бозуорт А. Б. чітко підмітив головну проблему дослідників Александра Великого – бажання показати через його особистість правильність сучасних політичних дискурсів.¹ Від себе ми додамо, що ця проблема не є новою й коріння її сягає аж античності. Навіть ті джерела якими зараз користуються дослідники для реконструкції життя полководця вельми заангажовані й скоріш за все такими самими були й втрачені джерела написані сучасниками Александра. Для більшості істориків така ситуація є проблематичною, адже їм доводиться вирубати великі хащі домислів та байок античних авторів на шляху до розуміння справжньої суті подій, але що для одних непотрібні відходи то для термітів – скарб. Для нашого дослідження, ті хащі які безжально вирубують історики не приділяючи йому ніякої цінності є безцінним паливом завдяки якому воно узагалі можливо, адже дає можливість краще зрозуміти яким люди уявляли собі постать Александра Великого у античності.

У першу чергу Александр увійшов в історію як талановитий полководець який зумів перемогти не одне військо, а вже потім як політик, сім'янин й т.д. Очевидно й те, що важливу роль у перемогах Александра відіграли його командири, й саме відносини Александра з його командирами, а точніше найбільш яскраві суперечки які вилилися у страти цікавили античних авторів. Ці епізод цікавлять й нас, адже саме у таких моментах автори найбільш чітко вимальовували його особистість виходячи з власних переконань.

Перш ніж перейти безпосередньо до конфлікту Александра із Філотою та старомакедонською знаттю, потрібно подивитися на коріння сієї проблеми, а почалося воно з самого народження Александра. Його матір була епіроткою,

¹ Кембриджская история древнего мира: в 14-ти т. Т. 6: Второй полутом. Четвертый век до нашей эры. / под ред. Льюиса Л.-М., Бордмэна Дж., Хорнблоуэра С., Оствальда. Москва. 2017. С. 926 – 927.

що відразу віддаляло майбутнього царя від корінних аристократичних родів Македонії. Окрім цього, це створювало у майбутньому нові конфлікти із старими родами Македонії, адже вони воліли б поріднитися з царем за допомогою браку й фактично мати царя наслідника. Випадок з Атталом, а також страта його роду після того, як Александр прийшов до влади підтверджують це.¹ Не дивлячись на те, що брак Філіппа та Олімпіади був чимось більшим ніж закріплення звичайної політичної угоди, адже македонський цар бачив та був очарований Олімпіадою на самофракійських містеріях, це не врятувало його від охолодження стосунків та навіть ворожнечі.² Не має особливого значення, що стало причиною цього, чи змії яких Олімпіада могла брати навіть до ложа, чи її ревнивий характер, важливо те, що Александр дивися на усі події ревнивими очами матері. Враховуючи, що Александр найчастіше був на боці матері, а вона в свою чергу постійно конфліктувала із головними родами Македонії то виникнення масштабної сварки між полководцем та його придворними яке виллється у страти було лише питанням часу.

Окрім цього, багато чого говорить про віддаленість Александра від корінної аристократії Македонії його найближчі товариші. Серед них ми не знайдемо ні одного, хто би походив з роду Аттала, Парменіона або Антіпатра, які були найближчими до фігури Філіппа. Найближчими друзями майбутнього царя у дитинстві були Птолемея, Гарпал, Лаомедонт, Ерігій та Гефестіон. Серед них, лише Гефестіон походив з македонської знаті, але не з найвпливовіших родів. Гарпал узагалі походив з сім'ї еліміотів які не були залежними від Філіппа та навіть виявляли до нього неприязнь.³ Очевидно, що такий підбір друзів не грало на користь зближення Александра та впливових македонських сімей. Коли майбутній цар опинявся під опалю батька, то

¹ Плутарх. Александр. 10.

² Фор П. Александр Македонский. Москва. 2011. С. 22 – 23.

³ Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 58.

впливові роди підтримували другого й навіть відкрито. Коли сталася чергова сварка, через намагання Александра вплинути на політику батька та без його відома одружитися на донці сатрапа Карії, що руйнувало плани Філіппа видати за неї Аррідею, то він прийшов лаяти та сварити Алекандра не сам, а із Філотою.¹ Що цікаво, Філота у тексті Плутарха названий одним з найближчих товаришів Александра. Доволі важко судити про рівень дружби між Александро та Філотою, адже про це повідомляє лише Плутарх та й в цілому подробиці їхніх стосунків у джерелах описано вельми туманно до страти Фіолоти та його батька. Не дивлячись на таку уривчастість опису найближчого кола товаришів Александра та його відносини із майбутнім змовником, ми можемо заключити, що як мінімум спроби створити зв'язки із найвпливовішими сім'ями Македонії у Александра таки були, адже йому потрібна була їх підтримка для легалізації своєї влади у майбутньому, а також той факт, що Філота був присутній під час сварки на боці Філіппа міг теж зіграти свою роль у неприязні полководця до нього та усього роду Парменіона, але говорити точно про неприязнь Александра до Філоти через цей випадок неможливо, адже не зовсім зрозуміла роль Філоти й що саме він там робив й як насправді часто він виступав відкрито на боці Філіппа.

Хоч нам й не відомо про вплив на відношення Алекандра через присутність Філоти під час сварки на род Парменіона, але нам точно відомо, що погляди матері мали на царевича великий вплив. Олімпіада та її прибічники ненавиділи рід Парменіона та бажали при будь якій можливості розібратися із ними, але завдяки своїй обачності та вчасно правильно прийнятим рішенням він зумів уникнути гніву Олімпіади підтримавши право на трон Александра, таким чином зрадивши Аттала та Амінту які потрапили під немилість нового царя та були вбиті. Як тільки Парменіон приєднався до нового царя, то він намагався переконати його відкласти похід через фінансову

¹ Плутарх. Александр. 10.

труднощі, ненадійних союзників та відсутності наступника, але Александр не погодився на це й почав готуватися до повномасштабної війни з Персією.¹

Що цікаво, у античних джерелах багато уваги приділено саме Парменіону, навіть більше ніж головним друзям Александра. Найчастіше у джерелах згадано поради Парменіона для Александра, які цар найчастіше відхиляв. Його фігура найчастіше використовується для створення позитивного образу Александра. Найбільш яскравий приклад є сцена, коли хворий Александр отримує листа від Парменіона, де той застерігає його від лікаря Філіппа, бо начебто той, бажає його вбити. Молодий цар незважаючи на повідомлення довірився лікарю та випив його ліки давши йому прочитати у цей час листа, таким чином демонструючи довіру до своїх підлеглих. Із різними незначними відмінностями цей епізод є у всіх авторів, але лише оповідь Діодора та Псевдо-Каллісфена найбільше відрізняються серед інших. У Діодора хоч й присутній епізод із хворобою Александра та наданням ліків від лікаря Філіппа, але у нього повністю відсутній момент з попередженням Парменіона про недовіру до лікаря.² У Псевдо-Каллісфена початок такий самий як і у інших джерелах, але кардинально відрізняється кінець. Якщо у інших джерелах, усе закінчується дякою Александра Філіппу, то у Псевдо-Каллісфена кінцівка переводить провину з Філіппа на Парменіона. Так, лікар жаліється Александру, що насправді Парменіон тиснув на нього, щоб він отруїв царя та порадив Александру стратити зрадника. У тексті лише написано, що Александр наказав Парменіона, але як саме це було зроблено не уточнюється. Ми можемо із впевненістю говорити, що страта не мала на увазі, адже потім Парменіон буде знову з'являтися у тексті.³ В цілому найчастіше ми бачимо, що Александр нехтує порадами Парменіона, але також були випадки, коли молодий цар до них прислухався.

¹ Фор П. Повседневная жизнь армии Александра Македонского. Москва. 2008. С. 99 – 100.

² Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. XVII. 31. 5 – XVII. 31. 6.

³ Псевдо-Каллисфен. История Александра. II. 8.

Перш ніж розібрати важливість Парменіона у джерелах для розкриття образу Александра, потрібно побачити, як античні автори часто навмисно применшують його роль роблячи його лише одним із інструментів конструювання образу македонського царя.

Найчастіше Парменіон згадується у джерелах під час суперечок із Александром, де молодий цар постійно, ледь не з пафосом відкидає його пропозиції. Проте були й випадки, хоч поодинокі, коли Александр дослухався до Парменіона. Так молодий цар зближається з Барсиною саме завдяки пораді воєначальника.¹ Також Александр вважає слушною пораду що до розташування військ у битві при Іссі² та перевірку поля битви при Гавгамелах на наявність пасток.³

Проте, не дивлячись на наявність корисних порад які Александр приймає, античні автори в незалежності від того, чи критикують вони македонського царя, чи прикрашають його образ, вони однаково фокусуються на відхилених порадах, які з одного боку підіймають пафос Александра, а з іншого применшують важливість Парменіона. Така сила впливу відхилених пропозицій Парменіона досягається перегукуванням її у більшості джерелах у той час коли прийняті поради найчастіше розкидані по різних джерелах не згадуючись у інших. Так, наприклад порада Парменіона що до нічної атаки перед битвою при Гавгамелах присутня, у Арріана,⁴ Курція Руфа,⁵ Плутарха.⁶ Також, одна з найзнаменитіших суперечок Александра з Парменіоном, де молодий цар відповідає “Як би я був Парменіоном...” також присутня у майже всіх античних авторів. Саме через таке перегукування однієї сцени у різних

¹ Плутарх. Александр. 21.

² Квинт Курцій Руф. История Александра Великого. III. 7. 8 – III. 7. 10.

³ Арриан. Поход Александра. III. 9 .3 – III. 9. 4.

⁴ Там само. III. 10. 1 – III. 10. 2.

⁵ Квинт Курцій Руф. История Александра Великого. IV. 13. 4 – IV. 13. 8.

⁶ Плутарх. Александр. 31.

джерелах і створюється домінування негативного, у чомусь навіть комічного образу Парменіона на фоні якого возвеличується Александр.

Фігура Парменіона є однією із ключових у формуванні образу Александра як швидко діючого військового та безкомпромісного політика чий амбіції сягають завоювання усього світу. Найбільш яскраво це ілюструють сцени із відмовою Александра прийняти мир Дарія та прохання Парменіона про допомогу під час битви при Гавгамелах.

Перша сцена зустрічається у Діодора,¹ Арріана,² Курція Руф,³ Псевдо-Каллісфена,⁴ Плутарха.⁵ Єдиною головною відмінністю усіх версій є географія, але це ніяк не змінює суті усього діалогу який різними словами передається авторами. Головними рисами Парменіона у цьому діалозі є обережність та бажання закінчити війну. Обережності Парменіона протиставляється впевненість молодого царя, а бажанню закінчити війну завойовницькі плани по завоюванню усієї Азії, про що Александр каже прямо. Тут, Парменіон, безуспішно намагається стримати амбіції македонського царя, які на його фоні грають ще яскравіше. Також бажання закінчити війну є проявом перших ноток втоми армії Александра від походу проти Персії, що згодом буде лише підвищуватися й з чим цар буде максимально боротися, але усе починається саме з постаті Парменіона.

Друга сцена найбільш яскраво ілюструє те, як особистість Парменіона фактично стримує можливості Александра та не дає йому повністю реалізувати свої замисли. Вона присутня у Діодора, Арріана, Плутарха, Курція Руфа.

Версія Діодора найбільше виділяється, адже хоч він розповідає як й інші, що Мазей потіснив фланг Парменіона, через що йому довелося просити

¹ Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. XVII. 54. 1 – XVII. 54. 7.

² Арриан. Поход Александра. II. 25. 1. – II. 25. 3.

³ Квинт Курций Руф. История Александра Великого. IV. 11. 11 – IV. 11. 15.

⁴ Псевдо-Каллисфен. История Александра. II. 17.

⁵ Плутарх. Александр. 29.

допомоги у Александра, але на відміну від інших розповідей, у Діодора посланці не зуміли наздогнати македонського царя який вже далеко помчався у гонитві за Дарієм, через що вони повернулися ні з чим. Не дивлячись на це, Парменіон зумів власними силами розбити натискаючого ворога.¹ Враховуючи, що це не перший раз, коли текст Діодора відрізняється у трактуванні подій пов'язаних із Парменіоном та можна вважати, що автор навмисно вибілює та загладжує неприємні епізоди зі воєначальником.

На противагу Діодора виступає версія Плутарха, у якій він на пряму звинувачує Парменіона у тому, що Александр не зумів наздогнати Дарія адже повернувся щоб допомогти розбити наседаючого ворога на лівий фланг.²

У інших джерелах, Курція Руфа³ та Арріана,⁴ також присутній епізод прохання про допомогу, але обидна автори підносять їх нейтрально, не звинувачуючи та не вибілюючи Парменіона.

Саме таким чином на основі особистості Парменіона який античними авторами трактується по різному, створюється образ Александра як швидко діючого військового та безкомпромісного політика чий амбіції сягають завоювання як мінімум усієї Азії, або навіть усього світу.

Образ Парменіона використовується авторами також як увертюра до змови проти Александра та причетності або непричетності як Філоті, якого звинуватили у змові, так й Парменіона, впливу якого опасалися або навіть вважали співучасником. Найбільше акцентують увагу на подіях які були пов'язані з Парменіоном та підводять до змови Філоті – Плутарх та Курцій Руф. Плутарх виставляє події так та дає їм такий окрас, щоб у змові Філоті ми бачили закономірні дії та плани Парменіона. Головні промахи у битві при Гавгамелах, такі як просадка лівого флангу із захопленням ворогом обозу та

¹ Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. XVII. 60. 5 – XVII. 60. 8.

² Плутарх. Александр. 32 – 33.

³ Квинт Курций Руф. История Александра Великого. IV. 15. 5 – IV. 15. 8.

⁴ Арриан. Поход Александра. III. 15. 1.

втрата можливості впіймати Дарія коли той тікав, вішаються на Парменіона. До цього автор ще додає, посилаючись на Каллісфена, що Парменіон заздрив успіхам та зростанню авторитету Александра.¹ Пояснити такий оцінку Парменіона у Плутарха можна не тільки тим, що автор підводить нас до змови Філоті, а також й тим, що він конструює звичний для своїх персонажів образ. Майже усіх героїв порівняльних життєписів Плутарх наділяє рисами честолюбства та любові до філософії.² У Парменіона відсутня друга характеристика, але чітко прослідковується перша й таким чином Плутарх показує зіткнення двох честолюбців, де бере верх Александр.

На противагу Плутарху, Курцій Руф навпаки не тільки акцентує увагу на важливості й талановитості Парменіона, але місцями й перебільшує його значущість. Так, наприклад на військовій нараді перед битвою при Гавгамелах Курцій Руф відкрито називає Парменіона найдосвідченішим воєначальником серед усіх присутніх. Після того, як воєначальник запропонував атакувати у ночі та його підтримав Полісперхон, Курцій Руф акцентує увагу на тому, що Александр відповідав відмовою на нічну атаку Полісперхонту, а не Парменіону, адже не хотів псувати із ним відносини, враховуючи, що до цього вже й так обійшовся з ним грубіше ніж того бажав.³ Перебільшує значення Парменіона Курцій Руф у епізоді, де він описує переживання Александра, коли він побачив вороже військо та згадав пораду воєначальника прийняти угоду Дарія та відмовитися від битви, але тепер було пізно.⁴ Доволі сумнівним є те, щоб хтось з втрачених авторів передавав особисті роздуми та переживання Александра які ще й не вписувалися у офіційну політику молодого царя, через що цей епізод можна вважати вигаданим самим Курцієм Руфом задля підвищення значущості та правильності порад Парменіона.

¹ Плутарх. Александр. 32 – 33.

² Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 10

³ Квинт Курций Руф. История Александра Великого. IV. 13. 4 – IV. 13. 8.

⁴ Там само. IV. 12. 21.

Так, автори дають абсолютно суперечливу оцінку Парменіону та його значимості та підводять нас до страт Філоті та Парменіона, які й досі викликають у істориків суперечливі реконструкції їх причини, а коріння цих дискусій криється саме у бажанні античних авторів створити власний образ Александра Великого, щоб продемонструвати через нього правильність своїх переконань.

Більшість античних авторів переломним моментом у зміні характеру Александра наводять саме страту Філоті, адже під час неї та після він став набагато жорстокішим по відношенню до своїх підданих. Сучасні історики й досі не мають точного консенсусу що до причетності чи непричетності сина Парменіона у змові проти Александра. Шофман А. С. хоч й каже про неприязнь Александра до Філоті через його негативне ставлення до нової політики царя, але відводить більшу роль у його страті соратникам Александра, які хотіли отримати підвищення після страти Філоті, а також єдиним достовірним у всьому процесі визнає утаювання сином Парменіона доносу про змову, що фактично вже робить його співучасником.¹ У той час, як Шофман А. С. зображує винних у страті Філоті соратників Александра, Грін Пітер, головним ініціатором усього процесу бачить Александра. На його думку саме він вирішив після підривання впливу Парменіона завдати удару по його сину, який не мав популярності батька й через якого можна було дістатися самого Парменіона.² Так як ключова роль у змові відноситься Філоті, потрібно зосередитися на його особистості, щоб краще зрозуміти образ Александра та його роль у цих подіях.

Зовні, відносини Філоті та Александра були засновані на міцній дружбі та взаємній довірі. Його статус та вплив дозволили йому не тільки бути вірним другом Александра, а й стати одним із ключових радників та воєначальників. Звичайно, велике становище серед македонської знаті Філота отримав завдяки

¹ Шофман. А. С. Восточная политика Александра Македонского. Казань. 1976. С. 351 – 363.

² Грін П. Александр Македонский. Царь четырех сторон света. Москва. 2010. С. 90 – 91.

своєму батькові і прихильність до нього Александра багато в чому залежало більше від батька, ніж від нього самого. Таким чином, дружній союз Александра і Філоти був не стільки особистим, скільки політичним, що має важливе значення для стабільності та сили Македонської держави.¹

Філота є фігурою, яка викликає неоднозначні оцінки у античних авторів. Ми маємо в своєму розпорядженні велику кількість відомостей, які характеризують Філоту як пихатої, зломовної та нестримної людини. Такий характер робив його непопулярним серед солдатів та воєначальників, що значно послаблювало його позиції та вплив в армії. Незважаючи на те, що він був талановитим кавалерійським командиром, його особисті якості та манера спілкування призводили до того, що підлеглі не сприймали його з належною повагою. В умовах, коли армія потребувала єдності та підтримки командирів під час важкої війни в Бактрії, Согдіані та Арії, Філота опинився в уразливому становищі, що зробило його мішенню для маніпуляцій як з боку, командирів, які хотіли піднятися вище на посаді, так і з сторони Александра, який засумнівався у вірності Філоти й вирішив завдати удару по всьому роду Парменіона. Зрештою, його репутація та особисті якості багато в чому стали причиною його падіння.²

Звісно, що усі події пов'язані із стратою Філоти залежали не лише від його характеру. Коріння незадоволення військовими Александром криється у його східній політиці. Після смерті Дарія македонський цар почав вдягатися на східний манер, хоч й надалі носив частину македонського одягу, почав вводити східні традиції при своєму дворі й усе ближче наближав до себе вихідців із персидської знаті.³ Велика кількість незадоволеності політикою Александра компенсувалася його харизмою та вмінням розташовувати до себе людей. Одних македонський цар підкупав, інших манили його ідеї та амбіції,

¹ Шофман. А. С. Восточная политика Александра Македонского. Казань. 1976. С. 351 – 363.

² Грин П. Александр Македонский. Царь четырех сторон света. Москва. 2010. С. 90 – 91.

³ Плутарх. Александр. 45.

дехто просто підтримував його політику та наслідував йому лише задля грошової наживи та підняття соціального статусу, були й такі, хто від природи просто слідували за сильнішим не звертаючи увагу на політичні плани лідера. Таким чином Александру вдавалося тримати більшу частину війська та головних командирів на своєму боці, а інша частина війська під домінуючим поривом мовчки слідувала за рештою не виказуючи свого невдоволення.¹ Найбільш яскраво вміння маніпулювати настроями війська показав Плутарх, описавши як Александр відчуваючи зростаючу напругу у війську, яка усе більше стримувала його просування далі на схід, зумів спочатку переконати у правильності продовження Східного походу одну частину війська, й коли та підтримала його криками, то іншу частину йому було вмовити ще простіше, яка без будь яких заперечень була вимушена підтримати бурний крик солдат.²

Проте, не дивлячись на зовнішню підтримку Александра усе таки знайшлися ті, хто відважився на змову проти царя, яка стала переломним моментом у його відносинах із військом та своїми воєначальниками. Про значущість, або як мінімум інтерес до цих подій, підтверджується тим, що він присутній у всіх античних біографіях присвячених македонському царю окрім художнього твору Псевдо-Каллісфена. Найбільше деталей цієї змови та страти Філоту нам розкриває Курцій Руф. Початок змови у всіх джерелах схожий, якийсь Дімн намагався вовлекти у змову свого коханця Нікомаха, який злякався та розповів усе брату, а той вже Александру. Головною фігурою змови був Деметрій, охоронець царя. Філота, якого стратили разом з усіма змовниками не був у центрі заклоту. Сина Парменіона зарахували до змовників через те, що він не передав Александру донос брата Нікомаха, який двічі просив про це Філоту. Усі джерела, окрім Плутарха, сходяться у цій трактовці подій та звинувачують Філоту як мінімум у пасивності.³ Версія яку

¹ Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 196.

² Плутарх. Александр. 47.

³ Кембриджская история древнего мира: в 14-ти т. Т. 6: Второй полутом. Четвертый век до нашей эры. / под ред. Льюиса Л.-М., Бордмэна Дж., Хорнблоуэра С., Оствальда. Москва. 2017. С. 958.

розкриває Плутарх, відрізняється тим, що Дімін не розкриває подробиць причини свого бажання відвідати царя, а лише каже про значущість інформації. Звісно, у такому випадку Філоота й гадки не мав про змову та міг вважати таку “значущу” інформацію насправді неважливою. Як би він доніс таку, як йому могло здаватися, незначну інформацію до царя, то як мінімум його просто висміяли, а як максимум міг отримати навіть докори від Александра у некомпетентності.¹ Таку версію дає Плутарх, але усі інші античні автори розповідають, що брат Нікомаха відразу розповів, що бажає розповісти про змову проти царя. Враховуючи цей фактор, ми можемо також припустити те, що Плутарх так само знав, що Кебалін розповів зміст свого доносу Філоті. Якщо це так, то його версія нічим не відрізняється від інших, а автор просто вирішив не акцентувати на цьому увагу, вважаючи це тим, що й так відомо.

Перш ніж перейти до процесу Філооти, ми вважаємо за потрібне акцентувати увагу на одному моменті, який на наш погляд не потрапляє у поле зору інших дослідників, а саме зміну фокусу від головних змовників, до спірних. З джерел нам майже нічого невідомо про особистість Деметрія, який безумовно на той момент був впливовим аристократом. Деякі дослідники, через брак інформації про цю людину, намагаються ототожнити її із братом Антігона Одноокого, який носив таке саме ім'я. На думку канадського історика Вальдемара Хеккеля, таке ототожнення є в корні невірним, адже джерела мали б акцентувати на цьому увагу, чого ми там не бачимо.² Проте на роздуми Вальдемара Хеккеля можна заперечити тим, що ми не маємо у своїх руках усіх джерел про Александра, а саме головне, в нас відсутні його біографії написані сучасниками македонського царя, де така інформація могла би бути. Враховуючи війну діадохів та поразку Антігона Одноокого, автори,

¹ Квинт Курцій Руф. История Александра Великого. VI. 7. 33. – VI. 7. 35.

² Heckel W. Who's Who in the Age of Alexander the Great: Prosopography of Alexander's Empire. Oxford. 2008. P. 108.

лояльні його противникам, могли б точно акцентувати на це увагу, а пізніші письменники, чії труди до нас дійшли, просто опустили цю деталь, адже у їх час вже не було необхідності у створенні негативного образу Антігона. Не дивлячись на подібну критику тези Хеккеля, його погляди що до особистості Деметрія у цьому питанні, на нашу думку, виглядають найбільш переконливими.

Окрім зміни фокусу з Деметрія на Філоту, є ще одна проблема, яка залишає більшість фактів у тумані, а саме причину заколоту. Яку роль відігравав Філоту у заколоті й чи відігравав її питання спірне, але якщо ми прибираємо Філоту, то головною фігурою змови стає Деметрій. Нам не лише нічого невідомо про його особистість, але також нічого невідомо про причин цієї змови. Навіть причетність Деметрія до заколоту можна поставити під сумнів. Арріан, який опирається на втрачений труд Птолемея та відкрито, на початку, посилається на нього каже, що Александр лише запідозрив Деметрія у причетності у змові. До того ж, головним у цій змові Арріан вважає саме Філоту, а причетність Деметрія була розкрита вже після страти сина Парменіона.¹ Курцій Руф також згадує про участь Деметрія, але хід подій описує зовсім по іншому. На відміну від Арріана, Курцій Руф ставить Деметрія на головне місце у змові проти Александра, а ось ім'я самого Філоту Діон, який розповідав це Нікомаху, не називає.² Філоту починають вважати головним у змові його противники серед македонської аристократії, яку найбільш яскраво представляв Кратер. Саме він, з розповіді Курція Руфа, бажаючи знищити свого конкурента, почав розповідати Александру про те, що Філоту не можна відпускати й що він є теж частиною змови, а навіть якщо не був, то після цього випадку йому усеодно не можна довіряти та його батьку. Слова Кратера підтримали й інші й під цим впливом Александер теж схилився

¹ Арріан. Поход Александра. III. 26. 1. – III. 27. 5.

² Квинт Курцій Руф. История Александра Великого. VI. 7.15

до сієї думки.¹ Суперництво Кратера та Філоту, та різні доноси на останнього опосередковано підтверджуються Плутархом, який розповідає, що саме Кратер привів Александру коханку Філоту – Антігону. Їй, молодий воєначальник, вихвалявся своїми військовими подвигами та навіть принижував роль Александра та ставив себе та батька на перше місце у Македонії.² Це, безумовно, викликає довіру до слів Курція Руфа. Саме з цього моменту Філоту й починають вважати головним у змові проти Александра, а Деметрій відходить навіть не на другий план, про нього Курцій Руф більше майже нічого не говорить.

Арріан, якого дослідники часто хвалять за точність та правдивість, дуже мало розповідає про саму змову. Це пов'язано із тим, що він спирається на свідчення Птолемея. Сам Птолемей після страти Деметрія, який був пов'язаний зі змовою Філоту, зайняв місце охоронця царя. Яку роль відіграв у наклепі на сина Парменіона Птолемей – невідомо, але ми можемо припустити, що він був пов'язаний із частиною аристократії, яка прагнула скинути Філоту та зайняти його місце. Можливо саме тому Птолемей й не розкриває подробиць змови, адже це було не у його інтересах.³ З іншого боку таку тезу можна критикувати тим, що ми не знаємо яку саме інформацію розповідає Птолемей про ці події, адже скоротити опис міг й сам Арріан, який міг вважати цей епізод не таким важливим на фоні поставлених цілей при написанні твору. Проте тезис Елізабет Бейнхем, усе таки нам вважається як мінімум слухним й тому його не потрібно відкидати.

Через зміну фокусу з Філоту на Деметрія у джерелах, зникає один із найважливіших фактів, який міг би багато чого пояснити – причина заколоту. Усі джерела однаково мовчать, чому Деметрій та інші вирішили вбити

¹ Там само. VI. 8. 1 – VI. 8. 15.

² Плутарх. Александр. 48.

³ Brill's companion to Alexander the Great / E. Bayham, A. Stewart, I. Worthington, M. Faraguna, B. S. Strauss, A. B. Bosworth, M. Brosius, W. Heckel, E. D. Carney, E. Fredricksmeier, J. Roisman, R. Stoneman, L. M. Danforth, Leiden and Boston. 2003. P. 13.

Александра. У нас є чудова паралель із заколотом пажів, який має дуже багато схожих рис із заколотом, Деметрія. Там, так само є група людей, яким не подобається політика Александра, там так само є людина, а саме Каллісфен, чия участь у змові на пряму не доведена, але він усе одно був заарештований та або страчений або помер у неволі. Якщо у змові Філоті чіткі причини змови для нас незрозумілі, то античні джерела відкрито говорять нам причини змови пажів, а саме особиста образа Гермолая, яку наніс йому Александр під час полювання. Політичні мотиви змови нам не зовсім зрозумілі й не факт, що вони узагалі були. У промові перед македонським військом під час суду Гермолай згадував введення персидських звичаїв, але наскільки це можна вважати справжньою причиною змови сказати важко.¹

Щоб з'ясувати причини змови нам потрібно звернутися до Курція Руфа та допиту Філоті, який той описує. На ньому, син Парменіона говорить, що вони підтримали Гегелоха, який негативно віднісся до проголошення Александра сином Амона. Це й стало причиною змови, але спочатку Філоті заперечував свою причетність до змови Деметрія, але потім під натиском жорстоких тортур також зізнався й в цьому. На початку опису тортур Флоту сам Курцій Руф сумнівається у правдивості його свідчень, адже щоб він не казав для нього кінець буде однаковий. Є лише один епізод, який може підтверджувати участь Філоті у змові як лідера. Коли сина Парменіона проводили біля македонців то він звернувся до Каліса, фактично називаючи його співучасником. Той зізнався та був страчений разом із іншими змовниками.² Цей епізод зустрічається лише у Курція Руфа та іншими джерелами не підтверджується, але більшість джерел називає головним ініціатором змови саме Філоту, а про Деметрія майже не згадують. Якщо ми слідом за античними джерелами, вважаємо Філоту заколотником, то причину

¹ Кембриджская история древнего мира: в 14-ти т. Т. 6: Второй полутом. Четвертый век до нашей эры. / под ред. Льюиса Л.-М., Бордмэна Дж., Хорнблоуэра С., Оствальда. Москва. 2017. С. 964 – 965.

² Квинт Курций Руф. История Александра Великого. VI. 11. 21 – VI. 11. 40.

заколоту ми дізнаємося лише з джерела Курція Руфа, а саме проголошення Александра сином бога.

Хоч сьогодні дослідники й розділилися у думці, що до справжності причетності Філоту до змови, але самі античні автори не сумнівалися у тому, що син Парменіона, а можливо й сам Парменіон організували змову проти Александра. Здавалося б, що тут можна поставити крапку, адже з точки зору античних письменників змова була й Александр справедливо стратив тих, хто планував його вбити, але оцінка дій македонського царя протирічить опису подій. Логічно, що якщо змова була, то й оцінки страти змовників мали б бути позитивні, але все навпаки. Майже усі автори негативно оцінюють дії Александра. Так, Діодор на самому початку каже, що македонський цар вчинив негідний вчинок який нелицить царю так ще й такому як він,¹ Юстин каже, що Александр почав вести себе як ворог по відношенню до своїх полководців які не сприймали східного курсу його політики,² Плутарх спочатку не каже свого відношення до змови та дій Александра та просто описує їх, але потім, коли він згадує про вбивство Кліта, то називає страту Філоту жорстокою, що явно говорить про несхвальні відносини Плутарха до дії Александра по відношенню до сина Парменіона,³ Курцій Руф у перед тим як описати змову Філоту, говорить про те, що Александр зрадив традиційним звичаям Македонії та замість стриманості став розпусником, що очевидно Курцій Руф подавав як негативні риси македонського царя та засуджував їх.⁴ Лише Арріан стримано передає події не даючи будь яких оцінок. Подібна статистика вводить у ступор, адже стає зовсім незрозуміло, чому автори засуджують дії Александра, якщо вони вважають, що змова була та Філота

¹ Діодор Сицилійський. Историческая библиотека. XVII. 79.1.

² Юстин Марк Юниан “Эпитама сочинения Помпея Трога “Historiae Philippicae”. XII. 5. 1 – XII. 5. 2.

³ Плутарх. Александр. 50.

⁴ Квинт Курций Руф. История Александра Великого. VI. 6.1 – VI. 6. 2.

приймав у ній участь. Можливо така оцінка пов'язана не стільки із самою змовою, скільки із подальшим курсом яким пішов Александр після неї.

Так чи інакше, хоч античні автори подають нам змову як те, що було насправді та вважають Філоту її частиною, то дії Александра по відношенню до заколотників та проведення усього судового процесу викликають у більшості авторів відкриту негативну оцінку, яка можливо може натякати про якісь факти, які могли б бути присутні у втрачених джерелах, але таке мало вірогідно. Тому й по сьогоднішній день уся ця змова викликає багато дискусій серед сучасних істориків, хоч більшість античних авторів змальовувала Філоту як співучасника змови.

У античних джерелах представлено велику кількість легенд, про те як Александр допомагав звичайним солдатам та розділяв із ними їхні труднощі. Так наприклад коли військо застиг сильний гірський дощ із градом, то багато воїнів розбіглися через сильний холод, й багато хто вижив завдяки Александру, який ходив, шукав відсталих солдат та вказував куди їм йти, щоб зігрітися. Також македонський цар побачив солдата який ледве йшов та вже втрачав свідомість. Він зняв з нього зброю й посадив біля багаття на своє місце. Коли той зігрівся та прийшов до тями, то зрозумів де та біля кого він сидить. Спочатку дуже перелякався але Александр його заспокоїв, та вказав на те, що при його царюванні жити набагато краще, ніж при персидському.¹ Окрім піклування за солдатами Александр також показував їм приклад, а також демонстрував те, що нічим не відрізняється від звичайного солдата. Цар міг першим почати виконувати складну роботу показуючи приклад іншим солдатам та одночасно мотивуючи їх.²

Для нашого дослідження не має особливого значення, яка частина з цих легенд мала місце, а яка була просто вигадана пропагандою Александра та античними авторами, на важливо інше: ці сюжети демонструють не лише

¹ Квинт Курцій Руф. История Александра Великого. VIII. 4. 9. – VIII. 4. 18.

² Там само. VIII. 11. 8.

авторитет македонського царя серед звичайних солдатів, а також те, якими способами він його підтримував. Ніяких проблем у македонського царя із авторитетом не виникало до смерті Дарія та змови Філоті.

Початком погіршення відносин Александра та його війська безумовно є смерть Дарія. Якщо до вбивства персидського царя Александр мотивував як греків так й македонців лозунгами про помсту персам за війни у Елладі, то після неї звичайні воїни не бачили сенсу продовжувати війну, адже Персеполіс було розграбовано, палац Ксеркса спалено, а сам персидський цар мертвим. Александру довелося відпустити додому греків із полісів яких вмотивувати йти далі було неможливо й які могли лише підняти бунт, а ось македонські частини пішли далі на Схід. Чим далі йшло військо на Схід й чим сильнішим ставав спротив місцевого населення завойовникам, тим більше домінувала думка серед звичайних солдатів, що кінець походу віддаляється від них як горизонт. Старі гасла втратили будь яку актуальність для війська. Навіть серед вищих кіл македонської аристократії почало вирувати незадоволення як через затягування війни у важкій місцевості так й через політику самого Александра, який вводив при своєму дворі персидські традиції. Одним із найяскравіших результатів суперництва консервативного крила македонської армії стало вбивство Кліта який на трапезі під алкоголем почав буянити та злословити проти Александра, який так само був на підпитку та стримавши гніву, метнув у Кліта списом.¹

Якщо серед знатних македонських військових у першу чергу обурення викликала політика царя то звичайні солдати були незадоволені не лише цим, а у першу чергу різким та великим збагаченням македонської еліти. Не дивлячись на те, що у перших рядах в бій йшли як знатні македонці так й бідні солдати, останні не мали того самого захисту, що й перші, через що серед бідних випадків поранення та смертності був вищий. Окрім цього, звичайні солдати не могли дозволити собі того рівня обслуговування, що й знатні

¹ Фор П. Александр Македонский. Москва. 2011. С.237.

македонці. У аристократії було більше лікарів й найчастіше вони були більш освіченіші за звичайних, у той час як звичайний солдат не завжди міг собі дозволити нормального лікаря, тому в нього була більша ймовірність загинути від отриманих в бою ран. Ще більше незадоволення підвищувало ставлення вищих кіл до звичайних солдатів, яких могли полишити помирати від ран на узбіччі. Особливо такі випадки масово відбулися у Согдіані та Гедрозії. Остання була найбільш масштабнішою та прослідковується у більшій кількості джерел, що говорить про великі втрати під час переходу пустелі та негативну пам'ять про те як усіх хто не міг йти далі полишали помирати у розпеченому піску.¹

Звісно, відсутність грошей не означала відразу нездатність забезпечити себе. Доволі часто, щоб вижити солдати Александра брали гроші в борг, й видавати їм їх могли будь хто, але мабуть серед тих, хто приймав участь у Східному поході Александра. Джерела не називають тих, хто давав гроші в займи, але ми припускаємо, що це робили самі командири які мали набагато більше грошей й які вимушені були слідкувати за частинами за які вони несли відповідальність. Найбільш яскравим доказом великої заборгованості солдатів Александра є роздача грошей усім тим, хто повертався на батьківщину й не міг погасити борг. У них не питали, навіщо вони стільки узяли та куди потратили усі гроші, кожен міг підійти, назвати потрібну йому суму та отримати її без будь яких питань. Лише потрібно було привести із собою позикодавця який мав підтвердити борг та його суму. Звісно, були випадки намагання хитроцями отримати халявні гроші, але такі спроби розкривались та жорстоко каралися, але не фізично. Могли зняти з усіх посад та лишити усіх привілеїв. Плутарх повідомляє навіть точну цифру використаних Александром особистих грошей для оплати усіх боргів – 9870 талантів.² За сучасними підрахунками це рівноцінно 201348 кілограмам. Нажаль Плутарх

¹ Фор П. Повседневная жизнь армии Александра Македонского. Москва. С. 113.

² Плутарх. Александр. 70.

не уточнює чи це було срібло чи золото чи й те й те, але щоб це не було, його вага та кількість вражають, що говорить про неймовірну заборгованість звичайних солдатів та їх неспроможність оплатити собі послуги під час Східного походу.

Під тиском цих факторів у війська не було великої мотивації продовжувати похід усе далі й далі. Через це, Александру доводилося обманювати своїх воїнів, розповідаючи їм про те, що світовий океан вже поруч й як тільки вони до нього дійдуть то повернуться до додому. На початку це спрацьовувало, адже саме військо зайшло настільки далеко, що тодішні еллінські географи не мали даних про ті землі й вважали, що знаходяться десь на Кавказі, але чим більше армія поповнювалася з персів та місцевих мешканців тим кращім ставало розуміння справжньої географії. Коли Александр намагався переконати військових йти далі у глиб Індії то розповідав, що світовий океан близько, але військові із місцевого населення знали, що це брехня, адже добре знали географію рідних земель. Тому у 326 році до нашої ери, македонському царю довелося завершити свій Східний похід та повернути військо назад до Вавилону. Остаточний розрив відносин між Александром та його македонськими солдатами відбувся у Описі, де ті збунтувалися вважаючи, що їх хочуть замінити на азіатів. Не дивлячись на те, що македонському царю вдалось помиритися із військом, але було очевидно, що погляди та політика царя викликає незадоволення більшої частини македонців.¹

Значна кількість суперечок Александра із його командирами та військом витікала з негативного ставлення до пам'яті про Філіппа. Саме через це відбулася фатальна сварка між Александром та Клітом, саме це згадували солдати Александру під час бунту у Описі. Неоднозначне відношення македонського полководця по відношенню до свого батька почалося ще у дитинстві, про що часто згадує Плутарх. Окрім цього Александра напряду

¹ Фор П. Повседневная жизнь армии Александра Македонского. Москва. 2008. С. 115 – 116.

звинувачували у вбивстві свого батька, що було тяжким злочином навіть у античні часи.¹

Вбивство Філіппа є важливою частиною історії про Алєкандра, адже саме завдяки цьому він зумів посісти престол Македонії та здійснити східний похід, який прославив його у тисячоліттях. Без смерті Філіппа не було би й слави Алєксандра. Ще при житті Алєксандра ходили чутки про його можливу причетність до вбивства Філіппа. Очевидно, якщо автор критикує Алєксандра, то смерть Філіппа у якій його підозрювали має стати важливим елементом у запламуванні його образу, й навпаки, автор буде виправдовувати Алєксандра, якщо в цілому намагається зображувати його зі світлої сторони. Для нашого дослідження важливим є те, як саме автори показують події та на яких моментах акцентують більше уваги.

У 336 році до н.е. Філіпп II Македонський влаштував весілля для царя Епіру та своєї доньки Клеопатри у місті Еги. Античні автори повідомляють, що до місцевого амфітеатру було принесено 13 статуй серед яких 12 належало богам, а 13 статуя зображувала самого македонського царя. Серед сучасних вчених не всі розділяють правдивість цієї інформації, та вважають, що це пізня вигадка авторів яка має з моральної точки зору пояснити подальші події. Так чи інакше, а коли Філіпп входив до амфітеатру він був зарізаний своїм охоронцем – Павсанієм.² Це ті факти, які підтверджуються усіма джерелами та не підлягають критиці з боку сучасних вчених, проте уся інша інформація пов'язана із цими подіями критикується й суперечки з цього приводу почалися вже у античності.

Перш ніж перейти безпосередньо до джерел, потрібно з'ясувати які автори розповідають нам про ці події. Одним з найважливіших текстів, який висвітлює вбивство Філіппа, а також зображує дитинство Алєксандра

¹ Плутарх. Алєксандр. 10.

² Кембриджская история древнего мира: в 14-ти т. Т. 6: Второй полумом. Четвертый век до нашей эры. / под ред. Льюиса Л.-М., Бордмэна Дж., Хорнблоуэра С., Оствальда. Москва. 2017. С. 924 – 925.

Македонського, безумовно є праця Плутарха. Його життєпис Александра важливий для реконструювання його відносин із батьком та розкриває багато фактів, які дають нам не тільки розуміння до якої версії схиляється автор, а також дають можливість самим реконструювати події. На відміну від більшості істориків античності, які починають опис життя полководця з моменту отримання ним влади після смерті Філіппа у 336 році до н.е., та не залишають у тіні події пов'язані із смертю Філіппа, Плутарх бере початок від самого народження й далі продовжує акцентувати увагу не на військових та політичних здібностях, а у першу чергу на особистому житті. Сам автор у вступі до “Життєпису Александра” вельми чітко схарактеризував особливість свого твору: “Ми пишемо не історію, а життєпис, і не завжди у самих славетних діяннях буває видно чесноту чи порок, но часто який небудь нікчемний вчинок, слово або жарт краще розкривають характер людини ніж битви...”¹

Доволі мале свідчення про вбивство Філіппа дає Аристотель. Не дивлячись на те, що воно дуже коротке, воно є важливим для нас, адже ілюструє ставлення вчителя Александра до подій та включає офіційну версію вбивства.²

Набагато більше розкриває нам Юстин у своїй епітомі, де Помпей Трог приділяв багато уваги до вбивства Філіппа та доволі чітко натякав про альтернативну версію подій, яка суперечила офіційній.³

Діодор Сицилійський так само як Юстин розлого передає подробиці вбивства Філіппа, але з тою різницею, що він передає лише офіційну версію,

¹ Плутарх. Жизнеописание Александра. 1.

² Аристотель. Политика. V. 8. 10.

³ Юстин Марк Юниан “Эпитома сочинения Помпея Трога “Historiae Philippicae”. IX. 6. 3. – IX. 7. 14.

узагалі ігноруючи будь які підозри по відношенню до Александра та його матері Олімпіади.¹

У художньому творі Псевдо-Каллісфена ми зустрічаємо гіпертрофовану версію вбивства з безліччю фанатичних вигадок. Не дивлячись на те, що текст неможливо порівняти з іншими джерелами, щоб з'ясувати справжні факти, він дає нам уявлення проте, як сприймали цей епізод історії простолюдини й до якої версії вони були більш схильні.²

Інші античні автори такі як Арріан та Курцій Руф узагалі нічого нам не розповідають про вбивство Філіппа, адже починають свою оповідь вже після того, як Александр вступив на престол. Перші книги Курція Руфа узагалі втрачені, тому нам невідомо, чи розглядав він вбивство Філіппа у першій книзі чи ні, а у Арріана ми зустрічаємо узагалі особливу версію подій, яка зустрічається під час переписки Александра із Дарієм, де перший звинувачує його у підготовці вбивства свого батька.³ Ця інформація підтверджується також Курцієм Руфом, де Александр говорить те саме у листі до Дарія, що й у версії Арріана.⁴ Хоча у Арріана мимохіть згадується про підозру у причетності Александра, але автор не робить на цьому ніякого акценту.⁵

Сучасна історіографія виділяє дві версії вбивства Філіппа: політичну змову та особисту образу. Найбільш сильно перша версія вбивства македонського царя виражена у скороченому Юстіном творі Помпея Трога. По Юстіну головним змовником проти Філіппа була Олімпіада, яка видавала себе вже після вбивства відаючи пошану тілу страченого Павсанія, посвятивши Аполону зброю якою був вбитий Філіпп та жорстоко розправившись із Клеопатрою та її донькою (по Діодору за пару днів до весілля у Клеопатри

¹ Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. XVI. 91. 1. – XVI. 95. 5.

² Псевдо-Каллисфен. История Александра. I. 24.

³ Арриан. Поход Александра. II. 14. 5.

⁴ Квинт Курций Руф. История Александра Великого. IV. 1. 12.

⁵ Там само. III. 6. 5.

народився син).¹ Хоч у першу чергу по Юстину головним організатором була Олімпіада, Александра він не відсуває у бік, а вважає також співучасником та згадує його сварку із батьком та Атталом на трапезі після якої Александр покинув Македонію та переїхав у Іллірію до вороже налаштованого проти Філіппа царя.² Розглядаючи версію яка просувається у скороченому Юстином творі Помпея Трога, потрібно брати до уваги те, що по перше, це компіляція пізнього часу де автор обирає лише найбільш сенсаційні свідчення, щоб привернути увагу широкого кола читачів, по друге, у епітомі Юстіна ми на протязі усієї книги зустрічаємо безліч очевидних викривлених фактів задля нагнітання негативної аури навколо описуваних діячів та по третє, загалом тон твору занадто критичний та заангажований, адже усіма діями, з точки зору авторів, рухає безмежне бажання наживи, задля якої вони здатні на будь які злочинні дії.³ Версію про можливу причетність Александра та Олімпіади згадує також Плутарх. Після вбивства Філіппа ходили чутки які звинувачували Александра у тому, що саме він підбурював Повсанія на вбивство Філіппа цитуючи вірш із трагедії “Медея”. З одного боку Александр жорстко покарав змовників, з іншого боку, Плутарх згадує, що Олімпіада чинила розправи над можливими претендентами на владу, та жорстоко вбила Клеопатру.⁴ На відміну від Юстіна, Плутарх наводить цю інформацію лише як недостовірні чутки, а першу роль у них відіграє олімпіада, а не молодий цар. У Арріана ми теж зустрічаємо коротку згадку про підозріле ставлення Александра до свого батька, коли той одружився на Евредіці.⁵ Проте Арріан нічого не згадує про версію змови Александра та Олімпіади проти Філіппа, а

¹ Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. XVII. 2. 3.

² Юстин Марк Юниан “Эпитома сочинения Помпея Трога “Historiae Philippicae”. IX. 7. 1. – IX. 7. 14.

³ Уортингтон Й. Филипп Македонский. Санкт-Петербург, Москва. 2014. С. 246.

⁴ Плутарх. Александр. 10.

⁵ Арриан. Поход Александра. III. 6. 5.

лише говорить про погіршення відносин між македонським царем та його царевичем.

На противагу інформації у епітомі Помпея Трога зробленою Юстіном існує версія подій яку описав Діодор Сицилійській. Цікавим збігом є те, що дві протилежні версії зустрічаються у схожих по стилістиці працях, адже, що труд Помпея Трога, що труд Діодора є описанням всесвітньої історії, з тією тільки різницею, що Помпей Трог зображує історію з точки зору Македонії, але в цілому теж приділяє багато уваги які не стосуються на пряму історії Македонії. Діодор на відміну від Юстіна, у першу чергу зосереджує увагу на історії образи Павсанія та дає ще більше подробиць про нього. Так, з його твору ми дізнаємося, що охоронець Філіппа який його вбив з самого початку був його коханцем, але потім македонський цар обрав собі іншого коханця з таким самим ім'ям. Покинутий Павсаній негативно відносився до нового коханця та розпускав про нього плітки, через що, той вирішив покінчити собою під час битви прикриваючи Філіппа. Далі Діодор описує вже знайомий сюжет як Аттал образив Павсанія, але у нього Аттал робить це як помсту за образи по відношенню до загиблого Павсанія, який був його другом.¹ Будь яких інших версій, й особливо версію про можливу змову Александра та Олімпіади проти Філіппа, Діодор узагалі не згадує, мабуть вважаючи це лише плітками, або щоб не плямувати образу Александра. Звісно, що до такого підходу Діодора можна поставитися скептично, але з іншого боку та інформація яку він передає підтверджується усіма джерелами та усі античні автори, навіть ті, що найбільш критично ставляться до особистості Александра, впевнені у тому, що Аттал наніс образу Павсанію й що він таїв у собі образу навіть після дарунків Філіппа, а ось інформація про змову Александра та Олімпіади розділяють вже не всі автори й деякі наводять цю інформацію лише як плітки. Навіть у сучасній історіографії не було якихось серйозних спроб якось спростувати епізод образи Павсанія на Аттала та

¹ Діодор Сицилійский. Историческая библиотека. XVI. 93. 1. – XVI. 94. 4.

Філіппа, а якщо й були, то не були підтримані більшістю істориків. Версію про змову сина Філіппа та Олімпіади розділяють далеко не всі сучасні історики. Навіть епізод з описом 13-ї статуї Філіппа серед 12-ти статуй олімпійських богів не є вигадкою автора для очорнення особистості Філіппа, а вважається дійсністю. Тому до інформації яку наводить Діодор у сучасних істориків не має претензій.¹ Таку саму версію, без згадування інших повідомляє нам Аристотель перелічуючи ситуації, коли тирани своєю поведінкою ображали своїх підлеглих й як це призводило до змов.² Сучасні історики довіряють свідцтву вчителя Александра, адже він сам був присутній під час свята та особисто був свідком усіх подій які відбулися, але з іншого боку логічно припустити, що філософ не тільки не хотів вірити, а можливо й узагалі не вірив у причетність до вбивства свого учня, адже батьковбивство завжди засуджувалося у античності, через що, його свідчення неможна вважати абсолютном у цьому питанні.³

Вбивство Філіппа є лише кульмінацією подій, які розвивалися до цього й більшість авторів не розглядають особисте життя та його відносини із сином, навіть ті, що звинувачують Александра та Олімпіаду у змові. Найбільше подробиць про відносини у македонській царській сім'ї нам розкриває Плутарх.

Сам Філіпп, з розповіді Плутарха, був вельми радий народженню Александра, особливо його радість підсилювали різні знамення, які пророки трактували як майбутню непереможність Александра. Від самого початку батько був дуже радий синові й якихось підстав говорити про початкову неприязнь – немає.⁴

¹ Борза Ю. Н. История античной Македонии (до Александра Великого). Санкт-Петербург. 2013. С. 460 – 461.

² Аристотель. Политика. V. 8. 10.

³ Уортингтон Й. Филипп Македонский. Санкт-Петербург, Москва. 2014. С. 246.

⁴ Плутарх. Александр. 3.

Юному Александру, як й усім дітям придворних панів потрібно було навчатися в гімнасії. З кожним роком олімпіада втрачала свій вплив як на чоловіка так й серед македонців. Вона не хотіла втратити впливу хоча б на сина, тому безумовно не є випадковим збігом, що вихованцем Александра був Леонід, який був родичом Олімпіади. Поруч із ним згадано ще одного з вихованців Александра – Лісімаха, якого ставили доволі високо за його лестощі, але головне, що ці лестощі були спрямовані як Александру так й Філіппу.¹ Очевидно, таким чином батьки боролися через вихованців за вплив на дитину. Батьку на якийсь час вдалося вирвати сина з під впливу вихованця Олімпіади віддавши юного Александра на виховання Аристотелю, але й там син вже починав проявляти неповагу до Філіппа. Підтвердженням цього є слова Александра, який із любові до вчителя казав, що до нього відноситься як до рідного батька, адже завдяки Філіппу він зобов'язаний, що живе, а Аристотелю, що живе гідно.² Майже ідентичні слова ми можемо знайти у іншому джерелі, а саме праці Діогена Лаертського, але в ній, вислів "...одні (батьки) дарують нам лише життя, а інші – добре життя" належить не Александру, а самому Аристотелю.³ З одного боку, Александр повторював вислів самого вчителя та дякував йому за знання, але з іншого боку ці слова демонстрували початок псування відносин із батьком.

На початку усе йшло добре та не віщувало проблем у стосунках. Філіпп навіть замовив сімейний скульптурний портрет, де мали бути зображені македонський цар із Олімпіадою та сином, що фактично означало об'явлення Александра наслідником Філіппа. Не дивлячись на те, що батько намагався влити сина до македонської знаті, ми бачимо по найближчому колу друзів, яких обрав Александр, що там не має нікого з великих родів Македонії. Окрім цього, сам характер молодого царевича в купі із впливом матері призводив до

¹ Плутарх. Александр. 5.

² Там само. 8.

³ Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. V. 1. 19.

відчуження його від придворних, що постійно створювало конфлікти які усе більше й більше дошкуляли Філіппу. Врешті решт, напруження між сином та батьком вилилися у відкритий конфлікт після образи Аттала, який не призвів ледь до вбивства. Після цього Александр поїхав до Іллірії, а Олімпіада в Епір. З одного боку може здатися, що Філіппу стало легше після від'їзду зі столиці колишньої дружини, яка тільки отруювала атмосферу при дворі, та владолюбного сина, який вкусив смак влади й вважав своє право на трон абсолютно законним, але з іншого боку він отримав можливих ворогів у тилу в обличчі Епірського царства та Іллірії, що могло погано зіграти під час війни на сході проти персів. Тому Філіппу довелося через Демарата повернути сина назад до Македонії, одночасно із цим він відправив Аттала із Парменіоном завойовувати плацдарм на сході, таким чином запобігаючи новим спалахам сварок.

Навіть при такому обставинах виникали нові сварки між сином та батьком. Александр, знаходячись під впливом матері, бажає й собі влади, тому починає шукати собі місце, де б він міг себе реалізувати. Це призводить до того, що молодий царевич почав втручатися у політику батька без його згоди, що звісно руйнувало плани Філіппа. Так, дізнавшись про плани батька, одружити Аррідея на дочці Піксодара, він діє йому на перекір, за порадою матері та найближчих друзів, які висловлювали побоювання, адже цей брак міг завадити майбутній владі Александра та й самому царевичу хотілося вирватися із нерідного для нього кола македонської знаті. Під їхнім впливом Александр почав діяти та таємно від Філіппа вмовив Піксодара породнитися не з Аррідеєм, а з ним. Подібні події знову призводили до нових сварок із батьком та новому наростанню напруження при дворі. Македонський цар ще намагався посилити вплив на сина, вигнавши його друзів, щоб оточити лише тими хто підтримував політику самого Філіппа, але відносини усе одно залишалися напруженими.¹

¹ Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. 1986. С. 57 – 61.

З юних років Александр був залучений до верховної влади у Македонії, а у 18 років він відіграв ключову роль у битві при Херонеї. Знаючи свої здібності та заслуги, Александр точно не волів бути на других ролях, а бачачи, що батько не тільки спускає з рук насмішки Аттала, а також стає на його бік, викликало підозри про те, що він буде усунений у тінь від головних подій. Одним із найбільших його страхів було можливе рішення Філіппа, що Александр залишиться у Македонії під час східного походу проти персів. Навіть якщо у царя Македонії такі плани були, вони точно не означали того, що Александра буде усунуто у тінь, адже тримати усю Македонії та Грецію у міцній руці було вельми відповідальним завданням та вимагало як дипломатичного хисту так й військового, що блискуче продемонстрував царевич. З історії самого походу Александра ми знає, наскільки неспокійною були обставини у Греції та Македонії й як тяжко доводилося їх вирішувати Антипатру, тому Александр в очах Філіппа ідеально підходив на цю роль. Також присутність Аттала на сході та поява там Александра могла призвести до нових конфліктів, які могли зіграти на руку персам. Окрім цього Філіпп пам'ятав оракул після перемоги при Херонеї, де пророкувалося смерть переможцям, тому не хотів підвергати одночасно небезпеці себе та сина. В очах Александра, враховуючи його характер та жагу до влади, скоріш за все, плани батька виглядали як усунення його на задній план.¹

Окрім опису відносин між батьком та сином, багато чого говорить нам пам'ять про Філіппа яку розповсюджував Александр вже під час східного походу. Відображення ставлення Александра до пам'яті про свого батька у джерелах є вельми суперечливими. У своєму листі до афінян, полководець вимагає видачі Гіперіда, Поліевка, Харета та інших, адже вони після смерті Філіппа проявляли неповагу до його пам'яті², що створює образ Александра, як сина захищаючого пам'ять про свого батька. Проте вже у іншому листі,

¹ Уортингтон Й. Филипп Македонский. Санкт-Петербург, Москва. 2014. С. 247 – 249.

² Арриан. Поход Александра. I. 10. 4 – I. 10. 5.

який був теж надісланий афінянам, він вельми холодно згадує про батька навіть фактично відрікається від нього на користь пропаганді що до походження бога¹. Найбільш яскравим прикладом, де Александр насміхається з пам'яті про свого батька, є сварка та вбивство Кліта Александром, яке найбільш ретельно описує Курцій Руф. На одному із пірив Александр, сильно випивши, почав принижувати славу Філіппа та ставити себе вище за нього. Це не подобалося старим воїнам, які знали Філіпа особисто. У першу чергу цар казав, що перемога у битві при Херонеї належить не Філіппу, а йому, адже батько був поранений та прикидався мертвим, а він особисто боронив його від наступаючих ворогів. Також цар казав, що різноманітні фракійські племена покоряв саме він, у той час коли Філіпп їздив дивитися самофракійські містерії.² На основі цього, можна говорити, що слава батька була йому неприємною. Напідпитку, Александр, міг навіть у грубому тоні принижувати пам'ять про Філіппа. Це можна пов'язати із ще дитячими словами царя, коли той засмучувався перемогам Філіппа, що говорить про те, що Александр боявся залишитися у тіні його слави тому навіть у Азії, коли він безумовно зробив діяння більші ніж його батько усе одно, при старих солдатах, які особисто знали Філіппа намагався якомога сильніше нівелювати його здобутки. Також це відображає складність стосунків із батьком при житті та пам'ять про це навіть через стільки років.

Постійні сімейні сварки, прихильність до матері, недовіра з боку головних македонських аристократів, розрив відносин між Філіппом та Олімпіадою у купі із гарячим характером Александра, як мінімум роблять закиди античних авторів до причетності сина та колишньої дружини у змові проти царя не безпідставними та цілком імовірними. Навіть якщо вони не планували змову на пряму, вони могли просто підбурювати до радикальних вчинків вже накрученого Павсанія. Така версія також не є безпідставна на

¹ Плутарх. Александр. 28

² Квинт Курцій Руф. История Александра Великого Македонского. VIII. 1. 23 – VIII. 1. 27.

основі історії складних відносин та подальші дії обох У першу чергу найбільше вигоди отримали від смерті саме Александр та Олімпіада, які швидко розправилися з усіма політичними конкурентами жорстоким способом.¹

Таким чином, підводячи підсумок, ми бачимо як античні автори сходяться у тому, що політика та погляди Александра почали стрімко змінюватися після смерті Дарія та змови Філоті, що звісно з кожним роком не подобалося усе більшій й більшій кількості солдатів. На основі цих змін кожен автор починає конструювати образ Александра Великого на основі своїх власних цілей написання твору. У Курція Руфа ми бачимо, що він використовує цей епізод, щоб продемонструвати як талановиту людину губить її Фортуна, навіть якщо вона має велику кількість чесноти. Східна культура персів змальовується навмисно розпусною та протиставляючи її простим звичаям Македонії які нагадують стоїчні ідеали, й таким чином автор критикує не скільки особистість Александра, чию геніальність він час від часу визнає, а скільки відхід від стоїчного шляху й показує, що відбувається навіть із людиною з великою чеснотою, яка відійде від цього шляху. Плутарх у свою чергу цим епізодом біографії полководця підсилює головну рушійну силу якою наділяє більшу частину своїх персонажів – честолюбство. Арріан у свою чергу мало зосереджується на цих подіях, адже слідує Птолемею, якому було не вигідно розкривати подробиці, тому ці події на образі його Александра особливо не відбилися. Діодор особливо не занурюється у образ Александра та майже не зображує його особистість зблизька, через що у його творі ці події також не залишають помітного відбитку, але автор усе таки засуджує македонського царя за його дії. Юстін найбільш уїдливі подає страту Філоті та навіть перекичує факти, щоб ще більше нагнати обстановку. Через те, що його твір є лише вибірковою компіляцією доволі важко зрозуміти яким Помпей Трог насправді зобразив Александра та його відносини із військом.

¹ Шифман И.Ш. Александр Македонский. Ленинград. 1988. С. 30 – 31.

Найбільш вибілює Александра твір Псевдо-Каллісфена, який узагалі не розповідає про змову Філоті, а також не звертає уваги на відношення між Александром та його військом.

При більш ретельному огляді ми бачимо, що насправді усе крутиться не навколо Філоті, а навколо Парменіона, адже саме про нього найбільше згадок у античних авторів порівняно із іншими полководцями та Філотою у тому числі. Саме за вбитим Парменіоном, а не Філотою у першу чергу, сумують солдати та полководці. У джерелах навмисно акцентується увага на помилках старого воєначальника та його спорах із молодим царем, на фоні якого, Александра зображували набагато успішнішим та талановитішим. Після вбивства Парменіона не має жодного персонажа, який міг би замінити його, тому образ Александра античні автори починають змальовувати у більш темних кольорах.

Окрім цього незадоволення звичайних солдатів має подібності із незадоволенням аристократії, але перші питали заздрість до матеріального благополуччя македонських верхів, а аристократи до введення східних звичаїв при дворі царя. Усі античні автори сходяться на тому, що переломним моментом у відносинах Александра та війська, який запустив усі майбутні проблеми, були смерть Дарія та змова Філоті.

Хоч сучасні історики доволі часто розглядають версію про змову Александра та Олімпіади проти Філіппа як доволі переконливу та цілком можливу версію, більшість античних авторів надавали перевагу офіційній версії подій яку розповсюджував Александр. Найбільше уваги на можливість змови сина та колишньої дружини Філіппа розглядав Помпей Трог у своїй історії Філіппа яку скоротив Юстін, що вписується в цілому радикально критичне відношення як до особистості Александра, так й до усіх інших описуємих діячів. Діодор Сицилійський узагалі не згадує про можливу змову Александра та переповідає лише версію особистої образи Павсанія та найбільш повно описує її серед інших джерел. Плутарх також переважно

схиляється до офіційної версії, хоча не залишає у тіні версію про можливу змову проти Філіппа, але він переважно звинувачує у цьому Олімпіаду та називає лише слухами. Арріан намагається узагалі не згадувати про цей інцидент залишаючи усі події пов'язані із вбивством Філіппа у тіні, лише один раз згадує під час листування Александра та Дарія та надає абсолютно іншу версію, про причетність персів. Дві перші книги Курція Руфа втрачені, тому ми не можемо судити про те, чи розкривав автор свої погляди що до вбивства Філіппа чи ні, але замість цього, він демонструє частково відношення Александра до пам'яті про батька, яку він намагався принизити перед македонцями й що викликало конфлікти із старими воїнами Македонії, які знали Філіппа особисто. У творі Псевдо-Каллісфена ми узагалі бачимо фантастичну історію, де Павсаній з охоронця перетворився на ворожого царя й Александр показаний як благородний захисник сім'ї та держави. Таким чином більшість античних авторів заперечували участь Александра у вбивстві Філіппа, хоча деякі й згадували про тяжкі відносини між батьком та сином.

РОЗДІЛ 3. ЖАНРИ ТА СТИЛІСТИКА ДЖЕРЕЛ ПРИСВЯЧЕНИХ АЛЕКСАНДРУ ВЕЛИКОМУ

Так як образ, річ суб'єктивна та сильно залежить від поглядів автора, очевидно, що потрібно також дослідити, що оточувало письменника та під яким впливом він був. Саме тому, для розуміння образу Александра Великого у античних письмових джерелах, необхідно розуміти стилістичні особливості цих джерел та літературні віяння того часу, щоб зрозуміти, наскільки сильно вони впливали на конструювання образу полководця.

Порівняльні життєписи Плутарха дають нам широке уявлення про літературні віяння його часу. Так, наприклад у його творах чітко відбився скептицизм автора, який поділяли й інші діячі його часу. Цей скептицизм проявлявся у трактуванні легенд та міфів які оточували особистість Александра. Плітки про вивідування Олімпіади Зевсом, Плутарх пояснює тим, що Філіпп бачив її лежачою зі зміями, а це пояснюється у свою чергу тим, що Олімпіада була присвячена в орфічні обряди. Яскравий епізод із проголошенням Александра сином бога пояснюється Плутархом як помилка оракула, який насправді хотів просто ввічливо звернутися до нього назвавши своїм сином. Щоб цей погляд на події виглядав ще правдивіше Плутарх каже, що сам Александр у всі ці божі походження не вірив.¹ При цьому важливо не впасти у ілюзію, що Плутарх не вірив у богів або був атеїстом. Приблизно коли письменнику виповнилося п'ятдесят років його до кінця життя було обрано жерцем Аполлона дельфійського.² Намагання пояснити міфологічні сюжети пов'язані з Александром, та й не тільки з ним, можна пояснити впливом евгемеризму – течії у філософії яка прагнула пояснити усі міфи як

¹ Кузищин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 57.

² Боровский Я. М. Плутарх и его «Застольные беседы» // Плутарх. Застольные беседы. Ленинград. 1990. С. 392.

трансформовані історичні події. Важливо також розуміти які переконання віяли серед філософів та освічених людей того часу. Для Плутарха особистість людини завжди є статичною, адже основні її якості закладені від самого народження. Так само й Александр, ми не бачимо динаміки його особистості, а лише те, як закладені у нього від початку якості реалізуються під впливом тих чи інших подій. Так, наприклад, тягу до алкоголю та його запальність автор пояснює високою теплою тіла, й одночасно цим Плутарх пояснює чому від Александра завжди гарно пахло, адже саме зі спекотних країн привозять пахощі.¹

Список біографій які створив Плутарх вельми широкий. Очевидно, що письменнику для зображення такої кількості людей які були різними, а деякі виділялися особливою харизмою, потрібен неабиякий талант, щоб зобразити кожен особистість. При прискіпливому аналізі життєписів ми можемо побачити, що Плутарх наділяв своїх героїв спільними рисами. Можливо він це робив задля підсилення моральної складової тексту, або йому просто подобалися такі риси, але насправді сказати складно що в даному випадку рухало письменником. Перше, що кидається у вічі, це те, що усі персонажі Плутарха честолюбні та бажають прославитися серед людей, а деякі навіть у майбутніх поколіннях. Перикл бажає стати першим у Афінах, Алквіад який бажає найбільшій вроді, а Тесею постійно дошкуляє лава Геракла. Александр цілком підходить цим критеріям. У першу чергу цар бажає відрізнятись від усіх, як уміннями так й знаннями, саме тому коли Аристотель публікує вчення, Александр написав засуджувальне письмо, адже опубліковані праці розголосили таємничі знання про які знав цар та хотів хизуватися ними перед усіма. Епізод із Аристотелем підводить нас до ще однієї спільної риси персонажів Плутарха. Для нього, вони часто є напівфілософами, або як

¹ Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 9.

мінімум цікавляться нею. Так, наприклад, Александр у першій половині свого життя відавав шану Аристотелю, а Алквіад у був товаришем Сократа.¹

Ми можемо ще багато знаходити таких паралелей із іншими життєписами, що дає змогу нам говорити про заздалегідь продуманий та навіть в чомусь штучно сконструйований образ Александра Великого та інших діячів у життєписах Плутарха.

При усіх подібностях образу Александра з іншими персонажами “Порівняльних життєписів”, не можна говорити, що біографія македонського завойовника є звичайним штампом на інші біографії. У ній є також особливі риси, які відрізняють життєпис Александра від інших. Наприклад, більшості героям Плутарха притаманні яскраві протиріччя у характері, які змушують як ними захоплюватися так й викликають огиду до них. Александр навпаки, виглядає на фоні них більш ідеалізованим.²

“Порівняльні життєписи” Плутарха сильно вирізняються на фоні біографічних творів інших авторів. Біографічний жанр існував задовго до творчості Плутарха та к моменту його життя вже мав багатовікову традицію. Сьогоднішня історіографія виділяє два основних типи біографічного жанру – гіпомнематичний та риторичний. Першому типу властиве сухе описання головних подій життя та короткі відомості про походження, стан здоров’я, звички й т.д.. Фактично це факти заради фактів. Другому типу властивий емоційно-оціночний підбір свідoctв. Риторичний тип має два основні види – енкомій, де зібраний матеріал представлено так, щоб вихваляти описуємого діяча, та псогос, де зібраний матеріал представлено так, щоб поносити описуємого діяча. “Порівняльні життєписи” Плутарха є тим особливим виключенням, яке не входить у рамки обох типів біографічного жанру. До гіпомнематичного типу твори Плутарха не можуть відноситися,

¹ Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 10.

² Там само. С. 11 – 12.

адже факти зібрано з моралістичною метою, а не фактів заради фактів. До типу енкамій, твори Плутарха також не можуть відноситися, адже в них не має чіткого вихваляння або засудження описуємих діячів. Головною особливістю “Порівняльних життєписів” є їх інтонаційна строкатість, емоційна нейтральність, драматизм сцен й т.д., що у повній мірі йде на перекіс усім канонам біографії риторичного типу. Таким чином, ми можемо із впевненістю говорити про те, що Плутарх створив новий тип біографічного жанру – моралістично психологічний етюд.¹

Характерною рисою усієї біографії Александра написаної Плутархом, є композиція твору. Перша половина демонструє нам Александра як представника греків та їх помсти персам, а друга половина твору показує Александра як Великого Царя персидської держави. Межею між цими двома образами є 330 рік до н.е., коли Александр Великий увійшов до серця Персидської імперії – Персеполя. У ній він робить останній акт помсти греків у вигляді спалення палацу Ксеркса. Неважливо, чи зробив він це під впливом своїх друзів, чи це була запланована акція, важливо те, що у наступній частині походу він постає перед нами як нащадок Ахеменидської системи правління. Усе частіше він носить персидський одяг, вводить придворний етикет персів й т.д. Александр, представлений у першій частині твору, пише листи до Греції, тон яких відповідає його панеллінській пропаганді, у малій Азії скидає тиранів та ставить там демократичні режими, може дорікнути тим, хто каже багато лестощів й т.д. Листи другої половини твору містять у собі більше переписки із друзями. Він часто цікавиться їх здоров’ям, допомагає їм навіть у дрібних справах. Подібна поведінка була притаманна персидським царям, чий обов’язок був доглядати та піклуватися про своїх підлеглих. Так Плутарх демонструє, що зміни Александра були не лише зовнішніми, а й внутрішніми.²

¹ Аверинцев С.С. Плутарх и античная биография. Москва. 1973. С. 119 – 126.

² Monti G. Alexander the Great. Letters: a selection. Liverpool. 2023. P. 2 – 5.

Окрім позитивних рис, які з'являються у полководця під впливом персидських звичаїв, ми бачимо зростаючу жорстокість навіть по відношенню до друзів, але тут Плутарх застосовує свої письменницькі здібності для збереження цілісності моральної складової. Усі опоненти Александра, які були жорстоко вбиті змальовані навмисно такими, щоб у читача не було співчуття. Філота зображений як зарозумілий юнак, який полюбляє хизуватися своїми багатствами. Кліт, у Плутарха, по більшій мірі сам винен у своїй смерті, адже на підпитку зухвало розмовляв із царем. Саме такими мазками Плутарху вдається очистити образ Александра та пом'якшити його жорстокі вчинки й усе заради збереження характеру царя та моралізації.¹

Якщо Плуіарха ми знаємо завдяки його особливому стилю та оригінальній творчості, то Арріана та Курція Руфа ми у першу чергу знаємо завдяки тому, що вони писали про Александра. Окрім анабасіса Александра, нам відомі й інші твори Арріана, які правда не набули такої популярності, а ось з творчості Курція Руфа нам відома лише його історія полководця, яка ще й не дійшла до нас повністю.

Порівнюючи Арріана з іншими істориками, ми бачимо, що свідчення Птолемея, на які він посилається, малюють у негативному світлі й інших командирів Александра. На самому початку Арріан відразу дає пряме посилання на труд Птолемея, після чого розповідає, що під час штурму Александром Фів, Пердікка, якому було наказано нести лише охорону місця без будь якого наказу повів свої частини у бій. Александр побачивши це та боячись втратити підрозділи надав наказ йти в атаку усім військам.² Очевидно, що Пердікка, який у майбутньому буде одним із головних конкурентів Птолемея та в результаті загине, зображений як недисциплінований самодур, через необдумані дії якого ледь не були знищені підрозділи. Якщо ми

¹ Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 12.

² Арриан. Поход Александра. I. 8. 1 – I. 8. 2.

подивимося на цей епізод у Діодора Сицилійського, то побачимо зовсім протилежні свідчення. Александр сам дав наказ на штурм та знищення чистогоколу, навіть більше, вже у самий розгар штурму, коли у бій були відправлені резерви, а фіванці усеодно чинили жстокий спротив, то Александр побачив якісь двері, або невеличкий таємний прохід, наказав Пердіккі з його загоном захопити та спробувати проникнути у місто. Саме цей хід Александра, який виконав Пердікка зі своїми людьми став переломним моментом під час штурму Фів.¹ Версія яку демонструє нам Діодор кардинально протирічить показанням Птолемея. Враховуючи політичну бородьбу яку вів Єгипетський цар проти Пердікки, можна припустити, що свідчення Птолемея є навмисною фальсифікацією яка мала на меті підірвати легітимність регентства Пердікки, а також в цілому очорнити пам'ять інших діядохів та показати власну легітимність порівняно із ними.

Окрім слідкуванню Птолемею, зробившому викривлені образи полководців Александра, адже вони були його конкурентами, ми можемо побачити у “Поході Александра” тенденцію у вибілюванні образу полководця. Це добре демонструють епізоди військової компанії Александра у Фінікії та Ханаані. Після довгої осади міста Тір, військо жорстоко розправилося із місцевими жителями. Лише під час штурму було вбито 8000 людей.² Зазвичай у історичних джерелах присвячених Александру числові данні у джерелах вельми різняться, але не тут. Таку саму кількість загиблих надає нам Квінт Курцій Руф, але з важливим відмінністю Курцій Руф каже, що під час самого штурму загинуло 6000 людей, а вже інші 2000 було розіп'ято на хрестах вздовж берега моря.³ Якщо порівнювати Курція Руфа та Арріана далі, то ми

¹ Діодор Сицилійський. Историческая Библиотека. XVII. 11 – XVII. 12.

² Арриан. Поход Александра. II. 24. 4.

³ Квинт Курций Руф. История Александра Великого. IV. 4. 16 – IV. 4. 17.

побачимо також замовчування другого жорстокого вчинку Александра, а саме знущання над тілом вбитого Бетіса, начальником міста Газа.¹

Виникає логічне запитання, чому Арріан не каже нам про це? З одного боку це можна пояснити тим, що Арріан та Курцій Руф використовували два різних джерела, але з іншого боку аргументом того, що в них було спільне джерело може бути однакова загальна кількість вбитих тирійців. Враховуючи, що зазвичай джерела дають різні цифри, а в цьому випадку вони чітко збігаються є висока імовірність того, що обидва автори використовували одне й те саме джерело. Якщо це й справді так, то виходить, що місцями Арріан теж з власної примхи міг замовчувати неприємні факти про Александра, щоб створити той образ, який йому був потрібен.² У першу чергу Арріан приділяє увагу тільки Александру та майже не висвітлює його противників, через що створюється доволі односторонній погляд на події та не зовсім зрозуміло, чому у деяких місцях політика полководця була саме такою, що було причиною таких рішень.³

Якщо Арріан у першу чергу намагався передати лише достовірні факти, то Курцій Руф пішов художнім шляхом, додаючи у свою історію риторичні вставки, вигадки та легенди. Окрім великої кількості вплетених легенд у історичну канву, Курцій Руф також вільно користується джерелами, видозмінюючи їх на власний розсуд. Як приклад, можна привести епізод із поразкою індійського царя Пора та його діалогу із Александром. Плутарх у своєму творі мало приділяв уваги опису бойових дій, але він дає цікаву характеристику слона індійського царя, який захищає свого хазяїна та навіть витаскує стріли з тіла ослаблого Пора. Після битви між Александром та Пором відбулася бесіда, у якій полководець питав, як потрібно ставитися до нього, на

¹ Квинт Курцій Руф. История Александра Великого. IV. 6. 29.

² Brill's companion to Alexander the Great / E. Bayham, A. Stewart, I. Worthington, M. Faraguna, B. S. Strauss, A. B. Bosworth, M. Brosius, W. Heckel, E. D. Carney, E. Fredricksmeier, J. Roisman, R. Stoneman, L. M. Danforth, Leiden and Boston. 2003. P. 21 – 22.

³ Boardman J. Alexander the Great: From His Death to the Present Day. Princeton and Oxford. 2019. P. 21.

що індієць відповів – як до царя.¹ Так само описує цей епізод і Арріан, але без фантастичного епізоду зі слоном, який захищав Пора. Важливо те, що Арріан передає ту саму відповідь, яку Пор каже у Плутарха на питання Александра, чого б хотів індійський цар.² Курцій Руф теж передає цей епізод, але зовсім з іншими деталями. Так само, як у Плутарха, слон має більш фантастичний вигляд, але лише у версії Курція слона вбивають. Лише у версії Курція Руфа ми бачимо, як Пор вбиває Таксіла дротиком, який пройшов наскрізь. У Арріана та Плутарха нічого не сказано про смерть Таксіла, а від Пора він повертається живим. Також відрізняється відповідь Пора на питання Александра. Він натякає македонському царю на мінливість фортуни, яка може у будь який момент відвернутися від нього. Така відповідь вразила Александра.³ У першу чергу тут цікава саме видозміна Курцієм відповіді Пора. Робить це автор задля того, щоб краще проілюструвати одну із тем його твору, а саме вплив фортуни на життя людини. Це слово Курцій Руф використовує багато разів та у зручні моменти ілюструє читачам, що відбувається з людиною на чию долю випала так велика кількість її. Історія Александра таким чином стає лише полотном на яке наносять шар моралізаторства та повчання.⁴

Фортуна стає ключем до головної ідеї “Історії Александра”, якою наділяються усі персонажі твору – помірність. Одночасно вона слугує й моральним мірилом для Александра. На відміну від інших письменників, Курцій Руф не згладжує негативних вчинків царя, а навпаки акцентує на них увагу у першу чергу задля того, щоб продемонструвати як впливає на людину непомірюваність. Так разом у образі Александра поєднуються неприборкані

¹ Плутарх. Александр. 60.

² Арриан. Поход Александра. V. 18. 7. – V. 19. 1 – 3.

³ Квинт Курций Руф. История Александра Великого. VIII. 14. 35 – VIII. 14. 46.

⁴ Brill's companion to Alexander the Great / E. Bayham, A. Stewart, I. Worthington, M. Faraguna, B. S. Strauss, A. B. Bosworth, M. Brosius, W. Heckel, E. D. Carney, E. Fredricksmeier, J. Roisman, R. Stoneman, L. M. Danforth, Leiden and Boston. 2003. P. 25 – 26.

веселощі та люта суворість. Скіфські посланці напряду вказують Александру на його непомірність, що навіть якщо він усіх завоює то почне воювати навіть із навколишнім простором. На цьому фоні суперечливо виглядає інша риса характеру, яку надає Курцій Александру – стриманість. Особливо ця риса проявляється у епізод коли Александр промовляє захисну промову під час суду над учасниками “змови пажів” та останній характеристиці Александра, де автор наділяє його великою кількістю чеснот. Через це у тексті фактично є два образи Александра які існують паралельно один одному але погано між собою пов’язані. Історія Курція Руфа є найбільш белетризованою серед інших збережених історій. Спорідненість “Історії Александра” із художньою традицією проявляється у розлогіх діалогах, патетика, акцентування на напружених подіях й т.д.¹

Якщо біографія для історій Арріана та Курція Руфа була головною, то для творів Діодора та Юстіна, постать Александра була другорядною, адже впліталась у велике історичне полотно, де полководець був лише одним із діячів історії.

Особливою рисою тексту Діодора є зосередження на описі бойових дій. Автора не цікавлять проблеми характеру Александра та його трансформації, тому деякі дії македонського царя виглядають спонтанними та нелогічними, що руйнує цілісність як самого Александра так й історії навколо нього. Така захопленість битвами призводить до того, що образ Александра залишається нерозкритим. Такий підхід безумовно дивує читача, адже на самому початку Діодор демонструє нам панегірик Александру звеличуючи його на фоні інших царів, через що ми очікуємо на розкриття образу полководця.² Усе, що показує нам автор, це Александра воїна, рушійною силою якого є бажання слави. У складних моментах він проявляє свою мудрість, до своїх підлеглих він

¹ Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 13 – 18.

² Там само. С. 18 – 19.

ставиться із турботою й т.д.¹ Не дивлячись на такі дифірамби, Діодор не замовчує й жорстоких вчинків полководця, але відноситься він до них із радістю, адже переможці непідсудні. Таким чином усе що нам демонструє Діодор, це хороброго воїна, знищувача міст, сіяча страху на великі простори й т.д.²

Марк Юніан Юстін жив приблизно у II – III ст. н.е., та створив скорочену версію великого історичного твору Помпея Трога, який був написаний у I ст. н.е. Через епітомологічний характер твору та тенденційність обраних уривків, у нас немає змоги хоч якось з'ясувати які саме джерела для свого твору використовував Помпей Трог. Відношення Помпея Трога до особистості Александра вкрай негативне. Інколи, щоб змалювати полководця темними фарбами автор вдається до зухвалих фальсифікацій фактів. Так з'являються катування Парменіона, які не підтверджуються іншими джерелами,³ Каллісфен, який у інших джерелах був значно старше Александра у Помпея Трога перетворюється у його однолітка товариша, з яким Александр виховується змалку.⁴ Робиться це задля того, щоб продемонструвати жорстокість Александра який готовий вбивати навіть своїх друзів.⁵ Негативне відношення Помпея Трога до Александра є наслідком його історичної концепції якою пронизана уся книга – протиставлення *origines* та *imperia*. Перше представляє собою уособлення добрих звичаїв, мирних перемог культури, скромності в житті й т.д. Друге представляє собою уособлення розкоші, постійних війн за ресурси та території й т.д. Філіпп та Александр на думку Трога є якраз уособленням *imperia*. Усе що пов'язано із *origines* відбувалося у далекому архаїчному минулому, або залишилося у звичаях

¹ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 48 – 49.

² Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 19 – 20.

³ Юстин Марк Юниан “Эпитома сочинения Помпея Трога “*Historiae Philippicae*”. XII. 5. 3.

⁴ Там само... XII. 6. 16.

⁵ Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. 1982. С. 49 – 51.

таких народів як скіфи. Чим далі йде історія тим сильніше проявляється *imperia*. Так проявляється концепція “золотої доби”, яку ще проголошував Гесіод у своїй поемі “Роботи і дні” коли розвиток людства виглядає як постійна деградація, й лише у сивій старині було добре.¹

Окрім загальних історій Александру окрему увагу приділяє Поліен у своїх “Стратегемах”. Твір Поліена належить до жанру стратегем. Перший твір який був написаний у цьому жанрі належить перу Фронтіна. На перший погляд може здатися, що вони ідентичні, але при більш ретельному огляді ми побачимо розсип різниць, тому потрібно окремо зупинитися для виявлення особливостей твору Поліена. Фронтін переважно писав твори на військову тематику, найчастіше пов’язані вони були із тактикою ведення бою, проте окрім його твору “Стратегеми” до нашого часу нічого не дійшло. Ціль цього твору для нас не є таємницею, адже Фронтін розкриває її у вступі. Автор бажає на різних прикладах надихати сучасних воєначальників на нові витончені хитрощі, які мають допомогти перемогти ворога. Так як твір націлений на аудиторію не звиклої до постійного читання та не маючої для цього багато часу, усі приклади хитрощів написані максимально коротко та розподілені по книгам, кожна з яких присвячена конкретному етапу військових дій.²

Головна ціль праці Фронтіна фактично стала головною особливістю створеного ним жанру. Якщо ми візьмемо твір Поліена, то відразу побачимо відмінність у структурах. Це спричинено у першу чергу впливами з інших літературних жанрів, які Поліен брав за основу. На відміну від Фронтіна, Поліен розміщає усі військові хитрощі в хронологічному та етнічному порядку. Подібне розташування матеріалу вказує на те, що автор хотів не просто зробити стратегеми на випадок, а створити історію стратегем від найдавніших часів до сучасності. Таким чином Поліен брав за взірць загальні

¹ Зельин К. К. Помпей Трог и его произведение “*Historiae Philippicae*”. // Юстин Марк Юниан Эпитома сочинения Помпея Трога “*Historiae Philippicae*”. Санкт-Петербург. 2005. С. 22 – 23.

² Секст Юлий Фронтин. Стратегемы (Военные хитрости). I. Вступление.

історії, по типу праць Діодора, Полібія, Помпея Трога й т.д. Інший жанр, який вплинув на структуру “Стратегем” – біографічний. Це пов’язано із тим, що автор кожен книгу приділяє конкретній епосі та культурі, а кожен розділ присвячує конкретному історичному або міфологічному діячу. Таким чином Поліен не йде сліпо за Фронтіном, а розвиває жанр стратегем виводячи його на новий рівень, роблячи з нього ледь не новий під-жанр загальної історії. Проте, автор усе одно залишається у рамках жанру стратегем, адже ціль його твору та сама, що й у Фронтіна – на різних прикладах надихати сучасних воєначальників на нові витончені хитрощі, які мають допомогти перемогти ворога.¹

Найбільше по стилю й жанру серед усіх джерел вирізняється праця Псевдо-Каллісфена “Історія Александра”. Стилїстика твору має багато спільних рис із пізньоантичною традицією романів. Так наприклад герої “Роману про Александра” розкриваються так само, як романістичні герої, тобто характер персонажів створюється шляхом проходження героєм великої кількості зовнішніх обставин, а відображення внутрішнього світу персонажів – ігнорується. Хоча також є відмінності, наприклад у “Романі про Александра” відсутній еротичний момент, який є основою для пізньоантичних романів. Велику роль грають у творі епістолярні вставки, які є риторичними вправами. Найбільш ярою епістолярною вставкою є переписка Александра із Дарієм. Хоч більшість епізодів є безумовною вигадкою, яку критикував вже Страбон, але для більшості звичайних людей античності вірили у них. “Роман про Александра” має синтетичний характер, адже в ньому одночасно поєднано філософські, казкові, літературні, історичні й т.д. елементи. Це забезпечило довгу живучість тексту, який особливо був популярний у середньовіччі, але у наступних епохах втратив популярність через неактуальність закладених у

¹ Ксенофонт А. Б. Полиен и его “Стратегемы”: греческий писатель в Римском мире. // Полиэн. Стратегемы. Санкт – Петербург. 2021. С. 18 – 23.

твір ідей. “Роман про Александра” став основою для створення фантастичних творів середньовіччя як на заході так і на сході.¹

Підводячи підсумки, можна зазначити, що джерела присвячені Александру мають різну стилістику та написані у різних жанрах, що також впливає на обрані факти авторами та на образ самого полководця. Плутарх своїми “Порівняльними життєписами” зумів створити новий тип біографічного жанру, а саме – моралістично психологічний етюд. Порівнюючи життєпис Александра Великого з іншими життєписами Плутарха, ми можемо побачити, що він трохи відрізняється від інших, а саме образ Александра більш ідеалізований, але в цілому твір зберігає стилістику “Порівняльних життєписів” та не виходить за рамки типу моралістично психологічний етюд.

Арріан написав історію про македонського полководця у стилі Ксенофонтів “Анабасису”. Саме тому автор зосереджує усю увагу лише на описі військових та географічних свідоцтв. Для твору Арріана основними джерелами були свідоцтва Птолемея та Арістобула, через що у XX сторіччі його труд найбільше вихваляли, але на початку XXI століття з’явилася тенденція на деконструкції ідеальності свідоцтв Арріана.

По протилежному шляху пішов Курцій Руф, який створив фактично белетризовану історію про Александра. Його твору притаманне критичне відношення до особистості Александра, яке пов’язане із задумом твору. Сам твір має багато як епіграфічних вставок так й діалогів, які є зразком риторики часів Римської імперії.

Труд Діодора зачіпає не лише історію про Александра, а заплітає її у полотно великої кількості історичних подій. Книга написана у жанрі загальних історій, через що Діодор хоч й визнає велич македонського полководця та його вплив на історію, до його особистості він майже не звертається. Узагалі Діодор

¹ Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. 1972. С. 22 – 35.

намагався ігнорувати неоднозначні епізоди та змальовував їх найчастіше на користь Александру.

У такому самому жанрі писав Помпей Трог, але його твір дійшов до нас у скороченій версії Юстіна, саме тому жанр твору не загальна історія, а епітома. Тон усього твору Помпея Трога доволі критичний по відношенню до усіх описуємих діячів. З усіх джерел у яких приділяється увага Александру Великому, у Помпея Трога ми бачимо найбільш критичне відношення. Це пов'язано із тим, що державу Александра автор відносить до категорії “імперій”, образ яких він малює негативним й цей самий образ перекидається і на особистість полководця.

Значну увагу приділив Александру Поліен у своєму незакінченому творі “Стратегеми”. Автор приводить найбільше військових хитрощів, ніж будь кого іншого у четвертій книзі. Труд написаний у жанрі стратегем, щоб стати набором прикладів для військових командирів.

Анонімний твір, автора якого історіографія назвала Псевдо–Каллісфеном найбільше виділяється з усіх джерел. “Історія Александра” має яскраво виражену художню форму у якій міфологічний елемент є домінуючим. Через це сучасні історики не використовують його для реконструкції історичних подій, але він є важливим для розуміння розвитку жанру романів у античності. Так як твір виник у Єгипті, де підтримувався культ Александра, а можливо він виник саме завдяки культу Александра, у ньому усі дії Александра зображено зі світлої сторони, а більшість історичних подій, де інші автори звинувачують македонського царя, у “Історії Александра” вони просто опускаються та узагалі не згадуються.

Джерел присвячені Александру відрізняють один від одного по жанру, що вплинуло на підбір матеріалу який і створює образ полководця. Найбільше на образ Александра жанр вплинув у працях Плутарха та Діодора. Окрім жанру на відношення авторів до постаті Александра вплинуло місце написання, найбільш чітко ми це бачимо у творі Псевдо-Каллісфена, а також

їх політичні переконання, що найбільш яскраво представлено у епітомі твору Помпея Трога, яку зробив Юстін. Не менше впливу зазнав образ Александра й через філософські цілі авторів. Найбільше це вплинуло на зображення полководця Курцієм Руфом, який намагався продемонструвати, що відбувається із особистістю коли та під впливом фортуни відходить від ідеалів стоїків.

ВИСНОВКИ

— Систематизація наукової літератури та джерельної бази дає підстави стверджувати, що вони є репрезентативними для вирішення поставлених завдань. Історія Александра Великого вивчалася переважно в контексті військового протистояння з Персією.

У магістерській роботі було систематизовано історіографічні роботи починаючи переважно з другої половини ХХ ст. і до сьогодення. У літературі другої половини ХХ ст. усе ще залишалися тенденції возвеличування Александра та погляд на події як на результат прояву надлюдських здібностей полководця. Особливо це проявляється у роботі німецького історика Фріца Шахермаєра, не дивлячись на те, що після Другої світової війни його оцінка постаті Александра схилилася у бік негативної, дослідник усе одно дуже високо оцінював його роль у подіях та його особисті здібності. Одним із перших, хто почав ревізію ролі Александра у подіях був французький історик П'єр Бріан. Він в'їдливо критикував дослідників, які зводили свої роботи лише до відображення ролі македонського царя, ігноруючи соціальні, економічні та інші аспекти впливу. У ХХІ ст. також почалася критика надійності твору Арріана, якого дослідники ХХ ст. вважали самим надійним джерелом.

Узагалі наукові роботи другої половини ХХ ст. – першої половини ХХІ ст. найчастіше мають на меті деконструювати старі погляди на події та постать Александра й усе більше звертають уваги на передісторію подій, соціальні, економічні та інші аспекти які відбувалися у ту добу.

Так як у нашій роботі ми досліджуємо образ Александра Великого у письмових джерелах, то ніяких нових джерел ми не використовували, адже їх не було знайде. При цьому, разом із типовими джерелами, на рівні із ними було використано труд Псевдо-Каллісфена яким найчастіше вчені не користуються у дослідженні для реконструкції історичних подій, адже твір має

безліч міфологізованих вставок які стають для нього головною основою. Для нашого дослідження це джерело ідеально підходить, хоча й були труднощі із його використанням через специфіку стилю та жанру, які сильно відрізнялися від інших джерел.

— Було проаналізовано викладений матеріал в античних джерелах присвячених образу Александра Великого. В ході аналізу, було виявлено, що у джерелах по-різному зображують постать Александра Македонського та його відносини з військом, але всі вони збігаються у свідченнях про зміну його політики після смерті Дарія та змови Філоті, а також у відображенні відносин між македонським царем та Парменіоном. Кожен автор конструє образ Александра відповідно до своїх цілей: Курцій Руф показує, як Фортуна може знищити навіть талановиту людину пропагуючи стоїчні ідеали, Плутарх підкреслює честолюбство полководця, що створює динаміку розвитку героя, Арріан уникає критики й у першу чергу фокусується на Александрі як на полководці, Діодор місцями вибілює Александра замовчуючи негативні версії події, але й може його критикувати, а Юстін найбільш критично відноситься до македонського царя та навіть перекичує факти. У творі Псевдо-Каллісфена теж перекичуються факти, але на користь Александра.

Проаналізувавши свідчення джерел що до змови Філоті, та відносин Александра та Парменіона ми прийшли до висновку, що до погіршення образу македонського царя призвело саме вбивство Парменіона, а не страта Філоті, адже саме на фоні старого воєначальник зображувалися найкращі сторони Александра, а після смерті Парменіона не знайшлося персонажа, який би міг замінити його місце з чим й можна пов'язати погіршення образу македонського царя. Загалом, всі автори вважають, що переломним моментом у відносинах між Александром і його військом стали ці дві події.

Сучасні історики вважають можливою змову між Александром і Олімпіадою проти Філіппа II переконливою, але більшість античних авторів підтримують офіційну версію подій, яку представляв Александр. Помпей Трог

розглядає змову, тоді як Діодор Сицилійський зосереджується на особистій образі Павсанія. Плутарх згадує можливу змову, але звинувачує Олімпіаду та називає такі звинувачення лише плітками, а Аппіан взагалі уникає теми вбивства. Так як перші дві книги Курція Руфа не збереглися, ми не можемо з впевненістю говорити, яку версію подій підтримував автор й чи приділяв він цьому увагу взагалі. Псевдо-Каллісфен представляє романтизовану версію, де Александр постає як благородний герой. Загалом, більшість античних авторів заперечують участь Александра у вбивстві Філіппа, хоча зазначають напружені стосунки між батьком і сином.

— В ході проведеного дослідження джерел нами було виявлено декілька основних образів Александра Великого. В усіх джерелах ми зустрічаємо вчинки царя які піддаються моралістичній оцінці античних авторів. На перший в цьому не має нічого особливого, але при аналізі цих оцінок та порівнянні їх між собою ми бачимо, що більшість негативних вчинків Александра у джерелах подається як вплив східної культури, а більшість суперечок між македонським царем та його військом виникає саме на підставі введення східних традицій при дворі та у армії. На основі цього виникає два прилежних образа Александра – Александра-елліна та Александра-варвара. Александру-елліну приписуються найкращі якості, а Плутарх навіть робить з нього філософа який буде новий світ на руїнах старих пережитків. Особливо протиставлення еллінської культури із культурами сходу робить Курцій Руф, який на пряму звинувачує Александра у відході від старих македонських звичаїв на користь східній розбещеності. Цим пояснюється той факт, що епізод із вбивством Філіппа та можливою участю у цьому Александра, більшість джерел намагається або узагалі замовчати, або піднести це як ненадійні чутки, адже тоді молодий цар ще не почав переймати східні традиції. Проте страту Філоті та Парменіона, не дивлячись на те, що більшість античних авторів схиляються до їх причетності, засуджують дії Александра, навіть ті, хто зазвичай його вибілює паралельно із цим згадуючи про введення східних традицій при дворі. Твори Помпея Трога

та Псевдо-Каллісфена є виключення. У першому джерелі автор від самого початку критично відноситься до особистості Александра та звинувачує його у вбивстві батька, але паралельно із цим також критикує за введення східних традицій. У другому джерелі не має критики введення східної культури, адже текст був написаний у еллінізованому Єгипті де домінувала місцева культура. Негативне ставлення до Сходу пов'язане у першу чергу із римською пропагандою, адже саме Парфія, а потім держава Сасанідів були головними ворогами Риму, які могли стримувати його експансію. Тому негативне відношення до східних культур у джерелах присвячених Александру, пов'язані із війнами Риму проти Парфії та Сасанідів. Також це підтверджує більш позитивна оцінка Дарія Діодором Сицилійським, який писав свій труд у I ст. до н.е.

— Джерела, присвячені Александру Македонському, мають різну стилістику та жанрову приналежність, що суттєво впливає на образ самого полководця. Такі автори як Помпей Трог, Курцій Руф використовують постать Александра як полотно для зображення своїх літературних та філософських цілей, що значно впливає на оцінку дій полководця та усіх подій пов'язаних із ним. На образ полководця створений Плутархом, Арріаном та Діодором більше вплинув жанр їх творів. Це вплинуло не тільки на оцінку Александра, але і на підборі фактів про нього. Найбільше жанр твору вплинув на образ Александра у творі Псевдо-Каллісфена де він нерозривно переплітається із міфами. Таким чином, розуміння не лише змісту творів, а також контексту у якому вони були написані дають набагато глибше розуміння витоків створення того чи іншого образу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Використані джерела

1. Арриан. Поход Александра. / пер. с древнегреч. Сергеенко М. Е. Москва. Миф. 1993. С. 49 – 247.
2. Геродиан. История императорской власти после Марка Аврелия. / пер. с древнегреч. Довтура А. И., Ботвинника Н. М., Гаврилова А. К., Дурова В. С., Поплинского Ю. К., Скржинской М. В. и Шебалина Н. В. Санкт-Петербург. Алетейа. 1995. С. 63 – 279.
3. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. / пер. с древнегреч. Гаспаров М. Л. Москва. Мысль. 1979. С. 63 – 496.
4. Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. / пер. с древнегреч. Латишева В. В., Сергеенко М. Е., Строгецкого В. М. и Цыбенко О. П. URL: <http://library.lol/main/1EAC9C48C2A7ECB689A558F399707562> (Дата звернення: 11. 07. 2024)
5. Квинт Курций Руф. История Александра Великого Македонского / пер. с латыни Шмаракова Р. Л. Москва. Ладомир. Наука. 2023. С. 9 – 276.
6. Квинт Курций Руф. История Александра Македонского / пер. с латыни Морозова К. А., Миронова И. А., Соколов В. С., Дрбоглав Д. А. и Козаржекий А. Ч. Москва. Из-во Московского ун-та. 1963. С. 17 – 447.
7. Клавдий Элиан. Пестрые рассказы. / пер. с древнегреч. Поляковой С. В. Москва. Наука. 1963. С. 7 – 124.
8. Корнелий Тацит. Анналы // Корнелий Тацит. Анналы, Малые Произведения. История. / пер. с латыни Бобович А. С. и Боровского Я. М. Москва. Ладомир. 2003. С. 5 – 423.
9. Лукиан. Самосатский. Как следует писать историю. // Лукиан. Избранное / пер. с древнегреч. Толстого С. Москва. Худож. лит. 1987. С. 484 – 506.

10. Марк Анней Лукан. Фарсалия. / пер. с латыни Остроумовго Л. Е. Москва. Ладомир. Наука. 1993. С. 7 – 448.
11. Плиний Младший. Письма. / пер. с латыни Сергеенка М. Е., Довтура А. И. Москва. Наука. 1984. С. 5 – 211.
12. Плутарх. Александр // Плутарх. Сравнительные жизнеописания: в 2 т. / пер. с древнегреч. Ботвинника М. П. и Перельмутера И. А. Москва. Наука. 1994. Т. 2. С. 116 – 164.
13. Плутарх. Застольные беседы / пер. с древнегреч. Боровского Я. М. Москва. Наука. 1990. С. 5 – 179.
14. Плутарх. Изречения царей и полководцев. // Плутарх. Застольные беседы / пер. с древнегреч. Гаспарова М. Л. Москва. Наука. 1990. С. 340 – 389.
15. Плутарх. Цезарь // Плутарх. Сравнительные жизнеописания: в 2 т. / пер. с древнегреч. Стратановского Г. А. и Лампсакова К. П. Москва. Наука. 1994. Т. 2. С. 164 – 202.
16. Плутарх. Эвмен // Плутарх. Сравнительные жизнеописания: в 2 т. / пер. с древнегреч. Фрейберг Л. А. Москва. Наука. 1994. Т. 2. С. 22 – 35.
17. Плутарх. О судьбе и доблести Александра. Речь вторая // Плутарх. Сравнительные жизнеописания, трактаты и диалоги / пер. с древнегреч. Боровского Я. М. Москва. Рипол Классик. 1998. С. 410 – 426.
18. Плутарх. О судьбе и доблести Александра. Речь первая // Плутарх. Сравнительные жизнеописания, трактаты и диалоги / пер. с древнегреч. Боровского Я. М. Москва. Рипол Классик. 1998. С. 400 – 409.
19. Полиэн. Стратегемы. / пер. с древнегреч. Антонова Т. В., Бондаря Л. Д., Владимирской О. Ю., Егорова А. Б., Климина А. И., Косинцевой И. В. и Холода М. М. Санкт-Петербург. Евразия. 2021. С. 57 – 334.
20. Псевдо-Каллисфен. История Александра Великого. // Поздняя Греческая Проза. / пер. с древнегреч. Егунова А. Москва. ГИХЛ. 1960. С. 397 – 416.

21. Секст Юлий Фронтин. Стратегемы (Военные хитрости). / пер. с латыни Ранович А. 2003. URL: <http://library.lol/main/803E07B1F906A451FE25E0DF6660DEBA> (Дата звернення: 06. 05. 2024)
22. Страбон. География / пер. с древнегреч. Стратановского Г. А. Ленинград. Наука. 1964. С. 7 – 774.
23. Юстин Марк Юниан. “Эпитома сочинения Помпея Трога “Historiae Philippicae”. / пер. с латыни Деконского А. А. и Рижского М. И. Москва. РоссПэн. 2005. С. 6 – 282.

Використана література

24. Аверинцев С.С. Плутарх и античная биография. Москва. Наука. 1973. 280 с.
25. Бердяев Н.А. Царство Духа и царство кесаря. Москва. Республика. 1995. 383 с.
26. Бертельс Е. Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. Москва.-Ленинград. Издательство Академии наук СССР. 1948. 188 с.
27. Бойназаров Ф. Проблемы традиции и современности: (Образ и личность Александра Македонского). Москва. Наука, 1990. 272 с.
28. Борза Ю. Н. История античной Македонии (до Александра Великого). Санкт-Петербург. Нестор-история. 2013. 592 с.
29. Боровский Я. М. Плутарх и его «Застольные беседы» // Плутарх. Застольные беседы. Ленинград. Наука. 1990. 593 с.
30. Бриан П. Дарий в тени Александра. Москва. Вече. 2007. 448 с.
31. Грин П. Александр Македонский. Царь четырех сторон света. Москва. Центрполиграф. 2010. 125 с.
32. Дандамаев М. А. Политическая история Ахеменидской державы. Москва. Наука. 1985. 319 с.
33. Деревенский Б.Г. Письма Александра Великого. Санкт-Петербург. Алетейа. 2022. 400 с.

34. Дройзен И. Г. История эллинизма. В 3-х томах. Москва, Санкт-Петербург. Наука. Ювента. 2002. 1370 с.
35. Зельин К. К. Помпей Трог и его произведение “Historiae Philippicae”. // Юстин Марк Юниан “Эпитома сочинения Помпея Трога “Historiae Philippicae” ”. Санкт-Петербург. Изд-во С.-Петербур. ун-та. 2005. 493 с.
36. История древней Греции. / Андреев Г.А., Кошеленко В.И., Маринович Л. П., под ред. Кузицина В. И. Москва. Высшая школа. 2005. 399 с.
37. Кембриджская история древнего мира: в 14-ти т. Т. 6: Второй полумом. Четвертый век до нашей эры. / Бордмэн Дж., Хорнблоуэр С., Оствальд, под ред. Льюиса Л.-М. Москва. Ладомир. 2017. 720 с.
38. Клейменов А. А. Сочинение Квинта Курция Руфа “История Александра Великого Македонского” как исторический источник. // Курций Руф. История Александра Великого Македонского. Москва. Ладомир. Наука. 2023. 636 с.
39. Ковалёв С. Александр Македонский. Ленинград. Соцэкгиз. 1937. 115 с.
40. Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва. Наука. 1972. 190 с.
41. Крих С.Б. Образ древности в советской историографии. Москва. Красанд. 2013. 320 с.
42. Крюгер. О.О. Арриан и его труд “Поход Александра”. // Арриан. Поход Александра. Москва. Миф. 1993. 271 с.
43. Ксенофонов А. Б. Полиен и его “Стратегемы”: греческий писатель в Римском мире. // Полиэн. Стратегемы. Санкт – Петербург. Евразия. 2021. 768 с.
44. Кузицин В. И. Источниковедение древней Греции: эпоха эллинизма. Москва. МГУ. 1982. 240 с.

45. Кузицин В.И. Историография античной истории. Москва. Высшая школа. 1980. 415 с.
46. Левек П. Эллинистический мир. Москва. Наука. 1989. 252 с.
47. Маринович Л. П. Греки и Александр Македонский: к проблеме кризиса полиса. Москва. Наука. 1993. 287 с.
48. Нефёдкин А. К. Античная военная теория и “Стратегемы” Полиэна. // Полиэн. Стратегемы. Санкт – Петербург. Евразия. 2021. 768 с.
49. Паневин К. В. История древней Греции. Санкт-Петербург. Полигон. АСТ. 1999. 639 с.
50. Сивкина Н. Ю. Мифологизация и рационализация образа знаменитой царицы Македонии. 2022. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=37557 (Дата звернення: 23.07.2024.)
51. Тарн В. Эллинистическая цивилизация. Москва. Издательство иностранной литературы. 1949. 372 с.
52. Уортингтон Й. Филипп Македонский. Санкт-Петербург. Москва. Евразия. 2014. 400 с.
53. Фор П. Александр Македонский. Москва. Молодая Гвардия. 2011. 412 с.
54. Фор П. Повседневная жизнь армии Александра Македонского. Москва. Молодая Гвардия. 2008. 362 с.
55. Чернявский С. Н. Александр Великий и наследники его империи. Начало эпохи диadoхов. Москва. Вече. 2017. 304 с
56. Шахермайер Ф. Александр Македонский. Москва. Наука. 1986. 384 с.
57. Шеппард Рут. Александр Македонский: Армия, походы, враги. Москва. Эксмо. 2010. 256 с.
58. Шифман И.Ш. Александр Македонский. Ленинград. Наука. 1988. 207 с.

59. Шмараков Р. Л. Александр, или О пределах человеческого счастья. // Курций Руф. История Александра Великого Македонского. Москва. Ладомир. Наука. 2023. 636 с.
60. Шофман А. С. Александр Македонский как дипломат. URL: <http://library.lol/main/AB69446D3F2766F6EAE484941528FA48> (Дата звернення: 17.06.2024.)
61. Шофман А. С. История Античной Македонии. URL: <http://library.lol/main/9B77C336BB09DFC8C85DEBEA514FF1A3> (Дата звернення: 13.06.2024.)
62. Шофман А. С. Каллисфен. URL: <http://library.lol/main/0BBE15A1687EEBE731F3777A1E66EC18> (Дата звернення: 16.06.2024.)
63. Шофман. А. С. Восточная политика Александра Македонского. Казань. Из-во Казанского ун-та. 1976. 520 с.
64. Эдвард Ртвеладзе. Александр Македонский в Бактрии и Согдиане. Ташкент. Media Land. 2002. 183 с.
65. Ancient Greece: A Political, Social, and Cultural History. / Pomeroy S. Burstein S. Dolan W. Roberts J. Oxford. Oxford University Press. 1998. 592 pp.
66. Boardman J. Alexander the Great: From His Death to the Present Day. Princeton and Oxford. Princeton University Press. 2019. 176 pp.
67. Bosworth A. Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great. Cambridge. Cambridge University Press. 1993. 348 pp.
68. Briant P. From Cyrus to Alexander: a history of the Persian Empire. Winona Lake. Indiana. Eisenbrauns. 2002. 1214 pp.
69. Brill`s companion to Alexander the Great / E. Bayham A. Stewart I. Worthington, M. Faraguna B. S. Strauss A. B. Bosworth M. Brosius W. Heckel E. D. Carney E. Fredricksmeier J. Roisman R. Stoneman L. M. Danforth. Leiden and Boston. Brill. 2003. 436 pp.

70. Carney E. D. *Women and Monarchy in Macedonia*. Norman. University of Oklahoma Press. 2000. 368 pp.
71. Cartledge Paul. *Alexander the Great*. New York. Overlook. 2004. 352 pp.
72. Claude Mossé. *Alexandre le Grand: la destinée d'un mythe*. Paris. Payot. 2001. 293 pp.
73. Daniel Ogden. *The Cambridge Companion to Alexander the Great*. Cambridge. Cambridge University Press. 2024. 612 pp.
74. Fuller J. F. C. *The Generalship of Alexander the Great*. London. Eyre & Spottiswoode. 1989. 352 pp.
75. Gérard Colin. *Alexandre le Grand*. Paris. Pygmalion, 2007. 288 pp.
76. Goldsworthy. *How Rome fell: death of a superpower*. New Haven. Yale University Press. 2009. 560 pp.
77. Green P. *Alexander of Macedon, 356—323 B.C.: A Historical Biography*. Berkley. University of California Press. 1991. 625 pp.
78. Hammond N. G. L. *The Genius of Alexander the Great*. Chapel Hill. University of North Carolina Press. 1997. 248 pp.
79. Hans-Joachim Gehrke. *Alexander der Große*. München. Beck. 2013. 112 pp.
80. Heckel W. *In the Path of Conquest. Resistance to Alexander the Great*. Oxford. Oxford University Press. 2020. 356 pp.
81. Heckel W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great: Prosopography of Alexander's Empire*. Oxford. Wiley-Blackwell. 2008. 336 pp.
82. Heckel W. *The Conquests of Alexander the Great*. Cambridge. 2008. 240 pp.
83. Janick Auberger. *Historiens d'Alexandre*. Paris. Les Belles lettres. 2001. 518 pp.
84. Jean-Claude Aubert. *Alexandre le Grand, le roi malade: histoire*. Besançon. Persée. 2011. 230 pp.

85. Jean-Claude Perrier. Alexandre le Grand: biographie. Éditions Hermann. Hermann Histoire. 2008. 126 pp.
86. Julian Degen. Accessibility to the Argead Ruler. Alexander III's Court between Macedonian Traditions and Persian Influences. 2023-2024. URL: <http://surl.li/wtixqn> (Дата звернення: 30.08.2024)
87. Julian Degen. Alexander III, the Achaemenids and the Quest for Dionysos. Framing and Claiming Universal Rulership in the Macedonian World Empire. 2021. URL: <http://surl.li/holcwa> (Дата звернення: 30.08.2024)
88. Monti G. Alexander the Great. Letters: a selection. Liverpool. Liverpool University Press. 2023. 270 pp.
89. Nawotka K. Alexander the Great. Cambridge. Cambridge University Press. 2010. 440 pp.
90. O'Brien J. M. Alexander the Great: The Invisible Enemy. New York. Routledge. 1992. 336 pp.
91. O'Brien, John Maxwell. Alexander the Great: The Invisible Enemy. London. Routledge. 1992. 360 pp.
92. Paul Pédech. Historiens compagnons d'Alexandre. Paris. Les Belles lettres. 1984 416 pp.
93. Paul-André Claudel. Alexandrie: histoire d'un mythe. Paris. Ellipses. 2011. 372 pp.
94. Pierre Briant. Alexandre: exégèse des lieux communs. Paris. Gallimard. 2016. 688 pp.
95. Robin Lane Fox. Alexander the Great. London. Penguin. 1973. 576 pp.
96. Rowson A. The Young Alexander: The Making of Alexander the Great. London. William Collins. 2022. 336 pp.
97. Sabine Müller. Alexander der Große. Eroberung – Politik – Rezeption. Kohlhammer. Stuttgart. 2019. 396 pp.
98. Siegfried Lauffer. Alexander der Große. München. Verlagsgesellschaft. 2004. 304 pp.
99. Stoneman R. Alexander the Great. London. Routledge. 1997. 122 pp.

100. Svend Hansen, Alfried Wiczorek, Michael Tellenbach. Alexander der Große und die Öffnung der Welt. Regensburg. Schnell & Steiner. 2009. 448 pp.
101. Thomas C. G. Alexander the Great in his World. London. Blackwell Publishing. 2007. 265 pp.
102. Worthington I. Alexander the Great: Man And God. London. Pearson. 2004. 388 pp.
103. Worthington I. By the Spear. Philip II, Alexander the Great, and the Rise and Fall of the Macedonian Empire. Oxford. Oxford University Press. 2014. 416 pp.
104. Zuwiyya D. A Companion to Alexander Literature In The Middle Ages. Leiden. Brill. 2011. 410 pp.
105. Mosse C. Αλέξανδρος. Το πεπρωμένο ενός μύθου. Αθήνα. Παπαδήμας. 2004. 344 pp.
106. Κουγιουμτζόγλου Δ. Κ. Ο Μέγας Αλέξανδρος του Ελληνισμού: Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Νεότερη και Σύγχρονη Ελλάδα. Αθήνα. Σαΐτα. 2004. 750 pp.
107. Σαμσάρης, Δ. Κ. Ο Μέγας Αλέξανδρος ως πρότυπο Ρωμαίων στρατηγών και αυτοκρατόρων. URL: <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/6147> (Дата звернення: 30.07.2024)

ДОДАТКИ

Додаток 1. Бюст Александра Великого.

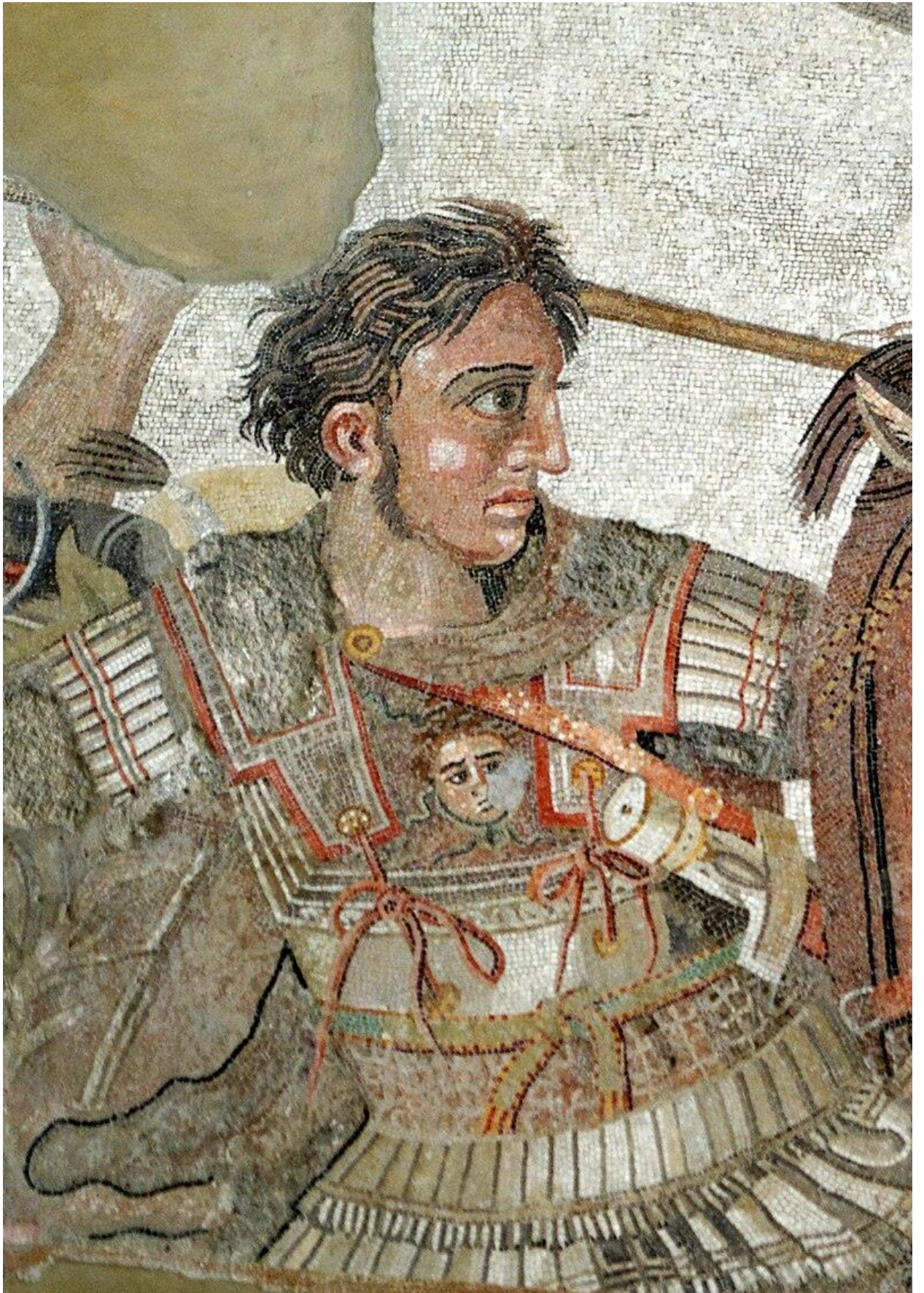
Додаток 2. Бюст Александра Великого. Птолемеєвський Єгипет. I ст. до н.е.

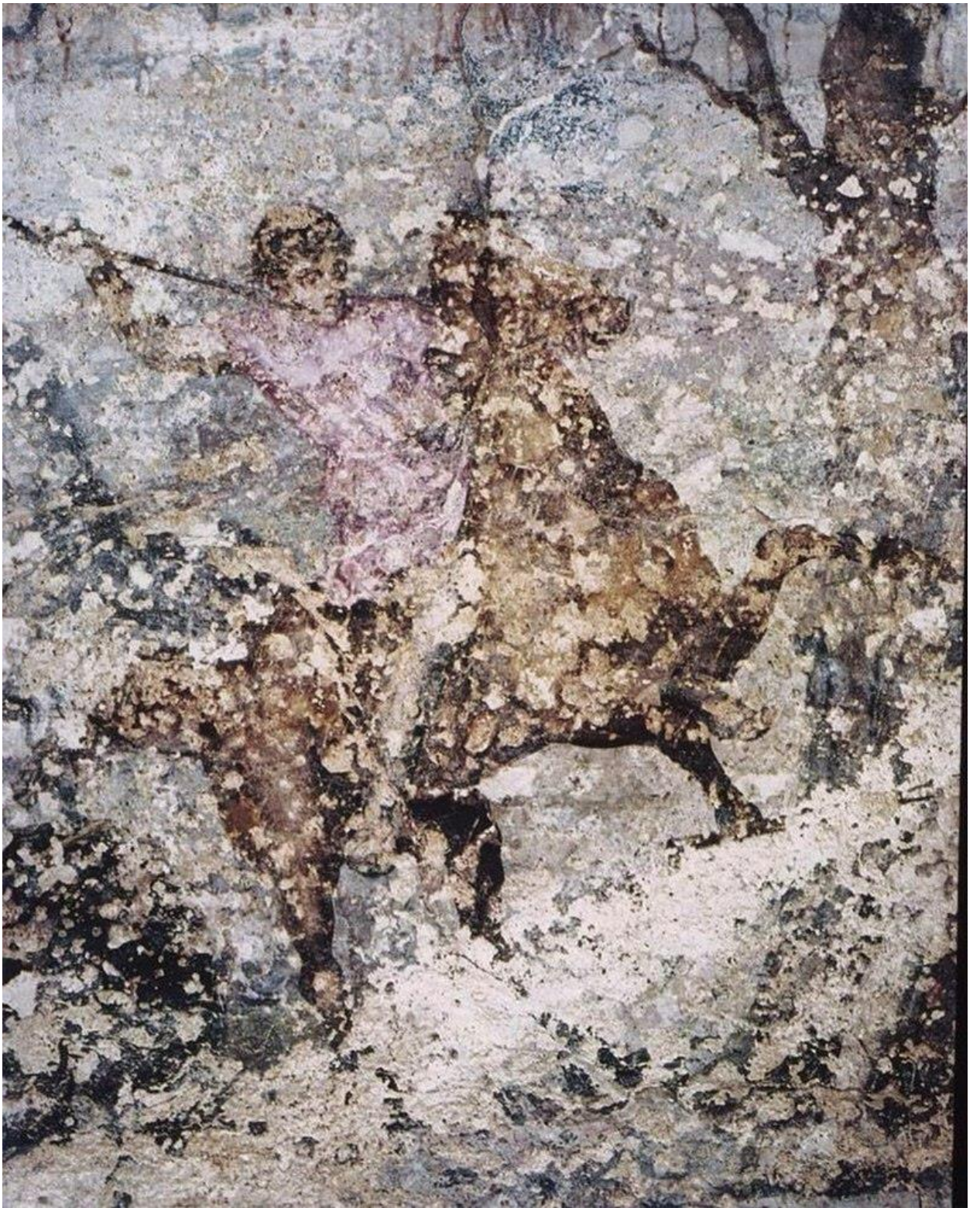
Додаток 3. Статуя Александра у археологічному музеї Стамбулу.

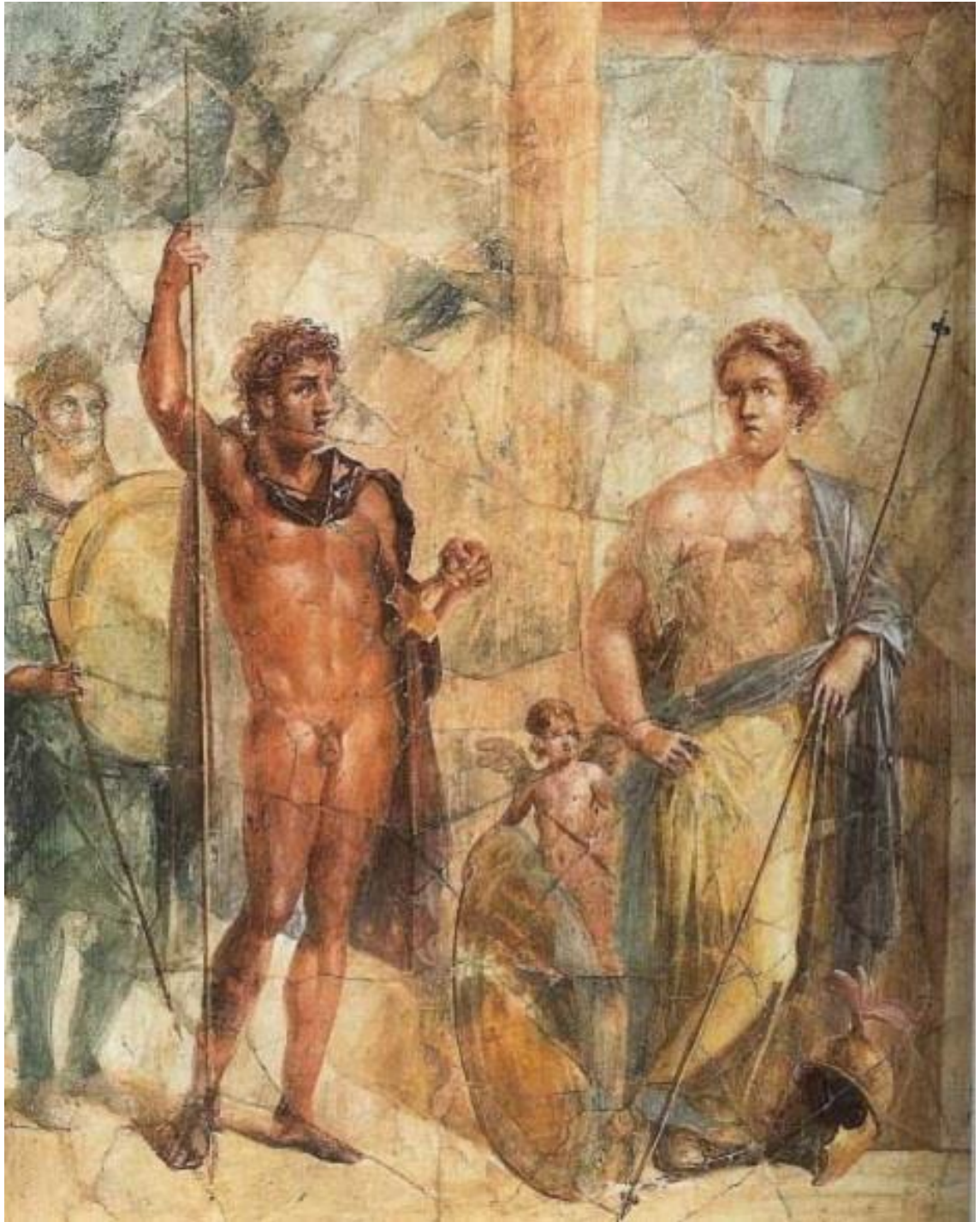
Додаток 4. Александр Великий у шоломі Геракла на саркофазі з Сидону.

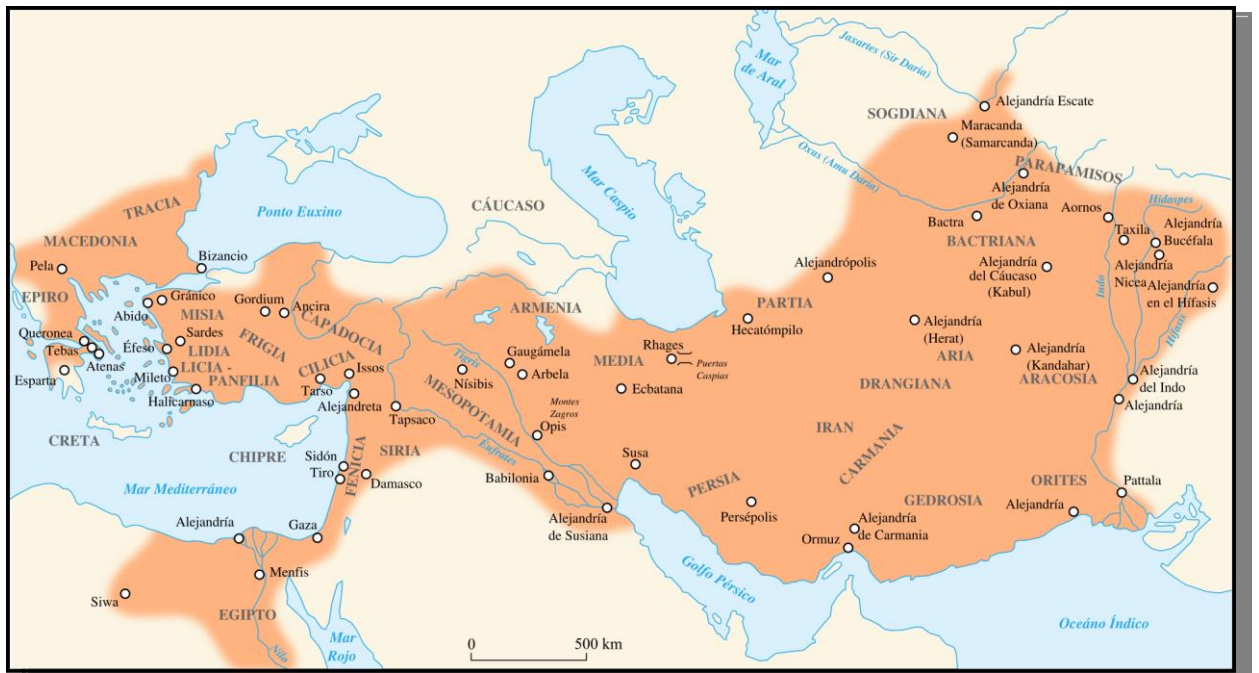
Додаток 5. Александр Великий на фрагменті фрески з Помпей.

Додаток 6. Вважається єдиним прижиттєвим зображенням Александра з гробниці Філіппа II.

Додаток 7. Одруження Александра та Статіри у вигляді Ареса та Афродіти.
Помпейська фреска, копія з Аетіона картини. Близько 60 року н.е.,
Антикваріум, Помпеї.

Додаток 8. Мапа максимальних розмірів імперії Александра Великого.

Додаток 9. Мапа маршруту Східного походу Александра.

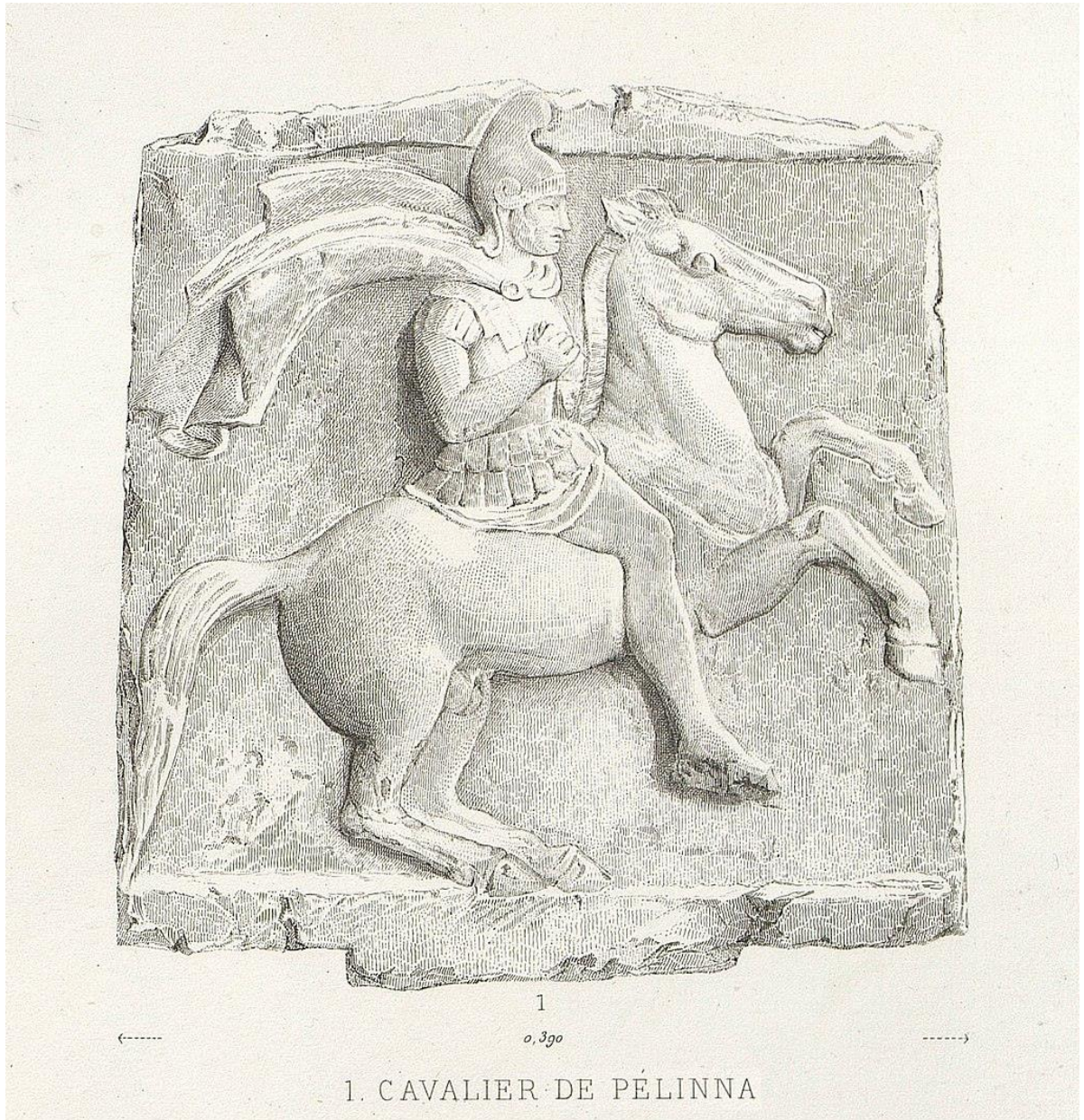
Додаток 10. Монети із зображенням Александра Великого.

Додаток 11. Зображення Філіппа II на золотому медальйоні.

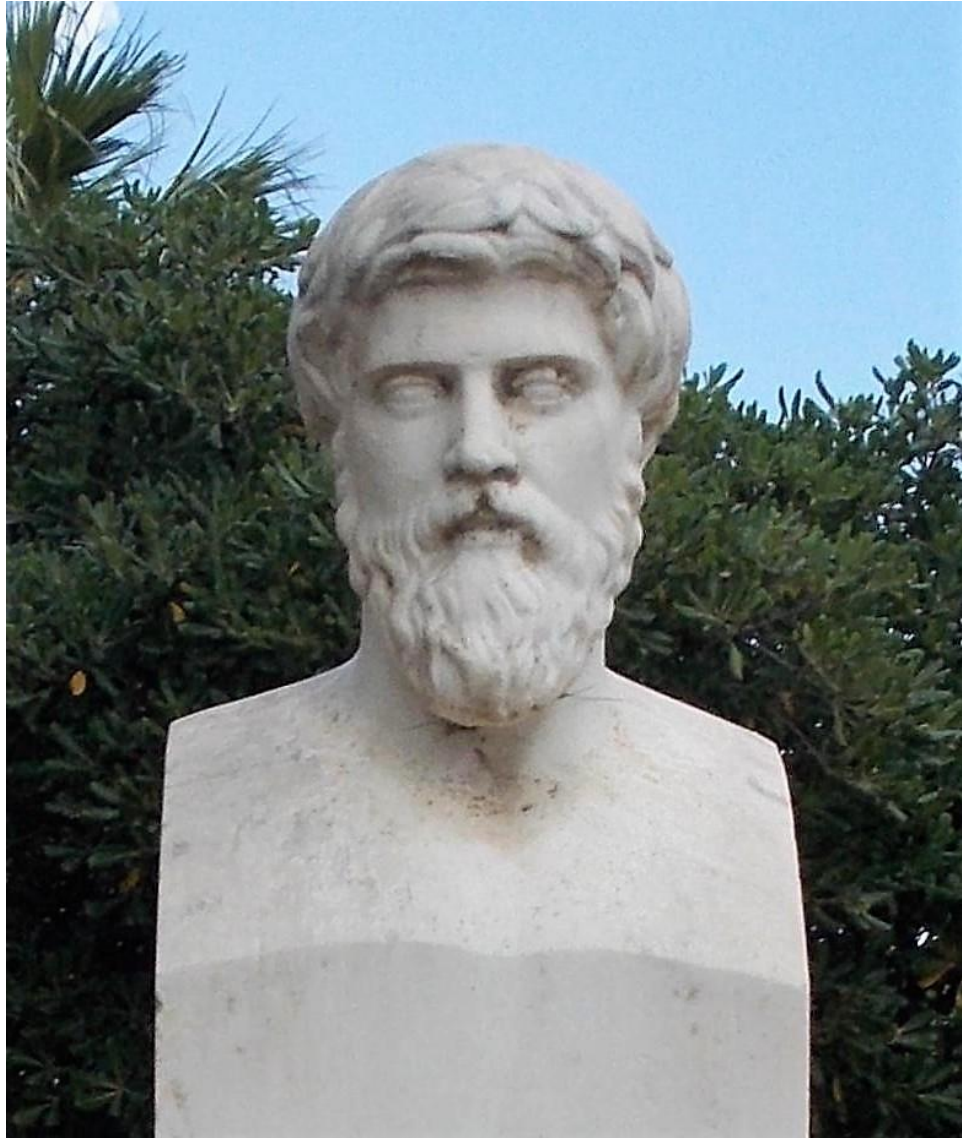
Додаток 12. Зображення Олімпіади на викарбуваному при Каракаллі (198 - 217) римському медальйоні. Археологічний музей Салонік.

Додаток 13. Македонський вершник. Фрагмент барельєфу стели з Пелінни.
Фессалія.

Додаток 14. Македонські воїни. Фреска з гробниці в Агіос Афанасіос поблизу Фессалонік, IV ст. до н. е.

Додаток 15. Сучасна копія античного бюсту Плутарха.

Додаток 16. Бюст Арріана.

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота, “Образи Александра Македонського у античних джерелах”, присвячена комплексному дослідженню образу Александра Великого у античних джерелах. На основі писемних джерел було розкрито роль постаті Парменіона у конструюванні образу Александра Великого античними авторами а також визначено два головних образи македонського царя: Александра-елліна та Александра-варвара. В результаті систематизації наукової літератури, було встановлено, що у другій половині ХХ ст. – першій половині ХХІ ст. відбувається ревізія більшості поглядів на роль та велич Александра у подіях, а також критика джерел, які раніше вважалися самими надійними. У ході дослідження було виявлено особливості жанру та стилю письмових джерел та їх вплив на відображення античними авторами постаті Александра Македонського.

Ключові слова: Александр Великий, Македонія, Персія, Дарій III, Філіпп II, Олімпіада, образ, друга софістика, еллінізм.

SUMMARY

The master's thesis, "Images of Alexander the Great in ancient sources", is devoted to a comprehensive study of the image of Alexander the Great in ancient sources. On the basis of written sources, the role of the figure of Parmenion in the construction of the image of Alexander the Great by ancient authors was revealed, and two main images of the Macedonian king were identified: Alexander the Hellene and Alexander the Barbarian. As a result of the systematization of scientific literature, it was established that in the second half of the 20th century. - the first half of the XXI century. there is a revision of most views on the role and greatness of Alexander in the events, as well as criticism of the sources that were previously considered the most reliable. In the course of the research, the peculiarities of the genre and style of the written sources and their influence on the depiction of the figure of Alexander the Great by ancient authors were revealed.

Key words: Alexander the Great, Macedonia, Persia, Darius III, Philip II, Olympics, image, second sophistry, Hellenism.